

**ЧЕРКАСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ
СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ І МИСТЕЦТВА**

Кафедра дошкільної освіти

Магістерська робота

**МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ ЗАНЯТЬ У ПРИРОДІ ЯК ЗАСІБ
ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ**

Виконала студентка І курсу ОС «магістр»
Галузь знань: 01 – Освіта /Педагогіка
Спеціальність 012 «Дошкільна освіта»
(заочна форма навчання)
Дорошенко Вікторія Олександрівна

Керівник: канд. філософ. наук, доцент
Степанова Наталія Михайлівна

Рецензент: док. пед. наук, доцент
Ніколаєску Інна Олександрівна

Черкаси – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ЕКОЛОГІЧНЕ ВИХОВАННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА	7
1.1. Теоретичні основи проблеми	7
1.2. Зміст екологічного виховання у дошкільному закладі.....	11
1.3. Виховання любові до природи за творчістю В.О.Сухомлинського.....	15
1.4. Вікові особливості дошкільників та їх урахування в процесі екологічного виховання	19
1.5. Методи формування екологічних знань	24
Висновки до першого розділу	30
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ ЗАНЯТЬ У ПРИРОДІ ЯК ЗАСІБ ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ	33
2.1. Формування системи знань про природу в дітей старшого дошкільного віку в процесі екологічного виховання.....	33
2.2. Створення екологічного розвивального середовища – неодмінна умова екологічного виховання дошкільнят.....	41
2.3. Вивчення передового педагогічного досвіду вихователів щодо методики проведення занять у природі як засобу екологічного виховання дітей дошкільного віку	48
2.4. Методика проведення дидактичних ігор у природі як засіб екологічного виховання дітей дошкільного віку	73
2.5. Аналіз результатів дослідження екологічної роботи в ЗДО	92
2.6. Методичні рекомендації вихователям і батькам щодо методики проведення занять у природі як засобу екологічного виховання дошкільників.....	97
Висновки до другого розділу	111
ВИСНОВКИ	113
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	116
ДОДАТКИ	122

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сьогодні екологічна освіта та виховання як в Україні, так і в усьому світі, є одним з найважливіших навчально-виховних завдань сучасності. Починати формування екологічної культури дитини потрібно якомога раніше, тобто з перших років її життя [2].

Природа – могутнє джерело пізнання, яке через спілкування розкриває людині свої таємниці й робить її більш чутливою до навколишнього світу. Людина – частина природи, потяг до всього живого закладений у ній від самого народження.

Дошкільний вік – найважливіший етап у становленні екологічного світогляду людини, передбачає створення передумов гуманної взаємодії з природним довкіллям.

Ознайомлення дітей дошкільного віку зі світом природи є найважливішим засобом формування гармонійної, всебічно розвиненої особистості, що володіє знаннями й навичками екологічно доцільної поведінки в природі. Педагогічний навчально-виховний процес повинен бути спрямований на формування таких психологічних властивостей особистості, як потреба в спілкуванні з природою, інтерес до пізнання її законів, мотиви поведінки і діяльності по охороні природи, переконання – в соціальній обумовленості відношення людини до природи, в необхідності управління природними явищами.

Екологічне виховання – це не лише процес цілеспрямованого впливу суспільства на дітей та їхню позицію стосовно природного середовища, а й простір міжособистісних стосунків, у яких формується цілісна культура особистості та її невід’ємна екологічна складова. Виховання покликане значно посилити пізнавальні можливості дітей завдяки формуванню у них допитливості та стійкого інтересу до довкілля [12].

Досвід педагогічної роботи дає змогу стверджувати, що «взаємозв’язок освіти, культури й економічного становища і екологічної ситуації сьогодні визначає самопочуття людства, його роль у нашому житті зростає з року в рік, а

екологічний компонент набуває все більшого значення» [17, с.19]. Крім того, виявилось, що «вирішити екологічні проблеми тільки на основі законодавчої бази або за допомогою економічних підходів швидко не вдається» [31, с. 17]. Екологічне виховання має на меті не лише озброєння дітей новими екологічними знаннями, а й формування екологічно компетентної особистості, тобто такої, яка здатна, керуючись здобутими знаннями, сформованими цінностями й досвідом, приймати виважені екологічно доцільні рішення в життєвих ситуаціях – як у побутових, так і у природному оточенні. Саме ця особистісна характеристика зорієнтовує виховний процес і виступає показником якості сучасної екологічної освіти. Тому методика проведення занять у природі як засіб екологічного виховання дітей дошкільного віку досить актуальна сьогодні.

Проблеми екологічного виховання та формування екологічної культури дітей дошкільного віку за допомогою у занять у природі досліджували класики педагогічної думки (В.О. Сухомлинський [30], К.Д. Ушинський [32] та ін.), сучасні педагоги (Н.С. Жесткова [8], Л.І. Іщенко [13], М.М. Фіцула [33] та ін.), методисти (Н.П. Байбара [1], О.М. Варакута [3], О.Л. Іванова [11], С.К.Іващенко [12], Н.С. Коваль [17] та ін.), вчителі-практики (О.А. Гавриленко [6], Т.Є. Данильчук [7], Ю.І. Рева [25], Л.К. Різник [26], Л.М. Руденко [27], В.А. Скуйбіда [22], А.О. Степанюк [29] та ін).

Відтак вчені виявили, що свідоме й бережливе ставлення до природи слід формувати з дитинства у сім'ї та дитячому садку, за умови активного формування екологічної культури й накопичення систематичних знань у цій галузі. Екологічне навчання і виховання – це психолого-педагогічний процес, спрямований на формування в людини знань наукових основ природокористування, необхідних переконань і практичних навичок, певної орієнтації та активної життєвої позиції в галузі охорони, збереження і примноження природних ресурсів, в чому першочерговості надається методиці проведення занять у природі як засобу екологічного виховання дітей дошкільного віку.

Враховуючи актуальність проблеми темою роботи обрано: **«Методика проведення занять у природі як засіб екологічного виховання дітей дошкільного віку».**

Мета роботи: визначити, проаналізувати педагогічні особливості формування екологічних знань дошкільників та розробити рекомендації для педагогів та батьків щодо проведення занять у природі як засобу екологічного виховання дітей дошкільного віку.

Завдання:

- 1) проаналізувати теоретичні основи поняття;
- 2) розкрити зміст екологічного виховання у дошкільному закладі;
- 3) виявити досвід роботи ЗДО з екологічного виховання дітей;
- 4) проаналізувати методи формування екологічних знань;
- 5) розробити методичні рекомендації вихователям та батькам щодо методики проведення занять у природі як засобу екологічного виховання дітей дошкільного віку.

Об'єкт дослідження: екологічне виховання дошкільників.

Предмет дослідження: особливості формування екологічних знань дошкільників засобом проведення занять у природі.

Поставлені завдання зумовили вибір **методів дослідження:** теоретичні (аналіз, синтез, систематизація і порівняння науково-теоретичного матеріалу) з метою теоретичного обґрунтування проблеми; емпіричні: (спостереження, анкетування, експеримент, виявлення практичного досвіду роботи вихователів) з метою визначення особливостей формування екологічних знань дошкільників.

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що в ній розкрито теоретичні основи проблеми формування екологічних знань дітей, виявлено особливості педагогічної роботи з формування екологічних знань дошкільників, приділено увагу методиці проведення занять у природі як засобу екологічного виховання дітей дошкільного віку.

Практичне значення: результати дослідження та методичні поради можуть бути використані вихователями у роботі з дошкільниками з метою формування у них екологічних знань і екологічного виховання.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, висновків, додатків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ЕКОЛОГІЧНЕ ВИХОВАННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

1.1. Теоретичні основи проблеми

Сучасні масштаби екологічних змін створюють реальну загрозу для життя людей. Забруднення атмосферного повітря у багатьох містах України досягло критичного рівня. Необхідність подолання екологічних проблем сучасності поставила перед педагогічною теорією та практикою завдання: на основі біосферного підходу підготувати екологічно грамотну людину, яка розуміє значення життя як найвищої цінності, здатна визначати своє місце у світі, брати участь в охороні навколишнього середовища, раціонально використовувати природні багатства, приймати свідомі рішення у сферах життя, де перекриваються інтереси людини як живої істоти, суспільства і довкілля.

У наші дні особливого значення набуває відповідальне ставлення людини до природи. Збереження здоров'я людей, забезпечення їх продуктами харчування, енергією, охорона природного середовища від забруднення і розрухи, збереження генетичної різноманітності біосфери стали глобальними проблемами, які потребують негайного вирішення.

У системі підготовки екологічно грамотної особистості важлива роль належить дошкільній освіті, яку можна розглядати як початкову ланку збагачення людини знаннями про природне і соціальне середовище, ознайомлення її з цілісною картиною світу і формування науково обґрунтованого, гуманного ставлення до суспільства.

Однією з частин морального виховання дошкільників, що допомагає усвідомленню моральних норм суспільства і створенню моральних переконань, ідеалів та звичок поведінки, стимулює громадську і творчу активність людини, визначає мотиви її діяльності є екологічне виховання [27].

Екологічне виховання можна знайти й у структурі національно-патріотичного виховання молодших дошкільників, яке покликане формувати

національний світогляд підростаючого покоління, глибоке розуміння основних засад держави та права та активну життєву позицію [7].

Екологічне виховання покликане забезпечити підростаюче покоління науковими знаннями про взаємозв'язок природи і суспільства, допомогти зрозуміти багатогранне значення природи для суспільства в цілому і кожної людини зокрема, сформувані розуміння, що природа – це першооснова існування людини, а людина – частина природи, виховати свідоме добре ставлення до неї, почуття відповідальності за навколишнє середовище як національну і загальнолюдську цінність, розвивати творчу активність щодо охорони та перетворення оточуючого середовища, виховувати любов до рідної природи.

Вперше термін «екологія» був запропонований німецьким біологом Е. Геккелем у 1866 р., але, як часто буває у науці, термін спочатку не «прижився». До кінця ХІХ ст. термін вживався тільки фрагментарно, оскільки не було дано його чіткого визначення [50].

На основі цього визначення побудовані інші, більш сучасні. Зараз екологію розглядають у широкому та вузькому значенні.

Екологія (у широкому значенні) розглядається як полідисциплінарна галузь знань про довкілля та сутність процесів її функціонування.

Екологія (у вузькому значенні) – це багатогранна комплексна наука, коло завдань якої охоплює практично всі питання, пов'язані зі взаєминами людського суспільства та біосферою планети, а також із гармонізацією цих відносин.

Екологія (грець. oikos – дім, родина) – це наука про взаємовідносини живих істот між собою та з неорганічною природою, що їх оточує, про зв'язки в системах, яким підпорядковане існування організмів, про структуру і функціонування цих систем [44].

Наприкінці ХХ ст. зміст терміна «екологія» став дещо ширшим, її місце в системі наук значно змінилося, але сама основа залишилась незмінною. Стрижнем будь-якого екологічного дослідження є живий організм, і будь-які

спроби звести екологічне дослідження до простих хімічних чи фізичних явищ не мають під собою наукового підґрунтя [51].

У сучасній науці поняття «екологія» характеризується «єдністю біологічного, соціального, економічного, технічного, гігієнічного факторів життя людей» [23, с. 37].

Проблема взаємовідношення людини і природи була предметом вивчення багатьох мислителів різних областей наукового знання минулого і сучасності. Ще в XVII столітті Я.А. Коменський звернув увагу на природовідповідність всіх речей, тобто на те, що всі процеси в людському суспільстві протікають подібно процесам природи. Цю ідею він розвинув у своїй праці «Велика дидактика». Епіграфом до цієї книги став девіз «Хай тече все вільно, без застосування насильства» [41]. Я.А. Коменський стверджував, що природа розвивається за певними законами, а людина – це частина природи, отже, в своєму розвитку людина підкоряється тим же загальним закономірностям природи [28].

Найважливіше екологічне положення про невіддільність людини і природи та педагогічну цінність зміцнення гуманних почуттів дитини засобами природи підкреслювали такі великі педагоги як Ж.-Ж. Руссо, Й.Г. Песталоцці, Ф.В.Дістерверг і багато інших мислителів, кажучи про виховання у дітей «відчуття природи» як відчуття його ушляхетнюючого впливу на людину [21].

Не залишилися в стороні від питань екології і вітчизняні педагоги. Так, К.Д. Ушинський зазначав, що пізнання об'єктивного світу неможливе без пізнання екологічних зв'язків, реально існуючих в ньому. Їх вивчення треба розглядати як необхідну умову формування у дітей основ світогляду [32].

Разом з тим вивчення екологічних зв'язків виконує важливу роль в розвитку у дітей логічного мислення, пам'яті, уяви. К.Д. Ушинський помітив, що логіка природи – найдоступніша і найкорисніша для дітей [32]. А логіка природи, як нам відомо, полягає у взаємозв'язку, взаємодії компонентів, які її утворюють. Вивчення ж існуючих в навколишньому світі зв'язків служить однією з основних ланок формування екологічного виховання і взагалі

екологічної культури дошкільників, необхідною умовою становлення відповідального відношення до природи. К.Д. Ушинський закликав розширювати спілкування дитини з природою і дивувався: «Дивно, що виховний вплив природи... так не достатньо оцінено в педагогіці» [32, с.123].

Ідеї педагогів минулого про виховну цінність природи знайшли своє віддзеркалення в діяльності методистів у області природознавства О.Я. Герда, О.І. Бекетова, К.О. Тімірязева, Д.М. Кайгородова і багатьох інших [61].

Завдяки зусиллям видних ботаніків О.М. Бекетова і К.О. Тімірязева в дошкільну і шкільну практику вводяться елементи самостійного дослідження природи. О.Я. Герд, розробляючи дилему формування світогляду в процесі вивчення миру природи, піддав різкій критиці пануючий у той час формально-висловлюючий підхід і науково обґрунтував методи, що формують у дитини пізнавальний інтерес, спостережливість, самостійність мислення [16, с. 68].

На початку ХХ століття в гімназіях вводиться програма вивчення природи, складена професором Д.М. Кайгородовим, який ставив виховну мету: розкриття доцільності в природі. Згідно даній програмі пропонувалося вивчати природу за частинами: сад, ліс, поле, річка, луг тощо. Діти повинні були вивчати рослинний світ і неорганічне середовище у взаємозв'язку, тільки по сезонах (вперше вводиться принцип сезонності) і лише на екскурсіях, (оскільки природу треба вивчати живу, красиву, справжню, а не засушену в гербаріях і колекціях). Виховна мета даної програми – пізнання закону дивовижної доцільності в природі і того «Великого розуму», яким «все створюється і управляється в природі і у всьому Всесвіті» [39]. На той час ідеї, запропоновані вченим, були новаторськими та сприяли як екологічній, так і етичній освіті дітей.

Дошкільний заклад зумів зберегти все найцінніше з дореволюційної спадщини, проте ряд подій приводить до затвердження антропоцентричної установи по відношенню до природи. Так, в 20-х роках ХХ століття розповсюджується думка про необхідність проведення численних екскурсій в

природу, велика увага надається практичним, дослідницьким, лабораторним роботам дошкільників.

Наступною віхою в розвитку екологічної освіти стало розповсюдження до кінця 70-х років поняття «комплексна, соціальна, глобальна екологія», що як найадекватніше відображає суть досліджень із взаємодії людини і суспільства з природою в цілому. З'явився термін «екологічна освіта» і став загальноживаним. У педагогічній теорії це коло питань стало розроблятися в руслі нової області педагогічного знання – теорії і методики екологічної освіти, яка виробляла зміст, принципи, методи і форми екологічної освіти [38].

Пізнання навколишнього світу розпочинається з накопичення чуттєвого досвіду, фактичного матеріалу, який осмислюється з метою засвоєння системи знань, адекватної навколишній природі з її зв'язками і залежностями. Дітям дошкільного віку важко уявляти незнайомі предмети або явища природи.

Одним із методів забезпечення наочно-чуттєвої основи засвоєння знань є спостереження. Це цілеспрямоване, планомірне сприймання об'єктів навколишньої дійсності. Воно підпорядковане конкретно визначеним цілям і вимагає вольових зусиль. Систематично спостерігаючи за об'єктами природи, діти вчаться спостерігати, у них формується така важлива риса, як спостережливість. Розвиток спостережливості впливає на структуру і зміст інших психічних процесів, оскільки спостережлива дитина більше сприймає, глибше мислить і розуміє. Це полегшує засвоєння знань та умінь, забезпечує кращі результати у навчанні, позитивні емоції, розвиває пізнавальні інтереси, позитивно впливає на поведінку [42].

1.2. Зміст екологічного виховання у дошкільному закладі

На сьогоднішній день екологічне виховання у дошкільному закладі не обмежується формуванням у дітей уявлень про природу та розглядом її компонентів. Зміст екологічного виховання складає «система взаємопов'язаних

понять, засвоєння дітьми кожного з яких потребує спеціальної методичної підготовки вихователя» [1, с. 28].

Система поглядів на екологічну освіту та виховання в Україні висвітлена в державних документах про дошкільну освіту: Концепції дошкільного виховання в Україні, Законі України «Про дошкільну освіту», Базовій програмі розвитку дитини дошкільного віку «Дитина» та інших. В них наголошується на необхідності формування екологічної культури дитини в гармонії її відносин з природою.

Відповідно до Базового компоненту дошкільної освіти [36] до кінця дошкільного віку у дитини має бути сформований природодоцільний світогляд, в основі якого – усвідомлення дитиною себе як частки природи, відчуття відповідальності за те, що відбувається навколо неї та внаслідок її дій у довкіллі.

Важливий і актуальний для сьогодення є такий напрямок роботи як екологічне виховання. Головний напрям, який може забезпечити успішне розв'язання завдань екологічного виховання дошкільнят є розвиток пізнавальної активності дітей у процесі ознайомлення їх з природою.

Успіх екологічного виховання дошкільнят значною мірою залежить від того, який зміст знань про досить складний і багатоманітний світ Природи їм пропонують. Зміст екологічного виховання включає два аспекти: засвоєння екологічних знань та їх трансформацію у ставлення. Знання – обов'язковий компонент процесу формування екологічної компетентності, ставлення – його кінцевий продукт.

Головною метою екологічного виховання є закладання основ для розвитку у кожного екологічної культури особистості.

Основними завданнями екологічного виховання дітей дошкільного віку є:

- 1) Засвоєння дітьми провідних ідей, основних понять та наукових фактів, на базі яких визначається оптимальний вплив людини на природу відповідно до дії її законів. Стосовно дошкільного віку – це засвоєння систем

знань про живу та неживу природу, які відображають основну залежність у природі – залежність організмів від умов існування.

2) Розкриття дітям різнобічної цінності природи, як джерела матеріальних і духовних сил суспільства. Що можливо опанувавши методику проведення занять у природі як засіб екологічного виховання дітей дошкільного віку.

3) У дошкільному віці – це засвоєння системи знань про значення рослин та тварин у природі та житті людини. Ознайомлюючи малят з будь-яким об'єктом чи явищем природи, педагог повинен розкрити у єдності цінність та доцільність його зовнішнього вигляду та властивостей.

4) Оволодіння малюками прикладними значеннями, практичними вміннями та навичками раціонального природокористування (знання найпростіших правил поведінки у природі, вміння оцінювати стан навколишнього середовища, передбачати можливі наслідки своїх дій та дій інших людей і не допускати негативних впливів на природу).

5) Розвиток у дітей потреби у спілкуванні з природою, прагнення до якомога глибшого її пізнання.

6) Активізація діяльності дітей, спрямованої на поліпшення навколишнього природного середовища (догляд за живими об'єктами кутка природи, за рослинами на території дитячого садка, приваблювання птахів та комах на майданчик тощо).

7) Включення малюків у спільну з дорослими природоохоронну діяльність (засвоєння способів збереження чистоти повітря, водойм, ґрунту, економне використання природних ресурсів і ін.). На що і має бути спрямована методика проведення занять у природі у ЗДО як засіб екологічного виховання дітей дошкільного віку [9].

Усвідомлено-правильне ставлення дошкільника до природи в різних ситуаціях і в різних дітей може мати естетичний, етичний або пізнавальний відтінок. Практичний метод дозволяє формувати необхідне відношення перш за все в процесі догляду за живими істотами. Але нарівні з практичними діями

велике значення має вміст супутніх пояснень, які діти отримують від вихователя. Дія і слово доповнюють один одного – це два прийоми, які зливаються в єдиний педагогічний акт і виступають як зразок взаємодії людини з природою на конкретному прикладі мешканців живого куточка.

Формуванню усвідомлено-правильного ставлення дітей до природи сприяють і пізнавальні методи. Різноманіття явищ природи, навколишнього дошкільнят, створює для вихователя умови для організації спостережень. Загальна педагогічна мета при цьому полягає в тому, щоб збудити інтерес, пізнавальну активність дітей, розвинути їх спостережливість, бажання і вміння дивитися на оточуючих світ. При такому підході спостереження стає цілісним педагогічним процесом, спільне інтелектуальною діяльністю вихователя і дітей. При цьому дії дорослого направлені на планування та організацію спостереження, на вирішення освітньо-виховного завдання, а розумові зусилля дітей – на повноцінне сприйняття об'єкта, на пошук і отримання потрібної інформації. При такій схемі спільно-розподіленої інтелектуальної діяльності спостереження стає методом екологічного виховання, за допомогою якого у дошкільнят взаємопов'язано формуються коло конкретних екологічних знань про об'єкти спостереження і ставлення до них [10, с. 11].

Спостереження розвиває у дітей різні відтінки ставлення до природи: пізнавальний інтерес, естетичні переживання, співчуття. Для формування усвідомлено-правильного ставлення до природи за допомогою спостереження має значення діяльність моделювання – ведення календарів природи, відображення в них результатів спостережень. Педагог вчить дошкільнят самостійно заповнити сторінки календаря, орієнтуватися в його параметрах, правильно користуватися відповідною символікою [55].

У процесі екологічного виховання діти мають набути знань про навколишнє середовище, його захист для збереження гармонії, краси, навчитися охороняти природу.

Такі знання, уміння й навички не існують без самого осмислення дошкільниками екологічних явищ, а також естетичної краси власне природи.

Окремою стороною розглядається розуміння дітьми негативних наслідків дій людини в природі.

1.3. Виховання любові до природи за творчістю В.О.Сухомлинського

У дошкільному навчальному закладі, відповідно до вимог Базового компонента, одним з завдань є виховання у дошкільників інтересу і любові до природи, бережливе й турботливе ставлення до рослин і тварин. Важлива передумова цього – засвоєння дітьми норм і правил поведінки стосовно об'єктів навколишнього середовища, вироблення у них умінь, необхідних для включення у природоохоронну діяльність.

Природа є важливим засобом гармонійного всебічного розвитку дитини. Василь Сухомлинський зазначав, що «природа – величезної ваги виховний фактор, що накладає свій відбиток на весь характер педагогічного процесу» [30, с.145].

Активне спілкування з природою народжує і зміцнює у дитини безцінну якість, властиву людській особистості, – доброту. Але як же дати відчутти малому радість перших відкриттів, коли він входить у дивний світ, що навколо нього? Як перетворити природу у могутній засіб виховання гуманних почуттів? І чи зможе дошкільник засвоїти причинові зв'язки між явищами, зрозуміти залежність між природними об'єктами? Виявляється, може, і найпростіший шлях до цього – спостереження. Особливо подобається дітям спостерігати за тваринами. Тут дуже тонко зазначав В. О. Сухомлинський: треба розвивати в дитини дбайливе й турботливе ставлення до безпомічних істот, яких так легко образити, але, захистивши яких, відчуєш себе добрим і сильним.

В. О. Сухомлинський називав уроки мандрівками до джерела мислення і мови – до чудової краси природи. Він радив відкривати віконце у світ краси слова поступово, щоб не переобтяжувати розум дитини і не набридати їй [30, с.15].

Видатний педагог В. О. Сухомлинський говорив, що дитина – це, образно кажучи, квітка, краса якої залежить від догляду за рослиною. Піклуватись про красу квітки необхідно задовго до початку цвітіння. Але, на жаль, зустрічаються батьки, які, даючи життя дитині, вважають свою місію завершеною, а що з цієї дитини вийде – нехай про це потурбується хтось інший [30, с.14].

У дитинстві формується людське коріння. Жодної людської риси природа не відшліфовує – вона тільки закладає, а відшліфовувати нам – батькам, педагогам, суспільству. Необхідно так виховувати дітей, щоб вони дивилися на світ добрими очима, вміли берегти життя. Тільки тоді вони, змужніючи та прозріючи розумом і серцем, стануть справжніми людьми.

Увагу Василь Олександрович радив звертати на виховання у дітей дбайливого ставлення до природи, її багатств. Він вважав, що духовне збагачення людини необхідно поєднувати з постійним спілкуванням з природою. «Краса природи, – говорив він, – відіграє велику роль у вихованні духовного благородства. Вона виховує в душі дитини здатність відчувати, сприймати тонкощі, відтінки речей, явищ, порухи серця» [30, с.145].

В. Сухомлинський підкреслював, що природа – найкращий вихователь дитячої душі [30, с.105]. Тому заняття «Школи радості» він проводив на зеленій траві під грушею, на шкільній садибі, в лісі, полі або на березі озера. Пізнавальна частина «уроків мислення серед природи» обов'язково чергувалася з грою. Їх мета – ознайомити дітей з навколишньою дійсністю, з явищами природи, тваринним і рослинним світом. Як відомо, в дошкільному віці переважає образне мислення, тому перед дітьми і відкриється прекрасний світ у живих барвах, яскравих та трепетних звуках, у казці та грі, у власній творчості, красі, що надихають дитячі серця, в прагненні робити людям добро.

У своїх задумах (у грі, в процесі продуктивної діяльності) діти часто відображають те, що спостерігали у природі, використовуючи природний матеріал. Як казав Василь Сухомлинський, у природі закладені в доступній для дитини формі прості й водночас дуже складні речі, предмети, факти, явища,

залежності, закономірності, інформацію про які нічим не можна замінити, бо інформація про ці речі, предмети є тим світом, в який входить сама дитина, а в цьому світі – першоджерело її уявлень, думок, узагальнень, суджень [30, с. 86].

Природа забезпечує необхідні умови для вивчення властивостей предмета, оскільки надає можливість сприймати його на зір, дотик, слух. Експериментування з природним матеріалом – неодмінна умова розвитку чуттєвого досвіду, мислительної діяльності як основи творчої діяльності, конструювання. Світ природи у Василя Сухомлинського нерозривно з'єднаний із світом творчої дитячої праці.

В.О. Сухомлинський звертався до батьків, вчителів: «...ведіть дітей в обстановку, де є і яскраві образи, і причинно-наслідкові зв'язки між явищами, де діти захоплюються, переживають почуття подиву перед красою і водночас мислять, аналізують». Так вихователь відкриває дітям « віконечко у світ краси рідної природи...» [30, с. 89].

Природа є основним фактором існування людини, вона й людство невіддільні одне від одного, немає сумніву в тому, що виховання любові до природи треба починати з дошкільного віку. Саме в цей період дитина вперше знайомиться з природним довкіллям. Ще на руках у матері маля тягнеться до прекрасної квітки, до кішечки, до пташки. Воно з подивом дивиться на дорослого, очікуючи пояснень цим дивам природи.

«Природа» – містке і багатогранне. Без природи життя неможливе. Природа без людини обійтися може, а людина – ні. Це – аксіома. Виховання без природи теж немислиме. Це положення знайшло своє обґрунтування в науковій педагогіці, зокрема щодо її використання у вихованні дітей. Так, В.Сухомлинський писав: «Краса природи відіграє велику роль у вихованні дитини. Вона виховує в душі здатність відчувати, сприймати тонкощі, відтінки речей, явищ, порухи серця» [30, с.36].

У процесі формування усвідомленого дійсного уявлення дітей про природу провідна роль належить дорослим – батькам, вихователям, які виступають не лише як носії знань, а й як зразок для наслідування способів, дій, прийомів,

функцій. Працюючи за В.Сухомлинським, педагоги, повинні вчити дітей любити природу, вчити жити за законами природи. Жоден з вихователів не в праві байдуже пройти мимо квітки, яка тільки-но зацвіла, повинен завжди звернути увагу дітей на те, що в цьому році чомусь дуже багато метеликів літають над клумбами і запитати у дітей: чому? Як ви гадаєте?, – а думок почують у відповідь безліч...

В. Сухомлинський у своїй роботі часто проводив спостереження, коли природа ледь прокидалася. Тому дуже важливо зацікавити дітей зранку об'єктом спостереження, замилуватись ним. Бо тільки зацікавлення викликає допитливість, тільки милування породжує найкращі почуття, бажання зберегти, допомогти, примножити. Хвилинки милування дають змогу закласти позитивний стан душі на весь день.

Затрачена праця не примушує довго чекати. Образне бачення світу викликає у дітей бажання передавати почуття краси словом. А це і є метою навчально-виховної роботи: розвиток зв'язного мовлення та словесної творчості, збагачення словника дитини. У спадщині В. Сухомлинського актуально відображена проблема виховання дітей засобами живого слова. Він порівнював слово з найтоншим інструментом, яким педагог має торкатися сердець вихованців [30, с.23].

Першоджерелом знань для дітей молодшого віку, на думку Василя Сухомлинського, має стати природа рідного краю. Входячи в життя дитини з її найпершими відчуттями, вона стає для неї безпосереднім мірилом цінностей, багатим джерелом емоційних, естетичних і духовних багатств. Вивчаючи педагогічну спадщину В. Сухомлинського та досвід роботи дитячих навчальних закладів, які впроваджують у своїй діяльності гуманістичні ідеї великого педагога вихователь повинен усвідомити необхідність уроків милування, як ефективного засобу роботи з дітьми старшого віку. Але з групами молодшого віку можна проводити хвилинки милування, які поєднанні з класичною музикою, образотворчою діяльністю пробуджують в серцях дітей вічне, добре і

прекрасне. Ці заняття проводити щоденно не можна, бо вони втрачають свіжість, природність. Такі заняття проходять раз-двічі на місяць.

Безпосередній контакт з довкіллям – найкращий шлях здобуття знань та виховання почуттів. Таке спілкування з природою примушує дитину думати, установлювати причинно-наслідкові зв'язки, здобувати реалістично-наукові знання.

Видатний педагог особливу увагу приділяв проведенню уроків мислення. Він разом зі своїми колегами розробив «300 уроків мислення в природі» і створив так звану «Школу під голубим небом, Школу радості, Школу мислення і розвитку дітей». Треба, щоб у ранньому віці дітям «...відкривалося якомога більше незрозумілого... У дитини виникає багато питань: чому? ...дитина думає спостерігаючи і спостерігає думаючи, – це винятково важлива умова вияву, вираження талановитості дитини» [30].

Важливим джерелом розвитку творчої дитини Василь Олександрович вважав складання казок. Особливу увагу видатний педагог звернув на те, що в дошкільному віці діти мають бути серед дітей різного віку. Старші, на його глибоке переконання, мають передавати свій досвід наймолодшим, пробуджувати в них інтерес до всього, створювати сприятливі умови для їхнього розвитку.

1.4. Вікові особливості дошкільників та їх урахування в процесі екологічного виховання

Успіх екологічного виховання великою мірою залежить від урахування ряду педагогічних вимог.

У вчених-педагогів поки що не склалося єдиної думки в питанні, які саме умови сприяють ефективному засвоєнню дітьми екологічних знань та вихованню їх на основі екологічної культури. На думку педагогів, головною умовою успішного формування в дошкільнят екологічної культури є вміння

поєднання навчального матеріалу екологічного змісту із практичною діяльністю дітей у природному середовищі [33; 38].

Практика роботи з дітьми, їх дії та поведінка, дослідження проблеми розвитку дошкільника засвідчили, що дитина за останні десятиліття дуже змінилася. Сучасна дитина стала більш допитливою, легко піддається научуваності, може оволодіти значно більшою інформацією, ніж вважалося раніше, вона стала більш пластичною у розумовій і фізичній площинах. У той же час можливості дитини не безмежні, вони визначаються віковими і психофізіологічними особливостями її розвитку.

Функціональні зміни в роботі центральної нервової системи дитини пов'язані з морфологічними змінами в будові головного мозку, збільшенням його ваги, яка наприкінці шостого року досягає 1350 г (90 % маси мозку дорослої людини), розвиваються його функції. Ускладнюється структура аналітико-синтетичної діяльності, розширюється сфера впливу словесних подразників, сигналів на розвиток діяльності дитини, що є передумовою психічного розвитку дитини [58].

Сприймання дошкільників розвивається в різних видах діяльності (ігрової, практичної). Поступово воно виокремлюється у відносно самостійні дії, спрямовані на пізнання предметів навколишнього світу, на виконання перших перцептивних (чуттєвих) завдань. Дитина вдається до спеціальних прийомів детального обстеження предмета, сприймання її стає активнішим, цілеспрямованішим, збільшується тривалість розглядання об'єктів.

Інтенсивно розвивається просторова орієнтація дошкільників та орієнтування в часі. Пам'ять їх розвивається в осмисленій діяльності, в якій розуміння є основою як мимовільного, так і довільного запам'ятовування. У процесі спілкування з дорослими у дітей все частіше виникає потреба запам'ятати і пригадати, від цього значною мірою залежить результативність їх діяльності [40].

Розвиток мислення у дітей дошкільного віку пов'язаний із позитивними зрушеннями в їх мовленні. Швидко збагачується словник дошкільників.

Спостерігаються значні індивідуальні відмінності в збагаченні словника, зумовлені середовищем, в якому росте дитина, різноманітністю її мовних контактів з дорослими.

У цей період активно починає формуватись довільна увага. Діти вже можуть виділяти об'єкти, які потрібні в їхній діяльності, і спеціально зосереджуватися на них. Значно зростає стійкість, збільшується обсяг мимовільної та довільної уваги. Але підвищена збуджуваність, невисока працездатність при кисневому голоді різко знижують увагу. Можливість довільної уваги в цьому віці ще надто обмежена, тому необхідно цілеспрямовано працювати над її розвитком.

Соціальна ситуація розвитку дитини в дошкільному віці визначається активізацією спілкування дитини з дорослими та однолітками. Спілкування з дорослими розгортається на основі значної самостійності дошкільника, розширення його пізнання оточуючої дійсності. Завдяки використанню провідного засобу спілкування – мови та постановці запитань діти потужно поповнюють свої уявлення про світ.

Особливості соціальної ситуації розвитку дошкільнят виявляються в характерних для них видах діяльності, передусім у сюжетно-рольовій грі, яка створює сприятливі умови для доступного в цьому віці освоєння зовнішнього світу, практичного життєвого досвіду [69].

Гра – явище соціальне за своїм походженням та змістом, вона є історичним утворенням, зумовлена розвитком суспільства, його культурою. Це особлива форма життя дитини в суспільстві, діяльність, у якій діти в ігрових умовах виконують ролі дорослих, відтворюючи їхнє життя, працю та стосунки. Особливої привабливості і значимості набувають взаємини дошкільника з ровесниками. Стійкий інтерес до взаємодії з іншими дітьми виникає в зв'язку з ускладненням гри та розширенням сфери соціалізації дошкільника. Спілкуючись з ровесниками, дитина будує взаємини не на основі підкорення, як з дорослими, а з позицій рівності. Внаслідок тривалої взаємодії дошкільнят у дитячому середовищі з'являються перші нестійкі, переважно одностатеві

угруповання. Мають місце і вияви диференційованих, але нестійких ставлень до ровесників на основі симпатії. Серед дошкільників виокремлюються більш популярні діти, що претендують на роль лідерів, та малюки, яких уникають ровесники. Статус дитини в середовищі ровесників суттєво залежить від характеру родинної взаємодії [5, с. 126].

У зв'язку із задоволенням зростаючої потреби дитини в товаристві ровесників розвиваються соціальні емоції (симпатії, антипатії, уподобання тощо). Діти вибірково ставляться до об'єктів прихильності, а приязнь чи неприязнь до когось втрачає ситуативність і стає постійним почуттям. Фактором розвитку почуттів є оволодіння формами експресії: виразу почуттів за допомогою слів, інтонації, міміки. У процесі спілкування в дітей формуються моральні почуття. Важливе значення у їх становленні мають оцінні відношення.

Дошкільнят уже привчають до виконання окремих трудових завдань, причому розпочинають цю роботу в ігровій формі. Відсутність диференціації гри та праці – характерна особливість трудової діяльності молодших дошкільнят, яка до певної міри зберігається і в середньому та старшому дошкільному віці. Для останньої вікової групи інтерес до процесу діяльності поєднується з інтересом до її результатів та того значення, яке їхня праця має для інших. Діти здатні усвідомлювати обов'язковість трудових завдань і привчаються виконувати їх не тільки з цікавості, але й розуміючи їх значимість для інших людей. Наголосимо, що спрямованість трудових дій дітей залежить від того, як вона організується та мотивується дорослими, як оцінюється кінцевий результат. Важливого значення набуває спільний аналіз результатів діяльності і, звичайно похвала, або ж оптимістичне прогнозування майбутніх успіхів [57].

Дошкільний вік – період засвоєння прикладу дорослих (норм, правил поведінки), формування механізмів особистісної поведінки, підкорення свого ставлення до речей та людей ідеальним зразкам, засвоєним від дорослих. Зазнає змін спілкування дошкільників з дорослими. Воно набуває нових форм: від зовнішнього контакту дитина переходить до свідомого й добровільного

підкорення дорослому. Крім практичного спілкування з дорослими, виникає інтелектуальне співробітництво, що знаходить свій вияв у дитячих запитаннях. Прагнення до активного спілкування з дорослими виявляється у намаганні прилучити їх до власних переживань, почути думку про свої дії або обговорити чийсь вчинки. Отже, комунікативна діяльність розгортається на основі пізнавальних та особистісних мотивів і містить елемент ініціативи та самостійності [40].

Отже, перед усім слід враховувати, що дитина інтенсивно росте (від трьох до шести років продовжується інтенсивне дозрівання організму дитини). Швидко формується і дозріває її мозок, нервова система. Проте їх функціональні особливості ще не склалися і можливості допоки обмежені. Тому, створюючи нові інтенсивні програми роботи з дітьми дошкільного віку, слід враховувати не тільки те, що вони можуть досягнути у своєму розвитку, але й те, яких фізичних та й нервово-психічних витрат це їм буде вартувати. Для прикладу, діти у віці 3–6 років рухливі і граціозні, у них добре розвинена здібність постійно переміщатися, виразні жести. Однак таке багатство моторики можливо спостерігати лише у вільних рухах. Достатньо примусити дитину відтворювати точні рухи, або жести і вона легко втомлюється. Максимальний ефект в реалізації великих можливостей дитини-дошкільника досягається лише в тому випадку, якщо форми і методи виховання обираються у відповідності до психофізіологічних особливостей дошкільного віку.

Особливістю дошкільного навчання є те, що воно здійснюється не лише на спеціально організованих, обов'язкових заняттях, а й у повсякденному житті. Ця принципова відмінність від дошкільного навчання зумовлена тим, що за навчання лише на обов'язкових заняттях діти дошкільного віку, які значно відрізняються за рівнем і темпами розвитку, не зможуть ефективно оволодіти знаннями, брати активну участь у навчальному процесі. Натомість значну частину знань і вмінь дошкільник засвоює поза заняттями – у повсякденному спілкуванні з дорослими та однолітками, іграх, під час спостережень. Цей емпіричний досвід дитина уточнює, систематизує та закріплює в процесі

занять. Вдумливий, творчий вихователь, зацікавлений в успішному формуванні у дітей навичок навчальної діяльності, сприятиме встановленню зв'язку між знаннями, здобутими дитиною в повсякденному житті, та новою інформацією, доповненню і збагаченню тих знань, які має дитина. Із цією метою використовують влучне слово, народні прикмети, прислів'я і приказки, читання художньої літератури, розповіді, загадки, головоломки. Отже, педагог забезпечує зв'язок організованого навчання на заняттях та навчання поза ними [52].

Ще однією особливістю дошкільного навчання є стиль взаємин між усіма учасниками навчального процесу, який можна визначити як співробітництво (дитини і вихователя, дітей між собою) [5].

Знання вихователем особливостей навчальної діяльності дітей допоможе правильно спрямувати їх навчання, організувати пізнавальну діяльність, методику проведення занять у природі як засіб екологічного виховання дітей дошкільного віку, сприяти розвитку дитини в процесі навчання.

1.5. Методи формування екологічних знань

Ціннісне ставлення до природи в системі дошкільної освіти формується у процесі екологічного виховання і виявляється у таких ознаках: усвідомленні функцій природи в житті людини, самоцінності природи; почутті особистої причетності до збереження природних багатств, відповідальності за них; здатності особистості гармонійно співіснувати з природою; поводитися компетентно, екологічно безпечно; критичній оцінці споживацько-утилітарного ставлення до природи, яке призводить до порушення природної рівноваги, появи екологічної кризи; вмінні протистояти проявам такого ставлення доступними способами; активній участі у практичних природоохоронних заходах: здійсненні природоохоронної діяльності з власної ініціативи; посиленому екологічному просвітництві. Ціннісне ставлення до природи і сформована на його основі екологічна культура є обов'язковою умовою сталого

розвитку суспільства, узгодження економічних, екологічних і соціальних чинників розвитку[49].

Ставлення вихованців до природи має специфічні вікові особливості. Дошкільному віку властиве непрагматичне ставлення, що ґрунтується на суб'єктифікації, коли природні об'єкти стають «значущими іншими»; посилюються мотиви спілкування з природою[43].

За основу реалізації змісту такого виховання ми використали класифікацію методів М. Скаткіна [28]. В рамках цієї класифікації слід використовувати всі запропоновані в науці і практиці методи екологічного виховання, із застосуванням засобів народних традицій ставлення до природи.

Народні традиції ставлення до природи широко використовуються як метод екологічного виховання особливо серед дошкільників.

Основними методами екологічного виховання засобами народних традицій є наступні: пояснювально-ілюстративний, репродуктивний, метод проблемного викладу, частково-пошуковий, дослідницький методи.

Так, у рамках пояснювально-ілюстративного методу можна повідомляти дітям інформацію про навколишнє середовище і народні традиції ставлення до природи за допомогою усного слова (розповідь, пояснення), друкованого слова (підручник, додаткова література), наочних посібників (картин, схем, натуральних природних об'єктів), практичного показу способів діяльності у природі (догляд за рослинами на дошкільній ділянці, догляд за тваринами у живому куточку тощо). При цьому діти слухають, дивляться, читають, спостерігають, співвідносять нову інформацію про природні об'єкти з раніше засвоєної і запам'ятовують. Користуючись цим методом, доводимо до свідомості дошкільників зміст, суть і значення народних традицій ставлення до природи [35].

Для формування в дітей навичок і вмінь, а водночас і для досягнення другого рівня засвоєння знань, вихователю необхідно спрямувати діяльність дошкільників на неодноразове відтворення здобутих раніше знань про народні традиції ставлення до природи (репродуктивний метод). Приміром, вихователь

називає народні прикмети про пори року, а діти пригадують подібні, вивчені раніше [24, с. 7].

У рамках методу проблемного викладу, вихователь може ставити перед дитиною проблему, сам її вирішувати, але при цьому показувати шлях вирішення в його суперечностях, розкривати хід думки. Цей метод дає можливість вихователю показати дітям зразки наукового знання природи, наукового вирішення проблем взаємозв'язку між неживою і живою природою, дітям – стежити за ходом думки, логікою доказу і засвоювати знання про цілісність природи. Безпосереднім результатом проблемного викладу буде засвоєння способу і логіки вирішення даної проблеми або даного типу проблем, але ще без уміння застосувати їх самостійно.

У рамках частково – пошуковою методу вчитель може спрямувати діяльність дошкільнят на самостійне виконання окремих кроків до пошуку знань про природні об'єкти

Застосовуючи дослідницький метод, необхідно враховувати його основну мету – навчити дітей самостійно пізнавати природу. Доцільно пропонувати такі завдання, які забезпечували б творче застосування дітьми основних знань про природу при вивченні курсу «Ознайомлення з навколишнім світом» і «Природознавство», оволодіння рисами творчої діяльності, поступове зростання складності природознавчих проблем. Крім того, вихователь має контролювати хід роботи дошкільників, перевіряти підсумки роботи і організувати їх обговорення. Приміром, використовуючи цей метод, шляхом спостережень можна звернутись з народними прикметами.

Цілком природно, що в навчальному процесі дослідницькі завдання потребують тривалого часу. Тому цей метод рекомендується вчителю використовувати переважно в позакласній роботі [43].

Екологічне виховання дошкільників має за мету не тільки подання відповідних знань, а й спрямованість на усвідомлення екологічної цінності природного середовища у єдності його з людиною. Дошкільникам необхідно

надавати знання у доступній для них формі, щоб спонукати подальше пізнання навколишнього, розвивати і виховувати дитину.

Обрані форми і методи роботи з екологічної освіти створюють цілісну систему для забезпечення екологічного виховання дошкільників.

Екологічні знання дитині доцільніше отримувати у пізнавальній діяльності. Її основними видами є екологічні екскурсії, спостереження, прогулянки.

Спостереження – основний метод ознайомлення дітей з природою. Це активна форма пізнання навколишнього світу, що має на меті накопичення факторів, початкових уявлень про об'єкти і явища природи, внаслідок чого воно може розглядатися як пізнавальна діяльність і як метод навчання.

Прогулянки – повсякденна форма роботи, де діти, спостерігаючи, ознайомлюються з тими ознаками об'єктів природи, явищами, які відбуваються на протязі тривалого часу.

Екологічні екскурсії визначаються в педагогіці як форма і метод навчально-виховної роботи, що дозволяють організувати спостереження і вивчення різноманітних предметів і явищ у природних умовах. Під час екскурсії діти ознайомлюються з явищами природи в їх природних взаємозв'язках, з рослинами і тваринами в середовищі їх існування, з руйнівним впливом людини на природу. Змістом таких екскурсій можуть стати: обстеження близької місцевості для формування уявлень про навколишні природні умови, рельєф місцевості, наявність рослин і тварин. Під час екскурсій діти збирають природний матеріал для колекцій, ігор, занять із флористики, праці, малювання. На екскурсіях дитина збагачує свої екологічні знання, розкриває своє серце красі довкілля, привчається до культури поведінки.

Важливим практичним методом навчання природознавства є організація і проведення дослідів. Навчальний дослід – це елементарний навчальний експеримент. Він є одним із важливих методів пізнання природи, накопичення чуттєвого досвіду [19, с. 34].

Дослід дає змогу відтворити явище або процес у спеціально створених умовах, простежити за його ходом, побачити ті ознаки, які у природі сприйняти безпосередньо неможливо. Специфіка досліду полягає в тому, що він дозволяє отримати явище в «чистому вигляді», а саме: уникнути впливу побічних факторів. Дозволяє досліджувати його в різних умовах, припиняти дослідний процес на будь-якій стадії і повторювати необхідну кількість разів, вивчати предмет більш ретельно, ділити його на частини, виділяти те, що цікавить. Таким чином досягається глибина дослідження суті явищ і законів природи, підвищується обґрунтованість висновків [21, с. 87].

Обов'язковим елементом досліду є створення спеціальних умов для проходження явищ, процесів та добір засобів для цілеспрямованої зміни об'єктів або середовища їх існування. Тому виконання дослідів вимагає певного обладнання (приладів і матеріалів).

Одним із напрямків екологічного виховання дошкільників є екологічні досліди. На відміну від ігор вихователі рідко застосовують цю методику у своїй роботі. Очевидно це пов'язано з тим, що для реалізації дослідів потрібно принаймі невеликий обсяг реактивів та обладнання [29].

Нижче наводимо кілька дослідів, які можна використовувати на заняттях з дошкільниками:

Дослід 1

Тема : забруднення води.

Мета: встановити, як реагують рослини на хімічне забруднення води.

Обладнання : 1.Чашка Петрі – 2 шт.

2. Розчин, що має кислу реакцію
3. Розчин, що має лужну реакцію
4. Голубі та рожеві квіти або їх пелюстки (фіалка)

Місце проведення: група

Виконання досліду. У широку невисоку скляну посудину налити слабокислий розчин оцту і покласти туди голубі чи рожеві пелюстки квітки або цілу квітку.Через деякий час пелюстки стануть рожевими.В іншу посудину

налити розчин харчової соди (лужний) і покласти в нього рожеві пелюстки, які через час стануть голубуватими.

Даний дослід побудований на властивостях пігменту антоціану (змінювати свій колір залежно від реакції клітинного соку.)

Демонстрування цього досліду показало, що рослини не байдужі до чистоти дощової води, особливо, якщо в ній є хімічні забрудники. У слабокислому середовищі пігмент має рожевий колір, а в лужному-голубий. Саме антоціани надають забарвлення квітам (тройнди, фіалки, жоржини тощо), плодам, брунькам, листкам. У листків вони зумовлюють різні відтінки осінніх барв [26, с. 23].

Дослід 2

Тема: кислотний дощ

Мета: ознайомити учнів з причиною негативного впливу кислотних дощів на довкілля.

Обладнання: 1. Вапно негашене (кам'яне)

2. Піпетка

3. Оцет 9% або HCL

4. Чашка Петрі.

Місце проведення: група

Виконання досліду: У невисоку склянку (чашку Петрі) або пластмасову посудину покласти 4-5 шматочків вапна розміром з лісовий горіх. Із піпетки нанести на них по кілька крапель 9% оцту, а краще соляної кислоти (з HCL може працювати тільки вихователь).

Діти спостерігатимуть активну реакцію вапна з кислотою:

На камінчиках з'являться бульбашки – це виділяється вуглекислий газ (чути шипіння, бульбашки швидко лопаються), а потім вони побачать пісок, що утворився внаслідок руйнування каменя кислотою.

Діти часто чують про те, що влітку випадають кислотні дощі, які згубно діють на ряд сільськогосподарських рослин, особливо завдають шкоду овочевим культурам.

Утворення кислотних дощів пов'язано з двома явищами:

- 1) кругообігом води в природі;
- 2) надходження в атмосферу промислових і транспортних викидів (легкових автомобілей, автобусів та ін.)

Джерела забруднення легко встановити з чорного диму, що виходить з димарів чи вихлопних труб. Найважчі частинки цих викидів падають на землю, а легші – підхоплюються у вищі шари атмосфери, де взаємодіють з водяними краплинами у хмарах і випадають кислотним дощем і часто далеко від джерела забруднення [22]

Отже, постановка таких екологічних дослідів дає дітям ключ до розуміння явищ, що є наслідком негативного екологічного впливу на живі організми, наочно демонструє наслідки забруднення різних ланок біосфери, дає можливість зрозуміти, на що насамперед має бути спрямована діяльність різних екологічних та природоохоронних організацій, установ з метою покращення умов існування самої людини.

Висновки до першого розділу

Екологічне виховання покликане забезпечити підростаюче покоління науковими знаннями про взаємозв'язок природи і суспільства, допомогти зрозуміти багатогранне значення природи для суспільства в цілому і кожної людини зокрема, сформулювати розуміння, що природа – це першооснова існування людини, а людина – частина природи, виховати свідоме добре ставлення до неї, почуття відповідальності за навколишнє середовище як національну і загальнолюдську цінність, розвивати творчу активність щодо охорони та перетворення оточуючого середовища, виховувати любов до рідної природи.

Одним із методів забезпечення наочно-чуттєвої основи засвоєння знань є спостереження. Це цілеспрямоване, планомірне сприймання об'єктів

навколишньої дійсності. Воно підпорядковане конкретно визначеним цілям і вимагає вольових зусиль.

Екологічне виховання – це систематична педагогічна діяльність, спрямована на розвиток в дітей екологічної культури.

Екологічна культура – це сформована система наукових знань, спрямованих на пізнання процесів і результатів взаємодії людини, суспільства і природи; відповідальність за природу як національну і загальнолюдську цінність, основу життя; готовність до природоохоронної діяльності.

Дошкільний вік сприятливий для розвитку в дітей основ екологічної культури. Самою природою обумовлено соціальне призначення дитинства – адаптація дитини до природи і суспільства, здатність брати відповідальність за свої вчинки перед людьми, рослинним і тваринним світом. Дошкільна освіта дає можливість сформувати пізнавальний потенціал екологічних знань для подальшої бази вивчення природничо-математичного циклу, виховувати особистість, яка усвідомлює місце людини у довкіллі, через ознайомлення з рослинним і тваринним світом, розкриття взаємозв'язків і взаємозалежностей у природі, вивчення та дослідження куточків рідного краю.

Тому для досягнення позитивних результатів в екологічній освіті і вихованні дошкільників важливо брати до уваги як і вікові, так і індивідуальні особливості, риси характеру, ставлення до навчання, потреби і здібності кожної дитини. Лише за цієї умови вихователь зможе забезпечити свідоме і повноцінне сприйняття дитиною навчального матеріалу, вибрати у неї правильне відношення до навколишнього середовища, сформувати екологічну культуру.

Дошкільна освіта відкриває неабиякі можливості для цього, бо саме тут закладаються підвалини інтелекту, структура мислення, а природна допитливість дітей та щирий інтерес до оточення створюють надзвичайно сприятливі умови для екологічного виховання.

В. Сухомлинський у своїй роботі часто проводив спостереження, коли природа ледь прокидалася. Тому дуже важливо зацікавити дітей зранку об'єктом спостереження, замилюватись ним. Бо тільки зацікавлення викликає

допитливість, тільки милування породжує найдобріші почуття, бажання зберегти, допомогти, примножити. Хвилинки милування дають змогу закласти позитивний стан душі на весь день.

Першоджерелом знань для дітей молодшого віку, на думку Василя Сухомлинського, має стати природа рідного краю. Входячи в життя дитини з її найпершими відчуттями, вона стає для неї безпосереднім мірилом цінностей, багатим джерелом емоційних, естетичних і духовних багатств. Вивчаючи педагогічну спадщину В. Сухомлинського та досвід роботи дитячих навчальних закладів, які впроваджують у своїй діяльності гуманістичні ідеї великого педагога вихователь повинен усвідомити необхідність уроків милування, як ефективного засобу роботи з дітьми старшого віку. Але з групами молодшого віку можна проводити хвилинки милування, які поєднанні з класичною музикою, образотворчою діяльністю пробуджують в серцях дітей вічне, добре і прекрасне [30].

Успіх екологічного виховання великою мірою залежить від урахування ряду педагогічних вимог.

У вчених-педагогів поки що не склалося єдиної думки в питанні, які саме умови сприяють ефективному засвоєнню дітьми екологічних знань та вихованню їх на основі екологічної культури. На думку педагогів, головною умовою успішного формування в дошкільнят екологічної культури є вміння поєднання навчального матеріалу екологічного змісту із практичною діяльністю дітей у природному середовищі.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ ЗАНЯТЬ У ПРИРОДІ ЯК ЗАСІБ ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ

2.1. Формування системи знань про природу в дітей старшого дошкільного віку в процесі екологічного виховання

Організація навчально-виховного процесу у дошкільному навчальному закладі здійснюється відповідно до Закону України «Про дошкільну освіту» (2628-14) і спрямована на реалізацію основних завдань дошкільного навчального закладу[37].

Одним з важливих питань залишається виховання екологічної культури у дошкільників. Його розв'язання здійснюється у таких напрямках: формування реалістичних уявлень про явища природи, елементів екологічного світорозуміння, розвиток позитивного емоційно-ціннісного, дбайливого ставлення до природного довкілля, прищеплення практичних вмінь доцільного природокористування.

Ознайомлюючи дітей з природою, варто враховувати, що кожен регіон України має специфічні природно-географічні особливості. Вихователі повинні розширювати і поглиблювати власні знання і знання дітей про природу, побут, культуру, етнічні традиції своєї місцевості [14].

Організація взаємодії дошкільнят з об'єктами природи у довкіллі потребує аналізу й урахування основних закономірностей їхньої діяльності. Насамперед зауважимо, що діяльність не є самодостатнім утворенням, а похідна від діяча. Дитині змалечку притаманна активність, яка проявляється у рухових діях. Усі вони виникають під впливом конкретних подразників, що перебувають на близькій відстані й здійснюються без попереднього плану чи наміру. У перші роки життя малюка не мета спрямовує його дії, а самі дії підказують мету. Дитиною керують неусвідомлений потяг до чогось, прагнення зазнати приємного відчуття й уникнути неприємного, її рухові дії передують мисленню. Тобто вона спочатку діє, а вже потім намагається, збагнути те, що робить [23].

У три-чотирирічного дошкільняти ще недостатньо розвинута здатність контролювати себе. А позаяк нервові збудження гальмуються дуже повільно, йому важко спрямовувати свої почуття та дії певним чином і утримувати їх до отримання потрібного результату. На думку фахівців, за умови відповідного виховання лише 6-7-річна дитина може ставити перед собою певну мету й досягати її.

Здатність діяти послідовно й цілеспрямовано формується поступово й поетапно. Спочатку наслідуються дії та поведінка дорослих. Ця риса, яка ґрунтується на притаманній дошкільньому віку навіюваності, є для педагога потужним виховним засобом. На наступному етапі діти вчаться виконувати нескладні й зрозумілі їм дії та доручення. У такий спосіб виявляється їхня природна активність, нагромаджується життєвий досвід, розвиваються вольові якості.

Після виконання окремих, не пов'язаних між собою дій, дитина має набути досвіду цілеспрямованої діяльності, коли ставиться певна мета, планується послідовність дій і досягається конкретний результат. Оскільки ж її рухи та вчинки ще слабо узгоджуються, дії непослідовні, обсяг знань та вмій недостатній, то будь-яка її діяльність потребує цілеспрямованого впливу дорослого. Тут чимало важать схвалення проявів самостійності, наполегливості, прищеплення віри в себе, самоповаги, навчання самоконтролю та самооцінки [34].

Аналізуючи специфіку діяльності дітей дошкільного віку, ми спираємося на положення наукової психології про категорію діючого суб'єкта, який не лише виробляє матеріалізовані продукти (дошкільнят, ясна річ, це прямо не стосується), а й розвивається як особистість. Передумовою ж розвитку особистісних якостей є не будь-яка діяльність, а та, що відповідає певному ставленню до неї і дає змогу проявляти його.

Розглянемо пізнавально спрямовану діяльність дітей у природі.

За даними екологічної психопедагогіки, у ставленні дошкільнят до природи переважає когнітивний компонент. Отож активність дитини

доцільніше розвивати у пізнавальній діяльності. Її основними видами є спостереження, пошукова робота, екологічне моделювання [23].

У науковій літературі спостереження трактується як діяльність, самостійно організовувана особою-спостерігачем. С Рубінштейн розглядав цей процес як результат усвідомленого сприймання об'єкта чи явища, в ході якого розвивається мислення дитини. Розвиненість і результативність здійснюваних спостережень можливі за умови, якщо дошкільнята здатні: приймати пізнавальне завдання; планувати послідовність дій; самостійно ставити короткочасну мету спостереження; фіксувати його результати у вигляді висловлювань, у художній творчості, в календарі спостережень; а також використовувати засвоєні засоби пізнання в нових умовах [46].

Уміння організовувати спостереження залежить від достатньої кількості систематизованих знань та їх усвідомлення дитиною. І саме спостереження є передумовою формування пізнавальної діяльності. Найбільш значущими в організації цього процесу є такі моменти:

– зміст спостережень за живими істотами складають: їхній зовнішній вигляд; способи функціонування (поведінка); компоненти середовища існування та особливі ознаки, які допомагають пристосовуватися до нього; взаємодія з іншими живими істотами та людьми;

– обсяг знань, які подаються дошкільнятам, розподіляється на "порції", що дає змогу поступово й ґрунтовно засвоювати їх;

– спостереження з певної теми проводяться протягом одного-трьох місяців з невеликими інтервалами в часі, завдяки чому в дитини формуються пізнавальний інтерес, емоційний досвід [42].

У дитячій пошуковій діяльності експериментування є провідним упродовж усього дошкільного віку. Тут дитина – дослідник, який самостійно діє з предметами задля їх пізнання та оволодіння ними. Вже від самого малечку діти виконують й соціальні експерименти, випробовуючи на дорослих та однолітках різноманітні способи власної поведінки у пошуках найдоцільніших варіантів.

Структуру будь-якого досліджу становлять: постановка проблеми; пошук способів її розв'язання та побудова гіпотез; вирішення завдання за допомогою практичних дій. У дослідницькій діяльності пошукове завдання виконується практично, що відповідає дійовому типу мислення дошкільнят. Більшість дослідів дають змогу відразу ж отримати результат, це стимулює цікавість дитини. А позаяк здатність бачити невідоме ґрунтується на попередньо набутому досвіді, тож успішна дослідницька діяльність можлива за наявності в дітей певних знань про світ природи [7; 22].

Розглянемо моделювання природних об'єктів та явищ.

Психолого-педагогічними дослідженнями встановлено, що за допомогою просторових та графічних моделей у дитини досить легко формуються орієнтувальні вміння, інтелектуальні та практичні дії, розвиваються мисленні процеси; доведена й ефективність створення разом із дорослим екологічних моделей. Доцільність моделювання зумовлена різноманітністю природних явищ, змінністю і циклічністю сезонних ознак, прихованістю причинних зв'язків. Так звані конічні моделі (схожість образу з натурою) дають змогу показати дітям не лише особливості будови та поведінки тварин, а й пристосувальний зв'язок із середовищем існування, в основі якого – маскувальне й залякувальне забарвлення та відповідні форми поведінки. За допомогою моделей-шкал демонструють різні аспекти будови рослини: колір, розмір, характер поверхні, форму, кількість окремих частин. Це дає дітям змогу сприймати й характеризувати її за кількома ознаками водночас [23].

Розвиткові продуктивної та інтелектуальної діяльності дошкільнят сприяє графічне моделювання. Воно складає основу просторово-часових графічних моделей, які використовуються в еколого-виховній роботі для зображення об'єктів природи на різних етапах їх перетворення. На основі графічного моделювання розробляються й різного типу календарі спостережень за явищами природи. Спосіб фіксації спостережень і їх зміст залежать від віку дітей. Так, молодшим дошкільнятам, у яких переважає наочно-образна форма мислення, доцільно користуватися іконічним способом фіксації, який

відображає взаємозв'язки у природі, умови життєдіяльності живих істот, просторові та часові параметри. Робота з календарем інтенсивно сприяє розвиткові образного мислення, актуалізує сприйняті образи, дає змогу матеріалізувати прояви активності дітей. Відтак пізнання стає цілеспрямованим і набуває характерних ознак діяльності[7; 22].

Розглянемо естетично спрямовану діяльність дітей у природі.

Перцептивно-афективний компонент ставлення дошкільнят до природи, порівняно з когнітивним, іще недостатньо розвинутий. Це пояснюється передусім специфікою дитячого сприймання, головна особливість якого – недиференційованість та емоційна насиченість (але не спрямованість). Сприйнятий об'єкт є цілісним сплавом загально-схематичного зовнішнього образу й емоційних відчуттів, про що свідчать висловлювання та малюнки дітей: у них відсутні характерні деталі цього об'єкта, а емоційні відчуття проявляються в інтонації голосу, міміці, у виборі певного кольору. Щоб сформувати в дитини чутливість до естетичних якостей природи, потрібне цілеспрямоване керівництво з боку дорослих, яке передбачає спілкування, спільні спостереження й екологізацію продуктивних та художніх видів діяльності, що є специфічно дитячими. Дошкільнята опановують технологію естетичної взаємодії, втілюючи свої враження у малюнках, конструкціях, аплікації, у пластичних рухах, літературній творчості, театралізуванні. Діяльність естетичного спрямування закладає підґрунтя для розвитку естетичних потреб, які стимулюють відповідну поведінку в природі. В розвинутому вигляді така поведінка можлива в юнацькому віці [31].

Розглянемо екологізацію гри.

Основна форма вияву активності дошкільняти – гра, яка водночас є для нього й головним способом пізнання зовнішнього світу. Дитину захоплює здебільшого сам ігровий процес; від трьох-чотирьох років з'являються епізодичні, а від п'яти-шести – систематичніші цільові задуми й планомірне їх виконання. Гра – емоційна діяльність дітей, і введення її в освітній процес

створює емоційне тло й сприяє становленню екологічно мотивованої діяльності [7; 22].

Для розв'язання освітніх завдань, виховання морально-вольових якостей у дітей використовують дидактичні ігри. Важливим моментом у їх організації є збереження структурних елементів гри: зосередження уваги на суто ігрових завданнях, дотримання ігрових правил, відсутність суворого контролю ігрових дій тощо. Порушення зазначених структурних елементів перетворює гру на систему вправ.

Екологізація сюжетно-рольової гри як самостійного виду дитячої діяльності вимагає дотримання певних умов. Передусім становлення самостійної гри передбачає керівництво з боку дорослого. Сюди входять набуття дошкільнятами знань про навколишню дійсність та оволодіння способами послуговування ними в іграх, що дає змогу використовувати сюжетно-рольову гру у процесі екологічного виховання. В екологічно спрямованій діяльності може бути задіяний будь-який структурний елемент цієї гри – уявна ситуація, роль, ігрові дії та атрибути [53].

Для створення ігрової мотивації та опосередкованого навчання дошкільнят використовуються й інші види ігор, зокрема, ігри з правилами – сюжетно-рухливі, рухливі, настільно-друковані, словесні, де носієм ігрових умінь є дорослий. Багаторазове повторення таких ігор розвиває самостійність дітей. Граючи, вони прагнуть отримати втіху, а тому орієнтуються загалом на правила та ігрові дії, тоді як для дорослого основним є дидактичне завдання.

Розглянемо працю у природі.

Праця у природі як самостійна діяльність дитини неоднозначно оцінюється в дошкільній педагогіці та психології. Догляд за живими істотами потребує певних знань про умови їхньої життєдіяльності та навичок виконання практичних дій. Недостатність або відсутність у дитини відповідних знань може заподіяти шкоду (нехай і ненавмисну) утримуваній істоті, а негативний наслідок спричинює знищення інтересу до цього виду діяльності. Слід також брати до уваги й те, що в догляді за рослинами і тваринами результат може

бути віддаленим у часі, він не завжди має реально виражені й зрозумілі дітям ознаки. Турбота про живих істот потребує розвиненого почуття відповідальності, відчуття значущості своїх дій, їх систематичності. Мотив праці для дошкільнят має бути зрозумілим, відповідати його інтересам, можливостям та потребам. Примусове залучення всіх вихованців до чергування в куточку природи, до роботи на ділянках знижує педагогічну цінність цих заходів. Кожна дитина повинна сама обирати час, тривалість й зміст діяльності [12].

У дослідженнях останніх років порушується проблема врахування статевих особливостей у сприйнятті дитиною довкілля, мотивації її поведінки й, зокрема, ставлення до праці у природі. Вважається, що дівчатка більше схильні доглядати за рослинами, а хлопчики обирають динамічніший вид діяльності – догляд за тваринами. Важливим моментом організації праці дитини у природі є не її участь в окремих етапах трудового процесу, а можливість простежити наслідки своєї роботи від початку до кінця [7; 22].

Розглянемо поведінку як визначальний компонент екологічної культури.

На жаль, практики не приділяють належної уваги поведінковому компонентові діяльності дошкільнят у природі. Це засвідчує принаймні два моменти: недооцінку вікових можливостей дітей та складність формування екологічно мотивованої поведінки у природному середовищі. Саме поведінковий компонент характеризує рівень активності особистості, спрямований на зміну її середовища, що відповідає власному, суб'єктивному, ставленню до природи. Основною складовою поведінки є вчинок, який об'єктивує це ставлення і є актом морального самовизначення. Кожний вчинок є практичною дією, але не кожна практична дія є вчинком. Поведінковий компонент, отже, концентрує в собі суб'єктивне ставлення до природного довкілля.

Щоб зрозуміти психологічні аспекти поведінки особистості в природі, слід визначитися з поняттям «вчинок». Людина здатна керувати своїм життям

притаманним лише їй способом – учинком. Ним вона виставляє себе суб'єктом власного життя, і водночас сама є моментом учинку. Вчинок зумовлений життєвим досвідом особистості, що й визначає її активність у ставленні до навколишнього світу. Під активністю розуміють властиву суб'єктові самостійну форму руху, яка відтворює його здатність діяти у довкіллі. Якісні особистісні зміни починаються з формування суб'єктивного ставлення до об'єктів і явищ дійсності. Вони є підґрунтям ціннісних орієнтацій, сфери мотивації та потреб і реалізуються у вчинках, що складають поведінку особистості. Психологічним механізмом поведінки є зміст мотивів, які спонукають до дії. Важливе особистісне новоутворення дошкільняти – супідрядність мотивів. У молодшому дошкільньому віці дитина діє під впливом ситуативних почуттів і бажань, не усвідомлюючи їх. Старші дошкільники вже здатні пояснити свої дії [60].

Серед мотивів екологічно доцільної поведінки передусім варто виокремити прагнення дитини діяти так, як діє авторитетний для неї дорослий. Бажання заслужити його прихильність і схвалення спонукають дотримуватися узвичаєних правил поведінки. З ускладненням діяльності, з набуттям індивідуального досвіду активізуються пізнавальні, естетичні, морально-ціннісні мотиви, які й спрямовують поведінку дітей у природному довкіллі.

Ядром особистісного становлення є свідомість та самосвідомість. Поступове усвідомлення дитиною моральних правил поведінки у довкіллі, розуміння значення своїх дій для інших разом зі здатністю оцінювати свої особистісні якості, активізують її прагнення з власної ініціативи дбати про живу істоту [18].

За умови цілеспрямованого виховного впливу старші дошкільнята здатні контролювати свої емоційні прояви, дотримуватися моральних норм поведінки. У них переважає пізнавальне ставлення до природи, що реалізується у пізнавальних видах діяльності – у спостереженні, експериментуванні, моделюванні, грі та праці. Естетична діяльність – милування, художня та музична діяльність – сприяє формуванню естетичного ставлення дитини до

природи. Організовуючи працю дошкільнят у природі, слід спиратися на усвідомлення ними її значущості, забезпечувати добровільність у виборі її видів, а також ураховувати статеві та індивідуальні особливості дітей. Працю у природі слід розглядати і як спільну діяльність дитини та дорослого [62].

У дошкільному віці екологічно мотивована поведінка у природному середовищі означає здатність до дії (вчинку) та самообмеження власних імпульсивних бажань задля нормального існування іншої живої істоти. Адже за своєю сутністю екологічна культура є своєрідним кодексом поведінки людини у довкіллі. У становленні екокультури слід орієнтуватися на програмну мету екологічного виховання, передусім на його гуманістичну складову: ставлення до природи є ставленням до самого себе, адже людина і природа якнайтісніше взаємопов'язані. Саме це дає повноцінне відчуття сенсу й неповторності життя [7; 22].

2.2. Створення екологічного розвивального середовища – неодмінна умова екологічного виховання дошкільнят

З давніх-давен людина живе в природі, спостерігаючи за нею. Її вплив кожен із нас тією чи іншою мірою відчуває на собі й сприймає її як джерело перших знань і радісних переживань, що запам'ятовуються на все життя. Єдність людини і природи була і залишається непорушним законом. Неоціненна роль природи для дитини. Деревя, квіти, птахи, звірі – усе привертає увагу малюків, радує їх і живить увагу пізнання.

Саме тому ЗДО повинні працювати над проблемним питанням екологічного виховання дітей. Педагоги переконані, що, по-перше, проблема оздоровлення довкілля сьогодні одна з найважливіших, а по-друге, краса природи не залишає малюка байдужим. Головним завданням дитячих садків є виховання у дітей любові до природи. Дітей вчать любити, доглядати за рослинам й розуміти, що значить – оберігати. У дошкільному закладі вихователі практикують різноманітні форми спілкування малят із тим, що їх

оточує. Під час ознайомлення дітей з природою використовують ідеї С. Русової. Прилучають дітей до природи за допомогою різних методів: спостереження, нескладні досліди, гра, праця, розглядання картин, розповіді та бесіди, читання художніх творів. Щоб дошкільнята любили і розуміли природу, вихователі дотримуються таких рекомендацій видатного педагога: «Діти повинні стояти близько до природи і цінувати її», «Хай дитина сама п'є з природи» [25].

У дошкільньому закладі у кожній віковій групі треба влаштовувати куточок живої природи, де діти спостерігають зміни в розвитку й поведінці його мешканців, навчаються їх доглядати, дізнаються про те, як впливає на тваринний і рослинний світ людська праця. З дошкільнятами проводяться короточасні та тривалі спостереження, прогулянки та екскурсії в парк, на луки, водойми (організовується праця на городі та в квітнику). Проводячи ігри, екскурсії, прогулянки, в дитячому садку ознайомлюють дошкільнят з особливостями охорони довколишнього середовища. Щоб зацікавити малят, вихователі підбирають тематичні добірки віршів, загадок, прислів'їв про тваринний та рослинний світ, пори року; ілюстровані оповідання, шаради, кросворди тощо [7; 22].

Велика увага приділяється дослідницькій діяльності, використанню проблемних завдань-ситуацій, екологічне виховання дослідників тісно пов'язується з краєзнавством і народознавством. Вихователі збирають легенди, оповідки, народні ігри і, адаптуючи їх до дитячого сприймання, широко використовують у своїй роботі. Дітей намагаються змалку прилучити до добра, до народної мудрості. Зразки народної мудрості допомагають дітям глибше зрозуміти те чи інше явище, розвивають спостережливість, пам'ять. Під час тривалих спостережень вихователі вчать дітей робити самостійні висновки, прості узагальнення. Всі спостереження дітей фіксуються в календарях погоди, які оформляються на кожний місяць. Такі спостереження та бесіди зі старшими дошкільнятами змушують їх замислитися над станом природи, спонукають турбуватися про неї. Батьки розуміють і підтримують працівників дошкільнього закладу, для них добирається цікава інформація: організація цікавих

прогулянок до парку, лісу, екологічно чисте харчування дітей, збір та заготівля лікарських рослин. Результатом екологічного виховання в дошкільних закладах є розвинене емоційне сприйняття дітей, бажання активно включатись у роботу з охорони й захисту природи.

Неодмінною умовою екологічної освіти і виховання дошкільнят є створення екологічного розвивального середовища. На цьому шляху необхідним елементом виступає *екологічна стежина*. Основна мета екологічної стежини – ознайомлення і вивчення об'єктів природи, встановлення зв'язків окремих компонентів природи між собою та визначення їх стану. Створення екологічної стежини відбувається такими етапами:

1. Визначення мети:

- Знайомство дошкільнят з об'єктами живої і неживої природи;
- Навчати встановлювати взаємозв'язки в природі;
- Проводити природоохоронні заходи;
- Формувати перші зачатки екологічної свідомості.

2. Вибір місця.

3. Розробка маршруту.

4. Виготовлення макету стежини.

5. Скласти паспорт на стежину.

6. Скласти маршрут екологічної стежини міста.

7. Розробити завдання екологічної стежини відчуттів [7; 22]. До кожної зупинки – об'єкта збирається конкретний матеріал: науковий опис, вірші, оповідання, народну творчість (прикмети, приказки, прислів'я, загадки, легенди). Крім того розробляється навчальний блок занять на тему «Природа – наша годувальниця»; «Дім, в якому живемо»; «Природа лікує всіх». Плануючи мандрівки з вихованцями екологічною стежиною спочатку знайомимо з завданням, намічаємо план та вид діяльності. Форми роботи, виконання завдання на екологічній стежині, організуємо найрізноманітніші: заняття, спостереження, бесіди, конкурси, вікторини, працю. Вважаємо, що любити

природу – означає не лише милуватися її красою, а бути готовим завжди їй допомогти.

Небайдужі руки, дбайливе серце – запорука справжньої турботливої любові до рідної природи.

Кожна жива істота на нашій планеті потребує уважного, чуйного, гуманного ставлення до неї людини. То ж процес гуманістичного виховання передбачає екологічно-доцільні форми організації дитячої праці у природі. Логічно, що емоційне засвоєння природи завжди супроводжується різноманітними мотивами та іде з активними формами дитячої творчості. Все, до чого лине думка дитини і торкається її рука, має зігріватися співчуттям та ніжністю. Малят треба навчати відчувати і оберігати природу своєю працею. То ж всю роботу по організації дитячої праці в природі спрямовую на те, щоб залучити малят до посильних трудових справ. Беручи участь в яких, діти набувають конкретні навички та вміння. Правильно організована трудова діяльність у природі, завжди викликає у дитини потребу виявити своє почуття. Створюємо необхідні умови для радісного спілкування з природою, адже моменти творчості сприяють народженню енергії, доброти та дружних взаємовідносин, пробуджують радість, щирість, піднесений настрій у малят. Саме виховання в ранні роки, уміння відчувати насолоду краси рідної природи, надовго збережуться в пам'яті і згодом прорости у свідомість дитини дбайливо ставитись до природи рідного краю. На протязі всього перебування у дитячому садку залучаємо вихованців до різноманітних трудових справ. Одна з них – створення куточку краси. Кожної пори року вистачає роботи по догляду за об'єктами природи. Малята допомагають вирощувати кімнатні рослини, цікавляться особливостями їх вирощування. Велику допомогу в створенні куточку надають мами. Як гордиться своєю мамою Діма Д., адже вона поповнила квітами куточок природи. Хлопчик розповідає одноліткам, як оберігати і доглядати квіти. У Богдана С., Данилка О., Насті К., Ані У. є теж улюблені квіти, які вони посадили вдома разом з мамами. Щоденно діти допомагають доглядати мешканців куточку краси: рибками. Діти працюють з

великим інтересом, а пізніше радіють кожному новому листочкові та квіточці, помічають нові повадки в мешканців куточка. Залучаю дітей до праці на городі, в саду, на квітнику.

Восени було оголошено акцію «Посади дерево». Кожного дня діти відвідували деревце, яке посадили самі і раділи тому, що воно прийнялось, випустило бруньки і радіє кожній зустрічі з дітьми.

Подбали вихователі про те, щоб на майданчику та на клумбах дитячого садку завжди цвіли квіти. Для цього зібрали багато насіння квітів: айстр, чорнобривців, майорів, нагідок, космеї. З задоволенням працювали діти над поповненням «Швидкої земної допомоги». Адже на території закладу росте безліч лікарських рослин. Діти знають призначення багатьох з них (нагідок, подорожника, кульбаби, ромашки, м'яти).

Напочатку зими оголосили акцію «Нагодуй пташку». Зібрали різного насіння та корму для підгодівлі пташок. А щоб краще діти засвоїли про те, які пташки живуть біля осель зимою, та який корм потрібний для підгодівлі птахів взимку, проводжу ряд дидактичних ігор «Хто де живе?», «Хто що їсть?», «Нагодуй пташку». При допомозі батьків придбали годівнички різних видів. Це і кормові полички, столик, кузеньок, кормовий будиночок, пляшки – годівниці. Діти щоденно підгодовували своїх пернатих друзів. А Діма Ш. згодився бути шеф – кухарем; під його «керівництвом» поповнюємо корм у годівнички. Тарасик Б. очолив бригаду по догляду за годівничками та пташками.

Неабияку активність проявили діти при виконанні трудової справи «Осілля комора». Діти допомагали кухарям заготовляти на зиму фрукти та овочі. Цілеспрямовано керуючи працею дошкільників, можна сформувані елементарні уміння бережного ставлення до природи, а також навички, необхідні для створення і збереження умов життя живих істот [7; 22].

Робота з екологічного виховання в дитячому садку буде неповною без гри. Але для того, щоб діти успішно грались, слід проводити роботу по нагромадженню чуттєвого досвіду. Знайомлячи дітей з такими іграми, як

«Відгадай на дотик», «Відгадай на смак», «Магазин овочів», «Чарівний мішечок», належне місце мали різні види діяльності дітей в природі.

Розробляючи екологічні ігри, спирались на набутий досвід дітей. Прийшли до висновку, що у дітей недостатні знання про живі об'єкти. Для цього поповнили свій мікрокабінет наборами тематичних листівок та індивідуальних картинок. Придбали ряд енциклопедичних книжок про життя тварин, птахів, риб [63].

Справжнім помічником став для нас комп'ютер, подарований батьками. Розробили тематичне планування «Свійські та дикі тварини». Хороших результатів досягли після знайомства з новою грою «Хто де живе». Завдяки цій грі діти мають змогу подорожувати з півночі на південь, усвідомлювати особливості та різноманіття природи різних кліматичних зон.

Дуже люблять діти гратись в такі ігри: «Хто що їсть»; «Хто де живе»; «З якого дерева листок?» Це індивідуальні ігри. Шляхом шнуровки діти виконують правила гри і закріплюють знання про природу рідного краю.

Вважаємо, що для того, щоб природа стала для дітей пізнавальним чинником, невичерпним джерелом вражень, радісних переживань і глибоких почуттів, її треба пізнавати і глибоко вивчати.

Своїми невинними рухами, постійними змінами природа приваблює дитину, впливає на її емоційну сферу, спонукає до роздумів, пошуків. У дітей постійно виникає потреба в пізнанні навколишнього середовища [54].

Розвиток у дітей самоактивності, самовідповідальності у життєвому просторі відбувається у пошуково – дослідницькій діяльності.

Це організація діяльності дітей, під час якої дитина засвоює нові знання, вміння, навички взаємодії з природою.

Мета пошуково – дослідницької діяльності в природному середовищі – формувати у дітей уявлення про явища природи, їх причини і взаємозв'язки між ними.

В молодшому дошкільному віці сприйняття носить дійовий характер. Саме тому для організації пошуково-дослідницької діяльності необхідно

використовувати пошукові дії, які не потребують довготривалих спостережень і складних висновків.

У пошуковій діяльності дія дитини пов'язана із взаємодією з предметом. Пошукові дії відкривають інтерес та формують пізнавальну діяльність в процесі сприйняття дітьми природного довкілля. Наприклад, в дощову погоду спостерігаємо за рухом крапель, за струмком, робимо озерце, спостерігаємо куди подінеться вода після дощу. Як впливає вода на стан піску, землі на городі. За рухом султанчиків у вітряну погоду визначаємо напрямки вітру [7; 22].

Організуючи пошуково-дослідницьку діяльність враховую те, що в дітей добре розвинута рухова та емоційна пам'ять [15].

Довго не забувають те, що викликає радість (посадка дерева, підгодівля птахів, білочки і т.д.). Тому з цією метою проводимо ряд ігор та вправ для забезпечення повторності дій. Наприклад, «Рятувальники», «Впізнай, хто зайвий», «Вітерець», «Сніжинка», «Пригоди краплинки». Діти через рухову активність засвоюють елементарні зв'язки в природі.

З метою формування екологічної свідомості через організацію цікавої пізнавальної діяльності організую роботу на тему «Природа скаржить».

Ідею цього проекту підказує саме життя. До дітей із скаргою звернулася горобина, яку прив'язали вірвовкою, і яка не могла рости вгору. Врятувавши горобину, діти кожного дня спостерігають за її ростом, за тим, хто прилітає на гостину до горобини.

Нажаль, діти часто зустрічаються з негараздами в природі, які спричинили люди з низьким рівнем культури. У спільній діяльності з вихователем діти допомагають рослинам, які потерпають від агресивних дій людини. З цією метою зібрали матеріал «Книга скарг природи».

З метою закріплення знань про явища природи ведуться календарі погоди та природи. Систематична робота з календарем дає змогу накопичувати чуттєвий досвід, виконувати практичні дії, проявляти почуття до природи довкілля [7; 22].

Щоб збільшити інтерес дітей до явищ природи, виготовили ілюстративний календар природи великого розміру. Стан погоди діти відмічають за допомогою ілюстрацій з зображенням явищ та станів погоди, за якими спостерігали.

Для того, щоб діти навчились звертати увагу на температуру повітря, пропонуємо одягти на прогулянку ляльку. Раджуся з дітьми, що краще їй одягти. По мірі зміни температури повітря, звертаю увагу на те, як одягнуті діти. Зимою допомагаю дітям усвідомити зміну температури повітря, одягаючись на прогулянку. На вулиці пропоную на короткий час зняти рукавички і відчутти, як холодно. Дозволяю доторкнутись руками різних предметів, паличок, піску, стіни будинку. Разом з цим застерігаю, як поводитись в природі, раджу не ламати кущів, дерев, охороняти все живе в природі.

Свої враження від спостережень в природі діти відображають в малюнках, які поміщають в корзинку пропозицій [7; 22].

Як результат: діти уважніше стали ставитись до змін в природному довкіллі; помічають та емоційно сприймають негаразди з рослинами і тваринами; засуджують негативні дії однолітків і дорослих, які їх спричинили довкіллю; проявляють бажання надавати посильну допомогу у покращення стану оточуючої природи.

2.3. Вивчення передового педагогічного досвіду вихователів щодо методики проведення занять у природі як засобу екологічного виховання дітей дошкільного віку

Передовий педагогічний досвід на тему: «Екологічне виховання дітей дошкільного віку» вихователя дошкільного навчального закладу № 150 м. Києва Скуйбіди Валентини Анатоліївни – «спеціаліста вищої категорії» [22].

В. Скуйбіда розробила **систему екологічного виховання**, яка передбачає врахування основних її аспектів:

- національного та регіонального підходів до вибору навчального матеріалу екологічного спрямування;
- гуманістичну спрямованість і зростаючу роль екологічних чинників у вирішенні глобальних проблем людства (раціонального використання природних ресурсів, забезпечення населення екологічно чистими продуктами харчування, захисту середовища від забруднення промисловими та побутовими відходами);
- збереження фізичного і духовного здоров'я людини;
- об'єктивності у розкритті основних екологічних законів та понять, що дають підстави вважати екологію наукою, яка розвивається, намагаючись вирішувати проблеми довкілля;
- зв'язку між набутими екологічними знаннями і життям, розкриття їх цінності не лише у виробництві, а й у повсякденному житті людини.

Скуйбідіою В. Запропоновано **шляхи реалізації завдань екологічного виховання.**

ПЛАН РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАВДАНЬ

1. Створення еколога - розвивального середовища:

- у груповій кімнаті;
- на майданчику;
- у довкіллі.

2. Планування роботи з екологічного виховання:

2.1 Перспективно-тематичне:

а) спеціально організовані форми (*частина інтегрованого завдання*);

б) спільна діяльність:

- екскурсії;
- подорожі по екологічних стежинах;
- спостереження;
- дослідження;
- праця у природі;
- бесіди;

- педагогічні ситуації і моральні вправи;
- дидактичні ігри;
- художня література;
- загадки, прислів'я, прикмети;
- випуск газет;
- природоохоронні акції;
- свята й розваги;
- художньо-творча діяльність;
- твори мистецтва;
- фізкультурно-оздоровча робота;
- музична діяльність;
- безпека життєдіяльності;
- робота з батьками;

в) створення розвивального середовища для самостійної діяльності.

Створення еколого-розвивального середовища

Куточок природи:

- кімнатні рослини, які потребують різних способів догляду;
- оформлення календаря погоди та фенологічного календаря;
- моделі погодних явищ;
- малюнки та ілюстрації про природу;
- схеми екосистем та різних середовищ мешкання (*наземного, повітряного, водного*);
- схема екологічної стежинки дитячого садка;
- схеми фаз життєвого циклу рослин, тварин, людини;
- схеми способів догляду й розмноження рослин;
- щоденник спостереження за живою природою;
- природоохоронні та застережні знаки;
- екологічні казки та оповідання, складені дітьми;
- город на підвіконні;
- матеріали за догляду рослинами;

– природний матеріал.

Дослідницька лабораторія

- полиця з матеріалами і предметами для експериментування з льодом, водою, снігом: фільтри, фарби, сіль, цукор, бризкалки, мило, трубочки різного діаметру, прозорі пластикові склянки на кожну дитину, воронки, лійки, предмети, що плавають;

- таці на кожну дитину;

- ємності для експериментування, матеріали для ігор-експериментів із магнітами, склом, гумою;

- матеріали для ігор-експериментів із папером: вертушки, гармошки, печатки з картоплі, моркви, пробок, фарби й силуети, копіювальний папір різного кольору, папір різної якості;

- земля, глина, пісок;

- насіння для просадки і пророщування в різних умовах;

- пісочний годинок, фартухи і нарукавники.

Куточок цікавої математики:

– лабіринту типу «Знайди дорогу до хатинки білочки», «Допоможи мишці дістатися до сиру» тощо;

– дидактичні ігри «Хто знайде більше відмінностей», «Плутанина» тощо;

– логічні завдання, у тому числі придумані дітьми.

Мовленнєвий куточок:

- ілюстрації із зображенням пір року, тварин, рослин, тощо;

- екологічні казки, оповідання, у тому числі придумані дітьми;

- енциклопедична література про природу;

- дидактичні ігри природознавчого характеру;

- картинки про природу і працю дорослих у природі;

- художня література про природу: вірші, загадки, прикмети тощо.

Куточок творчості:

– картини (*пейзажі, натюрморти*);

- картинки тварин (*риб, комах, птахів, звірів тощо*) для розфарбування;
- вироби з паперу способом оригамі;
- вироби з природного матеріалу.

Куточок здоров'я:

- шапочки квітів, тварин (*птахів, звірів, комах тощо*) для імітації їх рухів і проведення рухливих ігор;
- наочно-практичний матеріал про здоров'я, організмів людини та його потреби, гігієну й засоби попередження травматизму.

Ігровий куточок:

- матеріали до сюжетно-рольових ігор «Зоопарк», «Подорож до пустелі» тощо;
- зоологічне лото;
- дидактичні ігри типу «Чий хвіст?», «Хто що їсть?», «Де чий дім?», «Поверхи лісу», «Кому потрібна вода?»;
- настільно-друковані ігри.

Музично-театралізований куточок:

- альбоми пісень про природу з добором ілюстрацій;
- різні види театру;
- твори для слухання про природу (пори року, голоси птахів і тощо).

На майданчику

- квітник із різноманітними квітами;
- город із різноманітним асортиментом овочевих культур;
- ягідник: агрус, чорна смородина, малина, калина, горобина;
- незайманий куточок із різноманітними лікарськими рослинами;
- птахи: восени зробити й повісити годівниці, а на весні – шпаківні;
- інвентар для догляду за рослинами і для праці на городі та ділянці.

Формування дбайливого ставлення до рідної природи через краєзнавчу діяльність

У дитячому садку, відповідно до вимог програми виховання і навчання, маємо прищеплювати дошкільникам інтерес і любов до природи, бережливе й

турботливе ставлення до рослин і тварин. Важлива передумова цього – засвоєння дітьми норм і правил поведінки стосовно об'єктів навколишнього середовища, вироблення у них умінь, необхідних для включення у природоохоронну діяльність.

Активне спілкування з природою народжує і зміцнює у дитини безцінну якість, властиву людській особистості, – доброту. Але як же дати відчутти малому радість перших відкриттів, коли він входить у дивний світ, що навколо нього? Як перетворити природу у могутній засіб виховання гуманних почуттів? І чи зможе дошкільник засвоїти причинові зв'язки між явищами, зрозуміти залежність між природними об'єктами? Виявляється, може, і найпростіший шлях до цього – спостереження. Особливо подобається дітям спостерігати за тваринами. Тут дуже тонко зазначав В. О. Сухомлинський: треба розвивати в дитині дбайливе й турботливе ставлення до безпомічних істот, яких так легко образити, але, захистивши яких, відчуєш себе добрим і сильним[30].

Малюк тягнеться до всього живого. Як захоплено реагує він, побачивши цуценя, кошеня, метелика, рибку! Однак здебільшого бачить у тваринах лише живі іграшки, тоді як вони мають стати для нього добрими друзями, викликати бажання оберігати їх, полегшувати їм життя серед людей. Тож і навчаємо своїх вихованців не на словах, а насправді любити якусь маленьку живу істоту.

Одним з актуальних питань, які стоять сьогодні перед педагогами всіх рангів, у тому числі й «дошкільниками», є пошук нових підходів та оптимальних шляхів відродження моральних зв'язків людини з природою. Перш ніж підвести дитину до розуміння зв'язків та взаємозалежностей у природі, важливо навчити її вдивлятися в навколишній світ, милуватися красою рідної природи, викликати в неї позитивне ставлення до рослин і тварин [6].

Розвиток естетичних, моральних та інтелектуальних почуттів відбувається не шляхом «природного дозрівання» і не завдяки освіченості та інтелекту малюка, а зумовлюється вихованням дитини та умовами її життя. У дошкільному віці виховний вплив спрямований переважно на формування

ставлення до природи, відповідно до естетичних та моральних настанов суспільства, як до соціальної цінності.

Природа є важливим засобом навчання, виховання і розвитку дитини. Природа – це все, що існує у Всесвіті: органічний і неорганічний світ, жива і нежива природа, це Космос і всі його складники. К.Д.Ушинський писав: «Природа є одним із могутніх аспектів у вихованні людини, а саме прискіпливе виховання без цього агента завжди викликається сухістю, однобічністю, неприємною штучністю. Бідна дитина, якщо вона виросла і не зірвав польової квітки, не зім'яла на волі зеленої травички. Ніколи вона не буде розвиватися з тією повнотою і свіжістю, на які здібна людська душа» [32].

Природа залишає глибокий слід у душі дитини. Вона впливає на всі органи чуття своєю динамічністю, яскравістю, різнобарвними кольорами, загадковістю.

Природа є джерелом розумового розвитку дитини, скарбницею усіх знань дитини. Серед природи дитина стає дослідником, відкриває для себе новий загадковий світ природного довкілля, яке намагається пізнати, дослідити, дійти самостійних висновків. Високо оцінював природу як засіб навчання і виховання В.О.Сухомлинський. «Я прагнув до того, – писав він, – щоб це життєдайне джерело (природа) було відкрите для дітей з перших кроків їхнього шкільного життя... Ми йшли в природу – в ліс, сад, на поле, луки, берег річки... Роль цього засобу, де кожна зустріч з новим явищем довкілля пробуджує у серцях дітей почуття захоплення, не можливо переоцінити» [30].

***Система екологічного виховання передбачає
врахування основних її аспектів:***

- національного та регіонального підходів до вибору навчального матеріалу екологічного спрямування;
- гуманістичну спрямованість і зростаючу роль екологічних чинників у вирішенні глобальних проблем людства (раціонального використання природних ресурсів, забезпечення населення екологічно чистими

продуктами харчування, захисту середовища від забруднення промисловими та побутовими відходами);

- збереження фізичного і духовного здоров'я людини;
- зв'язку між набутими екологічними знаннями і життям, розкриття їх цінності не лише у виробництві, а й у повсякденному житті людини.

В.О.Сухомлинський стверджував, що сама по собі природа не розвиває і не виховує. Залишивши дитину наодинці з нею, годі сподіватись, що вона під впливом навколишнього середовища стане розумною, глибоко морально, непримиренною до зла. Тільки активна взаємодія з природою здатна виховувати найкращі людські якості [30].

Екологічна культура дітей охоплює:

- знання про взаємозв'язки в природі та усвідомлення людини як її частини;
- розуміння необхідності берегти навколишнє середовище;
- уміння і навички позитивного впливу на природу;
- розуміння естетичної цінності природи ;
- негативне ставлення до дітей, що завдають шкоди природному середовищу.

Свідоме і бережливе ставлення кожної людини до природи можливе тільки при наявності екологічної культури, широких екологічних знань, які повинні формуватись, починаючи з дитинства. Знання екологічних норм, закономірностей розвитку природи, знайомства з загадковим світом тварин, рослин, з особливостями їх поведінки, проблемами, які виникають в їх житті, дуже часто з вини людини, дадуть можливість кожному відчутти особисту відповідальність за майбутнє природи.

Екологічну культуру розуміють по-різному: для одних — це традиційне, шанобливе ставлення до природи, засвоєне з молоком матері; для інших — наслідок пізнання, саморозвитку, вдосконалення.

***Основу екологічної культури становлять
елементарні знання про природу:***

- орієнтування у найближчому природному середовищі;
- усвідомлення життєво необхідних потреб живих істот в умовах існування;
- ознайомлення з елементарними відомостями про взаємозв'язки живої природи, значення її в житті людини.

Отже, вже з дошкільного віку дітям можна і необхідно прищеплювати любов до навколишнього середовища, вміння оберігати «зелених друзів» та примножувати багатства. Ось чому на перший план виходить така галузь педагогіки, як екологічне виховання взагалі та дошкільників зокрема.

Види діяльності дітей, які забезпечують повноцінне засвоєння екологічних знань та їх застосування, досить різноманітні: гра, трудова, пізнавальна та творча діяльність. Саме цей блок дає можливість дорослому на практиці застосовувати засвоєні дітьми знання [64]:

- створення умов для життєдіяльності живої істоти;
- вирощування рослин та догляд за тваринами;
- надання не лише конкретної допомоги живій істоті, але й виправлення наслідків негативних впливів на живий об'єкт, середовище;
- збереження при взаємодії з природою цілісності живого організму, середовища;
- шановливе ставлення до природи, екологічно грамотне вирішення проблемних ситуацій, які виникають.

Засоби екологічного виховання дитини.

Завдання програми дитячого садка по ознайомленню з природою здійснюється за допомогою різних методів. Суть методу полягає не тільки в тому, як доносить до дітей навчальні знання педагог, але й тому, яка діяльність самих дітей. Отже, метод – це спосіб взаємозв'язаної діяльності вихователя і дітей, спрямованої на найкраще засвоєння знань, набуття певних умінь і

навичок, розвиток пізнавальної активності, самостійності і творчих можливостей дітей.

В ознайомленні дошкільників з природою використовуються різні методи: спостереження, демонстрування картин, нескладні досліди, дидактичні ігри з природничого матеріалу, праця в природі, розповідь вихователя, бесіди.

Застосовуючи той чи інший метод, вихователь використовує різні прийоми, які спрямовують дітей на виконання певного дидактичного завдання: показ, запитання, пояснення тощо. Отже, прийом є складовою частиною методу.

У педагогіці існує кілька систем класифікації методів. Найбільш широко застосовується класифікація методів навчання за джерелом знань. Якщо джерелом знань є спостереження, сприймання ілюстративного наочного матеріалу тощо, то це наочні методи, якщо практична діяльність (праця в природі, нескладні досліди) – це практичні методи; якщо слово вихователя (розповідь, читання природознавчої літератури, бесіда) – це словесні методи.

У методиці ознайомлення дошкільників з природою всі методи класифікуються на дві групи залежно від того, чи ознайомлюються діти з природою через безпосередній контакт з нею, тобто через спілкування з реальними об'єктами природи, чи через ознайомлення опосередкованим шляхом – через картину тощо.

До методів, що забезпечують безпосередній контакт з природою, належать спостереження, нескладні досліди, праця в природі, ігри з природними матеріалами.

Рідше використовується класифікація методів навчання за рівнем пізнавальної діяльності дітей:

- 1) пояснювально-ілюстративний;
- 2) репродуктивний;
- 3) частково-пошуковий, або евристичний;
- 4) проблемний;
- 5) дослідницький [33].

У концепції дошкільного виховання наголошується на широкому впровадженні методів виховання і навчання, що забезпечують всебічний розвиток дітей та індивідуальний підхід до них. Наголошується на потребі переорієнтації вихователів з репродуктивних на продуктивні методи, тобто такої орієнтації дитячої діяльності, в якій вони роблять відкриття. Вважаємо таке протиставлення недоцільним, оскільки процес мислення завжди включає оперування попередньо засвоєними знаннями, а отже відтворення [17].

З цього приводу актуально звучить думка І.М. Сеченова, який стверджував, що через голову людини протягом усього її життя не проходить жодної думки, яка б не створювалася з елементів, зареєстрованих у пам'яті [8].

У засвоєнні дітьми знань найчастіше виділяють 3 етапи:

- 1) первинне ознайомлення;
- 2) закріплення;
- 3) систематизація, узагальнення.

Для первинного етапу пізнання дітьми природи найбільш ефективно використання наочних, практичних методів, особливо спостережень, дослідів, які забезпечують живе споглядання. Для закріплення знань використовують ігри, працю, розповідь вихователя, читання дитячої природознавчої літератури.

Систематизація, узагальнення знань здійснюється за допомогою бесід, дидактичних ігор.

Спостереження є основним методом ознайомлення дітей з природою. Методу спостереження належить особлива роль у пізнанні дітьми природи, оскільки він базується на чуттєвому сприйманні, забезпечує живий контакт дітей з реальними об'єктами природи, в результаті чого у дітей формуються реалістичні уявлення про об'єкти природи та зв'язки між ними. Участь набутих чуттєвих образів з тими, що у дітей вже є, допомагає виникненню власних суджень.

У процесі спостережень розвиваються аналізатори: зір, дотик, слух, нюх, засвоюються сенсорні еталони.

Спостереження в природі, що проводяться з дітьми дошкільного віку, класифікуються залежно від:

- а) тривалості (епізодичні, або короткочасні, і тривалі);
- б) дидактичної мети (первинні, повторні. Заключні, порівняльні);
- в) способу організації (колективні та індивідуальні, планові і позапланові).

Схема спостереження за об'єктами. Спостереження за будь-якими об'єктами природи не повинно бути стихійним, невпорядкованим. Після прийняття дітьми завдання, вихователь має керуватися певним планом, щоб домогтися більшої ефективності спостереження, комплексного виконання завдань ознайомлення дошкільників з природою.

Під час спостереження за явищами неживої природи доцільно скористатися такою схемою:

- 1. Оцінка краси, своєрідності явища природи.*
- 2. Визначення доступних розумінню дітей причин явища.*
- 3. Значення цього явища в житті природи, діяльності людини.*

Під час спостереження за явищами живої природи (рослин) доцільно дотримуватися такої схеми:

- 1. Оцінка естетичного вигляду і особливостей будови рослини.*
- 2. Вимоги рослини до умов життя.*
- 3. Значення рослини для природи і життя людини.*
- 4. Інтерпретація сприйнятого у світлі знань дітей.*

Спостереження за тваринами можна проводити за такою схемою:

- 1. Оцінка естетичного вигляду і особливостей будови тварини залежно від способу життя.*
- 2. Спосіб життя тварини (де живе, чим живеться, як захищається, які сезонні зміни).*
- 3. Значення тварини в природі і в житті людини.*
- 4. Інтерпретація сприйнятого у світлі знань дітей.*

Дослід визначається як спосіб матеріального впливу людини на об'єкт з метою вивчення цього об'єкта, пізнання його властивостей. Отже, це спостереження за спеціально створених умов.

Використання дослідів цінне тим, що вони мають велику переконуючу силу, знання, яких набувають діти, мають особливу доказовість, повноту і міцність.

Структура дослідів складається з 4 етапів:

Перший етап – підготовка дітей до дослідів. Вихователь проводить з дітьми бесіду, щоб зацікавити їх до дослідів.

Другий етап – початок дослідів: обговорення умов і висунення припущень.

Третій етап – хід дослідів.

Четвертий етап – заключний: обговорення наслідків дослідів.

Найбільше дослідів в дитячому садку проводиться з метою вивчення властивостей об'єктів неживої природи: води, повітря тощо. Легко переконати дітей шляхом дослідів у перетворенні води на пару, води на лід і льоду на воду.

К.Д.Ушинський радив зробити серйозне навчання цікавим, вважаючи це одним з найважливіших завдань навчання [32].

Гра – основна діяльність дитини дошкільного віку, в якій вона найбільше задовольняє свої потреби. Ігри викликають у дітей задоволення, підвищують емоційний тонус, сприяють формуванню у них уявлення про об'єкти природи, їх якості, виховують позитивне ставлення до природи. Доведено, що використання дидактичних ігор природничого змісту за умови відповідальної підготовки дітей у певній системі дає змогу формувати у дітей міцні знання, систематизувати їх, підводити до узагальнень, розвивати мислення, мову.

Для вирішення завдань ознайомлення дошкільників з природою в дитячому садку використовуються ігри: будівельно-конструктивні, творчі, рольові, дидактичні і рухливі.

Будівельно-конструктивні ігри з природними матеріалами (піском, водою, глиною, снігом, льодом, листям, плодами тощо) – одні з найулюбленіших дітьми ігор у всіх вікових групах. Цінність в тому, що в процесі ігор діти

знайомляться з властивостями природних матеріалів (способами конструктивного вирішення під час використання цих матеріалів). У дітей розвивається уява, вміння зосереджуватися, доводити до кінця почату справу, співвідносити свої дії з діями інших, домагатися узгодження. Знайомство з архітектурними формами і відображенням їх у будівлях сприяють формуванню естетичних почуттів. Оскільки ці ігри проводяться на повітрі і пов'язані з руховою активністю, вони мають важливе оздоровче значення.

Дидактичні ігри під час ознайомлення дошкільників з природою виконують три функції:

- 1) закріплення знань про природу;
- 2) діагностика наявних у дітей знань про природу;
- 3) формування знань про природу. У процесі дидактичних ігор у дітей виховується вміння уважно слухати і відповідати на запитання, самостійно розв'язувати поставлене завдання, пригадувати, думати, утримуватися від бажання щось сказати, коли правила гри цього не дозволяють. Все це сприяє розвитку вольових процесів, мови, мислення, уваги, пам'яті.

В ознайомленні з природою використовуються такі види дидактичних ігор:

- 1) з природними матеріалами;
- 2) з картинками;
- 3) з іграшками;
- 4) словесні.

Дидактичні ігри з природними матеріалами діти оперують з реальними природними об'єктами (овочами, фруктами, листками, квітками тощо), внаслідок чого у дітей формуються реалістичні уявлення про об'єкти природи. Наприклад, у грі «Відгадай, з якого дерева цей листок» вихователь показує листок і просить підбігти до того дерева, яке має такі самі листки [41].

Праця в природі розглядається як один з основних методів ознайомлення дошкільників з природою. Результати численних теоретичних та експериментальних досліджень свідчать про те, що під впливом праці розвиваються всі розумові і фізичні сили дитини. В процесі праці найбільш

переконливо, наочно діти впевнюються у зв'язку між умовами для рослин, тварин і їх ростом, розвитком. Діти оволодівають новими прийомами обстеження: навчаються відрізняти суху землю від вологої, пухку від твердої, культурні рослини від бур'янів.

Праця об'єднує, дисциплінує, виховує почуття відповідальності за життя живих істот, адже пташка, позбавлена корму, може через добу загинути, несвоєчасно политі рослини під час спеки засихають [22].

Передовий педагогічний досвід на тему: «Проведення занять у природі як засіб екологічного виховання дітей дошкільного віку» Данильчук Тамари Євгенівни, вихователя, «спеціаліста вищої категорії» Тернопільського дошкільного навчального закладу №19 [7].

Організація спостережень

Найчастіше вихователь в своїй практиці організовує спостереження. Це – один з основних методів ознайомлення дітей старшого дошкільного віку з об'єктами і явищами природи. Короткочасні, але багаторазово повторювані протягом року спостереження за певними об'єктами дадуть старшим дошкільникам змогу побачити, зрозуміти й усвідомити зв'язок між станом погоди, який фіксується у календарі погоди, та сезонними змінами у природі (похолодало – зав'яли трави і квіти, пожовкло листя на деревах, заховалися комахи, птахи відлетіли у вирій), спонукатимуть до розмірковувань.

Спостереження за окремим природним об'єктом, наприклад, деревом, Данильчук Т. Є. проводить протягом різних сезонів. Діти бачать, як відбуваються зміни: з'являються листочки, розцвітають квіти, формуються і дозрівають плоди, утворюється насіння, опадає листя. Використання художнього слова, пісень, народних прикмет та приказок загострить емоційне сприймання краси природи та збагатить словник.

Тривалі спостереження за об'єктами природи вихователь разом з дітьми фіксує у щоденнику тривалих спостережень. Наприклад, діти малюють або розфарбовують у підготовлених на початку навчального року малюнках зміни у стані рослини: паростки, листочки на пагонах, гілочках, квітки тощо. Потім ці

малюнки розміщують на календарі природи. Цікавою діяльністю для дітей є оформлення тематичних виставок малюнків «Що бачили/робили сьогодні». З таких малюнків виготовляється книжка-розкладка, календар-килимок тощо. Фази розвитку, росту рослин можна відобразити також шляхом створення фризів з пластину на теми: «Яблунева (вишнева) гілочка», «Наш сонях», «Як ми росли горих» тощо.

Будь-яке спостереження – це пізнавальна діяльність, що вимагає від дітей уваги, зосередженості, розумової активності, тому воно може тривати недовго.

Під час спостереження спілкування з дітьми набуває пізнавального характеру: Данильчук Т. Є. ставить чіткі, конкретні запитання, стимулюючи дітей до пошуку інформації, вислуховує їхні відповіді, доброзичливо реагує на кожне повідомлення. І головне-хвалить за правильну відповідь, схвальними словами стимулюю подальший пошук інформації.

Упродовж навчального року вихователь проводить такі цикли спостережень:

- за квітучими рослинами на ділянці та піском у пісочниці (вересень);
- за акваріумними рибками (жовтень – листопад);
- за ялинкою, вечірнім небом (грудень);
- за зимуючими птахами на ділянці та птахами в клітці (січень – лютий);
- за зростанням цибулі на підвіконні, гілками дерев у вазі (лютий – березень);
- за пробудженням рослин на ділянці (квітень – травень);
- за сонечком (у весняно-літній період).
- у повсякденні систематично проводить спостереження за погодою: один тиждень щомісяця діти щодня розглядають небо, уточнюють характер опадів, наявність вітру або його відсутність, за одягом визначають, настільки тепло чи холодно.

Метою спостереження є формування у дітей уявлень про тварин і рослини як про живі об'єкти, виявлення взаємозв'язків у природі. Залежно від предмета, об'єкта чи явища впродовж підготовки та організації спостереження необхідно виділяти:

- ознаки чи властивості, що створюють найяскравіший образ предмета;
- структурні компоненти об'єкта, функціонування яких обумовлюється впливом зовнішніх і внутрішніх факторів;
- єдність предмета спостереження з природним довкіллям, спільністю людей, із конкретною дитиною, групою дітей.

Структура спостереження, яке спрямовується запитаннями:

- Пропозиція розглянути предмет, об'єкт, явище.
- Повідомлення найцікавішого фрагменту інформації про нього, зацікавлення дітей.
- Визначення основних дій та плану сприйняття предмета.
- Здійснення детального аналізу спостережуваного за запитаннями дітей, які вихователь відразу впорядковує відповідно до спроектованої заздалегідь концепції.
- Узагальнення всієї інформації про спостережуване в єдине ціле, спрямованість якого має екологічний сенс, значення для дитини й для природи.

Структура спостереження, яке спрямовується вказівками:

- Доведення доцільності спостереження з орієнтуванням на кінцевий результат – для чого за цим варто спостерігати?
- Пригадування вимог до послідовності опису спостережуваного об'єкта; доповнення опису дітей за допомогою опосередкованих прийомів

Опорними структурними компонентами спостереження можуть бути:

- демонстрація предмета, явища чи об'єкта природи;
- самостійне сприйняття їх дітьми, коментарі та висловлювання за змістом сприйнятого;

- подальше сприйняття згідно із запропонованою схемою спостереження чи планом запитань;
- простий синтез сприйнятого, тобто узагальнення й моделювання в уяві ситуації, з якої об'єкт спостереження може бути віднесений до певного природного поняття, категорії чи класифікації.

Спостереження розподіляють за видами:

- спостереження за схемою, запропонованою вихователем;
- спостереження, яке спрямовується запитаннями вихователя;
- спостереження, яке спрямовується вказівками вихователя, що коригують дії та сприйняття дітей.

Процес спостереження можна поділити на чотири етапи:

1. Підготовчий. Мета – викликати цікавість до об'єкта спостереження. На першому етапі з дітьми проводиться бесіда:
 - за чим вони будуть спостерігати;
 - які відомості про об'єкт спостереження діти вже отримали раніше;
 - на що треба звернути увагу. Варто показати дітям відповідні ілюстрації, підготувати їх до сприйняття об'єкту.
2. Початок спостереження. Мета – спрямувати увагу дітей на спостереження, підтримувати їхню цікавість до об'єкту.
3. Основний. Мета – дослідити об'єкт та сформулювати чітке уявлення про нього. На цьому етапі важливо показати прийоми та послідовність дослідження, допомогти їх засвоїти.
4. Заклучний. Мета – підбити підсумки, закріпити уявлення, отримані під час спостереження, оцінити способи дослідження. Спостерігаємо з дітьми за рослинами по такій схемі:
 - назва (цікаві відомості, пов'язані з назвою);
 - класифікація (дерево, чагарник, трав'яниста рослина);
 - зовнішній вигляд, частини, призначення;
 - умови, необхідні для росту та розвитку;
 - середовище життєдіяльності;

- відтворення у житті людини;
- правила поведінки у природі

Екологічне виховання дошкільників у повсякденні

У повсякденні, з погляду екологічної освіти, найбільшого значення набувають ранкові години (до сніданку), коли діти приходять до дошкільного закладу: це найзручніший час для проведення заходів у куточку природи.

Проміжок часу між заняттями й обідом, а також вечірні години частіше використовують для прогулянок на ділянці, що особливо важливо для спілкування дітей із природою у найближчому оточенні.

Упродовж усього навчального року діти щодня доглядають за мешканцями куточка природи. Створення та підтримка життєво необхідних умов для рослин і тварин – це найважливіша діяльність у повсякденні. У ранкові години залучаються діти до спільної діяльності, форми та організація якої змінюються відповідно до вікової групи.

Під час спілкування обов'язково знаходжу можливість похвалити дитину, причому не одноразово, а кілька разів упродовж усієї діяльності: на початку похвала надає дитині впевненості в собі, потім – це похвала-підтримка, наприкінці – підсумок доброго вчинку дитини.

Заповнення календаря природи – це ще одна справа повсякденної діяльності, яка поєднується зі спостереженнями. Разом з дітьми регулярно фіксуємо погоду і стан живої природи. У молодшій і середній групах після прогулянки допомагаємо дітям відшукати картинки з явищами природи, які ті спостерігали на вулиці.

У старшій групі навчаємо дітей знаходити і замальовувати у календарі дні тижня, спеціальними значками позначати погодні явища, зображувати дерево і покрив землі відповідно до їхнього сезонного стану на цей момент.

Під час зимової підгодівлі пернатих друзів використовуємо календар спостережень за птахами: молодші дошкільники знаходять картинки із зображеннями птахів, яких бачили на ділянці, а старші позначають цих птахів у календарі значками відповідного кольору.

Ще один вид календаря – це малюнки, що послідовно відображають зростання якої-небудь рослини. Це можуть бути: цибулина, посаджена у воду; гілочки з дерева, поставлені наприкінці зими у вазу для спостереження за розпусканням бруньок, розгортанням молодих листочків; пророщене насіння городньої культури або квітки. У всіх випадках малюнки, зроблені через однакові інтервали часу, відображають послідовність розвитку рослини, його залежність від зовнішніх умов життя.

Заповнення календаря – важлива спільна практична діяльність, у процесі якої навчаємо дітей знаходити потрібні клітинки, позначати значками або малюнками ті явища природи, які вони спостерігали, використовувати і розуміти символи. Особливо цінним є те, що в календарях відбиваються закономірні зміни природи: зростання та розвиток рослин за відповідних умов, сезонні зміни живої і неживої природи. Заповнений календар стає графічною моделлю, на якій одночасно представлено всі зміни.

Організація та методика проведення екскурсій у природу

У методиці ознайомлення дітей з природою екскурсії розглядаються як важлива форма роботи і мають широко використовуватися в практиці роботи дошкільних навчальних закладів. Екскурсії в природу роблять життя дітей цікавішим, допомагають ліпше зорієнтуватися в довкіллі: у лісі, на луці, в парку чи сквері, на ставку тощо.

Спостереження, які організовують під час екскурсій, забезпечують безпосередній контакт дітей з об'єктами природи, в результаті якого у них формуються реалістичні уявлення про об'єкти і явища природи та зв'язки між ними.

Яке ж місце посідають екскурсії у системі роботи з екологічного виховання дітей дошкільного віку? Пам'ятаючи про те, що екскурсії – це особливий вид занять, на яких діти ознайомлюються з явищами природи у їх взаємозв'язках, з рослинами і тваринами – у середовищі існування, необхідно під час проведення екскурсій брати до уваги загальні принципи побудови

системи занять, які полягають у: врахуванні основних етапів засвоєння знань, а саме [59]:

- первинне сприйняття;
- розширення й узагальнення знань;
- використання набутих знань у нових умовах;

Для розширення, поглиблення, узагальнення уявлень дітей про знайомі об'єкти чи явища природи проводимо повторні екскурсії. Саме вони розкривають зміни, нові якості та властивості в тому об'єкті чи явищі, які діти спостерігали на попередній екскурсії. Такі повторні екскурсії доцільно проводити в той період, коли з об'єктом чи явищем відбуваються найбільш помітні зміни.

Чим же відрізняється екскурсія від повсякденної прогулянки?

Екскурсія – це заняття, яке проводиться за межами дитячого садка.

Прогулянка – повсякденна форма роботи, і здійснюють її, в основному, на ділянці дошкільного закладу.

Екскурсія вимагає більш чіткої організації всієї діяльності суб'єктів навчального процесу. Під час екскурсій проводяться колективні спостереження з усією групою дітей, а також індивідуальні спостереження, якщо вони відповідають обраній темі. На повсякденних прогулянках проводяться як колективні спостереження, так і спостереження підгрупами, а також заохочуються різноманітні індивідуальні спостереження.

Організація та проведення прогулянок з дітьми

Під час прогулянок, звертаємо увагу на красу ранкового неба, тремтливого листочка, сонечка на ньому, метелика на квітці, вранішню росу. Разом підв'язуємо зламану гілочку, допомагаємо мурашці, що заблукала, знайти дорогу до її оселі, рятуємо пташок від голоду. Спостерігаємо, як повертає голову соняшник за сонцем, які гарні квіти в квітнику.

«Тут і айстри, і жоржини

Тут і мальви, нагідки.

Доглядають їх щоднини

Квітколюбималюки.»

Взимку вішаємо годівниці. Діти пригадують, які птахи залишились у нас зимувати, чим їх треба годувати. Пояснюємо, що пташок треба берегти, бо вони знищують багато шкідливих комах. При цьому використовуємо загадку:

Пташка - невеличка,
 В неї білі щічки,
 Сірі лапки, чорна шапка.
 Фартушок жовтенький.
 Голосок тоненький.
 Та ж ця пташка невеличка
 Називається... (Синичка.)

Під час прогулянки згрібаємо сніг під дерева. Запитуємо в дітей, для чого це потрібно. Якщо діти не зможуть швидко відповісти, наводимо такий приклад: у нас на квітнику ростуть гвоздики. Розгрібаємо сніг, знаходимо зелені листочки гвоздик. Чому вони не померзли? Діти роблять висновок, що під снігом тепло.

Після великого снігопаду звертаємо увагу на припорошені снігом дерева. Яка краса! Одного зимового дня ми з дітьми розглядали кущі і дерева. Легенько зрізавши гілочки бузку і вишні, принесли їх у кімнату. Гілочки поставили у воду і спостерігали за ними тривалий час. Запитуємо, що сталося з гілочками, де взялися листочки. Чому?

Люблять діти таку пору року, як весна. Звертаємо увагу на те, як весело навкруги, коли світить сонце. У природі з'являються квіти, оживають дерева.

Пояснюємо, чому відбулися такі зміни. Тут використовуємо вірш Л.Глібова «Котилася тарілочка».

«Котилася тарілочка по крутій горі,
 Забавляла любих діток у моїм дворі.
 Нам тієї тарілочки чому не любить?
 Хорошая, золотая і, як жар, горить.
 Золотую тарілочку всі знають давно:

То на небі сонце ясне, на весь світ одно» [68].

Весною, коли все цвіте, оживає, росте, виходимо на ділянку дитячого садка разом з дітьми. Ми виходимо не для того, щоб просто погратися, а посадити дерева. На першому місці – художнє слово.

«Берізонько, берізонько, красуне лісова.

Зелені твої кісоньки вітрисько розвіва.

Прошу вас: із берізоньки ви соку не точіть,

А краще їй сестричку зелену посадіть» [68].

Посадивши дерево, діти кожного дня спостерігають за ним, хвилюються, чи буде рости. Віряться, що крапельки турботи і доброти залишаться в маленьких серцях.

«Ось уже цвітуть дерева і кущі.

Які гарні квіти на вишні, на яблуні!

Цвітуть сади, цвітуть пишні,

Цвіт біліє на черешні,

На яблуні рожевіє.

Всі квіточки сонце гріє.

Сонце гріє, дощик росить,

Бджілка з квітки пилок носить.

Ніженьками пил згортає,

Серединку запиляє» [68].

Під час кожного спостереження на прогулянці чи в груповій кімнаті використовуємо вірші, загадки, прислів'я. Вийшли на майданчик – і раптом дощ. А тут якраз – загадка.

Тільки дощик перешумить над лужком, над лісом,

Хтось у небі рушничок вишитий повісив (веселка).

Посилення уваги до екологічного виховання дошкільників вимагає пошуку різноманітних форм ознайомлення їх з природою. Однією з таких форм, потенціал яких ще недостатньо використовуються вихователями, є цільові прогулянки на природу, що інтегруються з пішохідними переходами, є зручною

й корисною формою організації дітей, що дає можливість знайомити їх з найближчим природним оточенням і проводяться один раз на тиждень.

Цільові прогулянки вносять різноманітність у життя дітей, збагачують їхню уяву, дають змогу краще пізнати природне середовище місцевості, їх тематика різноманітна. Організуємо екскурсію в природу, екскурсію–роздуми.

Екскурсія більш подібна до цільової прогулянки, але це не тотожні поняття. Цільова прогулянка відрізняється від екскурсії, по-перше, обсягом програмового матеріалу. Обсяг завдань, що намічаються для реалізації на цільовій прогулянці, завжди значно менший від того, який передбачається розв'язати на екскурсії. Відомо, що на екскурсії від дітей вимагається тривале зосередження уваги. Для дітей молодшого дошкільного віку це неможливо, а тому екскурсії починають проводити лише в середній групі, в той час, як цільові прогулянки – уже навіть у молодшій. Цінність таких прогулянок полягає в тому, що завдяки регулярності їх проведення можна разом з дітьми простежити зміни в об'єктах природи, виявити їх причини.

Основною метою цільових прогулянок є не стільки розв'язання пізнавальних завдань, скільки збагачення естетичних і моральних вражень дітей або ж виконання дітьми нескладних практичних завдань.

Тому спостереження, які проводяться під час таких прогулянок, мають бути спрямовані на розкриття краси об'єктів і явищ природи, на виховання любові та бережливого ставлення до природи. Тематика цільових прогулянок може бути такою: милування золотою осінню, квітучим яблуневим садом, збирання каштанів, жолудів, ягід, насіння трав, підгодовування птахів. Необхідно дати дітям можливість помилуватися природою.

Організовуючи цільові прогулянки, необхідно пам'ятати, що під час спостереження розв'язують невелике, конкретне завдання ознайомлення дітей з природою. А тому встановлюємо можливі зв'язки між даним спостереженням і тим, яке проводилося раніше, а також враховуємо подальшу роботу.

Збирання природного матеріалу – важливий структурний елемент екскурсії, який сприяє закріпленню знань, поглибленню інтересу дітей до об’єктів природи, забезпечує більш тісний контакт дитини з природою, сприяє формуванню навичок поведінки дітей у природі (наприклад, збирання каштанів з батьками, листя – в дитячому садку).

Безпосереднє спілкування з природою, використання природного матеріалу як наочності дає можливість глибше пізнавати навколишній світ. Це має величезне значення для дітей з вадами зору.

Проводячи заняття на вулиці, ми використовуємо природний матеріал. Кількісна лічба закріплюється лічбою дерев, кущів, квітів тощо. Використовуючи природний матеріал, можна скласти різні задачі.

Наступний структурний компонент екскурсії – дидактична гра, яку проводять наприкінці екскурсії. Вона спрямована на закріплення в ігровій формі отриманих дітьми знань. Інколи, якщо це доцільно, дидактичну гру та збирання природного матеріалу можна поміняти місцями.

Заключна частина спрямована на підбиття підсумків екскурсії, коли діти ще раз згадують, з якими новими об’єктами вони ознайомилися. Вихователь оцінює пізнавальну активність дітей.

Організація праці дітей у природі

Праця у природі, як жодна інша, ефективно сприяє формуванню морально-вольових якостей особистості, дає змогу розширити кругозір малюків. Саме праця у природі є тією діяльністю, у процесі якої оптимально реалізуються всі завдання екологічного виховання:

- засвоєння знань про найбільш важливі взаємозалежності у природі;
- формування ціннісних орієнтацій;
- виховання бажання спілкуватися з природою; засвоєння правил природокористування;
- формування перших навичок природодоцільної поведінки.

Організація праці дітей у природі має відповідати певним педагогічним вимогам, зокрема праця має бути:

- спрямованою на розв'язання завдань;
- вмотивованою – щоб виконувати завдання з інтересом, охоче, дитина повинна розуміти, що і для чого вона робить;
- посильною для дітей – залучаючи дітей до праці, доручаючи їм певну ділянку роботи;
- систематичною – проводитися як на заняттях, так і в повсякденні;
- добре організованою – під час колективної праці усі діти мають працювати одночасно.

Організовуючи працю дітей у природі, я обов'язково дбаю про виконання гігієнічних вимог.

Організовуючи працю дітей у природі на території дошкільного закладу, здебільшого використовуємо такі форми трудової діяльності, як доручення та колективна праця.

Доручення є найдоступнішою і найпоширенішою формою залучення дітей до щоденної трудової діяльності у дитячому садку. Їх поділяють на види за:

- складністю завдань – прості і складні;
- тривалістю виконання – короткочасні і довготривалі;
- способом організації дітей – індивідуальні та групові.

Колективна праця дає змогу формувати трудові навички і уміння одночасно у всієї групи дітей. Ця форма праці необхідна для встановлення позитивних відносин та згуртування дитячого колективу. Під час колективної праці у дітей формуються уміння приймати спільну мету праці, домовлятися, узгоджувати свої дії, спільно їх планувати, допомагати товаришу, оцінювати його працю. У дітей формується колективна відповідальність за виконання завдань.

Тому мета – викликати у дітей бажання працювати, тому що праця – джерело достатку. Привчаю дітей любити і берегти квіти на квітнику.

Розповідаємо, що вирвані квіти, поставлені в букет, приносять радість і красу два-три дні. А квіти, які цвітуть у полі, на лузі, у квітнику, милують очі довгий час [7].

2.4. Методика проведення ігор у природі як засіб екологічного виховання дітей дошкільного віку

Екологічний зорепад в іграх та задачах

Роль казки у вихованні дошкільнят важко переоцінити, а екологічні казки цікаві, насамперед, новизною сюжету і введенням незвичайних персонажів. Завдяки казкам дітям у доступній формі можна розповісти про складні явища в природі, про відносини природи і людини і важливості людської праці. Особливе місце займають казки, придумані самими дітьми.

Ігрова діяльність в екологічному вихованні у формуванні гармонійних відносин із природою важлива з багатьох причин. Найважливіший аспект полягає в тому, що гра є провідною діяльністю дітей дошкільного віку, а також виступає засобом усебічного розвитку й виховання малюків. Дитяча гра зумовлена віковими особливостями дітей.

Тому на заняттях використовуються різні ігри, в тому числі й екологічного змісту. В грі дитина природним образом засвоює різні складні уявлення (узагальнені, динамічні) про явища природи та закономірності.

Екологічного спрямування можна надати будь-яким іграм дошкільнят: творчим, театралізованим, будівельно-конструкційним, дидактичним і тим що безпосередньо проводимо на природі.

Гра є активною формою пізнання навколишньої дійсності, це свідомо й цілеспрямована діяльність. Гра по своїй суті відкриває шляхи до пізнання світу.

Люблять діти гратися в рухливі народні ігри, які прийшли до нас із давнини. Це «Мак», «А ми просо сіяли», «Грушка», «Огірочки», «Ой гороше, гороше». Кожна гра має великий пізнавальний і навчальний зміст. Вона є доступною формою у засвоєнні дітьми знань про природу, бережного ставлення до неї.

У системі роботи щодо ознайомлення дошкільників із природою на основі екологічного принципу посідають вагоме місце й дидактичні ігри. Специфіку

дидактичних ігор, особливості їх використання розглядаємо як метод і форму навчання, форму організації дитячої діяльності.

Одним з основних видів навчання дошкільнят є дидактичні ігри з екологічного виховання. Завдяки грі дитина вчиться виділяти ознаки явищ і предметів, порівнювати їх і класифікувати. Діти засвоюють нову інформацію про природний світ, розвиваючи пам'ять і сприйняття, міркують про життя тварин і рослин, розвиваючи мислення і мова. Дидактичні ігри сприяють застосуванню отриманих знань для спільних ігор, удосконалюючи в дітях навички комунікації.

Дидактична гра має свою структуру. Випадання певних структурних елементів перетворює дидактичну гру на дидактичну вправу. На це обов'язково звертаємо увагу в організації дидактичних ігор.

Наведемо деякі дидактичні ігри, які допоможуть уточнити й узагальнити знання дітей про тваринний і рослинний світ, а також явища в неживій природі.

Ігри для ознайомлення з деревами і кущами. Ознайомлюючись в іграх із деревами і кущами, діти поступово запам'ятовують їх, учаться знаходити відмінні ознаки різних рослин, називати їх окремі частини, загальні зовнішні ознаки. Тому програмні завдання поступово ускладнюються: від знаходження рослини за назвою до більш повного її опису, добору за належністю до певного виду і виділення рослини з групи інших на основі характерних зовнішніх ознак [7; 22].

Ігри дітей старшого віку ускладнюються також тим, що дітям називаю велику кількість дерев і кущів (до 6–7), відмінні ознаки яких вони мають знати.

Коли це буває?

Що якого кольору може бути? Коли? (Назви пору року, коли це може бути.) Поясни свою відповідь. З'єднай малюнки різнокольоровими стежинками.

Їжачок

Жив у лісі їжачок. Він дуже любив свій ліс-домівку і всіх його мешканців, і його також любили лісові звірята та птахи. Але він сумував від того, що ліс був дуже засмічений. Під деревами валялися папір, поліетиленові пакети, консервні

бляшанки. Маленький їжачок вирішив порятувати ліс. Він настрикував папір і пакети на свої колючки і зносив усе те в одне місце. Консервні бляшанки стягував до смітника. Ця важка праця забирала багато сил та часу в маленького їжачка. І йому почали допомагати миші, білки, зайці. Миші гризли папір на маленькі шматочки, білки та зайці зносили бляшанки.

Коли до лісу приходили люди, їжачок не відходив від них, стежачи, щоб вони не залишали сміття. Одного разу хлопчик з'їв цукерку, а папірець кинув на землю, тоді їжачок згорнувся у клубочок і почав колоти хлопчика своїми колючками, а білки закидали його сосновими шишками. Хлопчикові стало соромно, він підняв папірець і по клав його до кишені. Так лісові звірі провчили нерозважливого хлопчину, А їжачок та його друзі і нині продовжують очищати свій ліс.

Листи-скарги

Скарга 1

«Ох, не люблять мене люди! Голос мій не подобається їм і очі, кажуть, що вони у мене не гарні. Вважають, що я віщую горе. А чи так це? Якби не я, дехто б сидів без хліба. Тож добре поміркуйте, чи ображати мене чи поважати треба?»

(Сова).

Скарга 2

«Сама знаю, що не красуня я. Деякі люди не терплять моєї присутності, намагаються втекти, а то ще й камінці жбурляють; За що? Не всім же бути гарними?! А користь від мене велика» (Жаба)

Скарга 3

«Зі мною пов'язана назва першого весняного місяця. Я дарую людям дуже смачний і цілющий напій. А люди зловживають цим, ріжучи й надрубуючи мій стовбур, і я після цього гину» (Береза)

Соціально-моральні логічні задачі на розвиток співпереживання

Задача 1.

Рано-вранці дівчинка Оля разом з матусею поспішали до дитячого садка. Біля дороги вона побачила ромашку і їй захотілось порадувати свою маму, подарувати цю гарну квітку. Оля вже простягла руку, щоб зірвати ромашку, та раптом побачила на пелюсточці краплинку роси. А в краплинці відбивалося сонечко, і блакитне небо, й висока тополя.

Задивилася дівчинка на краплинку роси й не зірвала квітку. А як би вчинив ти на місці Олі? Може, Олі мало було однієї квітки, бо вона хотіла подарувати букет?

Задача 2.

Восилько з Сергійком гралися на подвір'ї біля будинку, у кожного з них був іграшковий автомобіль. Вони перевозили пісок, щоб прокласти нову дорогу. Хлоп'ята захопилися грою, та раптом Василько помітив, що в піску щось ворухнеться. Він покликав Андрійка. Хлопчики побачили жука, який, мабуть, упав з дерева і лежав, присипаний піском. Хлопчики обережно розгребли пісок і визволили жука з «полону».

Що б зробив за такої ситуації ти?

Задача 3.

Володя часто ходив до лісу, який зачарував його своєю красою. Але те, що хлопчик побачив у лісі сьогодні, дуже засмутило його. Молода берізка обливалася слізьми. Чиясь безжальна рука заради смачного соку глибоко поранила кору деревця.

Володя покликав Юрка і вони разом замазали глиною та перев'язали рану. Потім хлопці з тривогою чекали, коли ж з'являться листочки. Минув тиждень – увесь ліс зазеленів, а гілочки берізки почорніли. Як ти гадаєш, чому берізка не зазеленіла?

Задача 4.

Тетянка гуляла в саду. Над акацією літав барвистий метелик. Вона побачила, що він, торкаючись крильцями квіток, щоразу налітає на колючки. Ой, як же йому, певне, боляче! Дівчинка підійшла до молодого деревця,

відламала одну колючка, другу, третю. Чому Тетянка це зробила? Чи добре вона вчинила?

Соціально-моральні логічні задачі, що передбачають аналіз чужих та власних дій, поведінки, вчинків

Задача 1.

Одного разу Миколка і Сашко пішли до лісу, взявши з собою собаку. Собака весело біг попереду, обстежуючи кожний кущ, кожену травинку. Сяло сонечко. В лісі стояла тиша. Аж раптом тишу порушив гавкіт. Хлопчики підбігли до собаки – він стояв біля пташиного гнізда. Самої пташки там не було. У гнізді лежало двоє яєчок. Хлопчики взяли ще теплі яєчка в руки, потримали, а потім знову поклали до гнізда. Забрали собаку і пішли собі стежкою далі. Як би ти вчинив у такій ситуації?

Задача 2.

Петрик з мамою часто виїжджають до приміського лісу. От і цієї травневої неділі вони прийшли на улюблену галявину. Аж ось хлопчик вгледів на галявині конвалії і захоплено вигукнув:

- Давай нарвемо!
- Не слід їх рвати, синку.
- Чому? Дивись, які гарні! А пахнуть як!
- Саме тому, що гарні й так ніжно пахнуть...
- Поставимо їх у вазу, будемо милуватися, радіти ...
- Чи ж довгою буде для нас та радість? За два-три дні квіти зів'януть. А тут вони ще довго даруватимуть людям радість.
- Так інші ж їх усе одно зірвуть, – не погоджувався Петрик.

Як, на твою думку, хто справді любив конвалії – мама чи Петрик?

Задача 3.

Сергійко йшов стежкою до саду. А назустріч йому вибіг чорний кудлатий пес. Сергійко злякався, хотів тікати. Та раптом до його ніг притулилося маленьке кошеня. Воно, мабуть, теж злякалося і просило у хлопчика захисту. Стоїть Сергійко, дивиться на кошеня. А воно позирає на нього й жалібно

нявчить. Хлопчиків стало соромно. Він узяв кошени на руки. Чому Сергійкові стало соромно?

Задача 4.

Собака сердито гавкав. Прямо перед ним, притиснувшись до тину, сиділо маленьке каченя. Трохи осторонь стояли двоє хлопців і спостерігали, що ж воно далі буде. Дорогою йшла жінка. Вона прогнала собаку і сердито гукнула до хлопчиків:

- Як вам не соромно!
- А чого соромитися? Ми нічого не зробили, — здивувалися ті.
- Чому жінка насварилася на хлопчиків?

Задача 5.

Батько подарував своїм синам-близнюкам – Павлику і Дмитрику – на день народження два дубки. Хлопчики разом із татом викопали біля хати ямки і посадили деревця. Павлик старанно доглядав за своїм дубком: підв'язав його, зробив загорожу, щоб ненароком не зачепити. А Дмитрик забув про деревце. Тато нагадував йому, що воно ще маленьке і його треба доглядати, та Дмитрик не зважав на це. «Виросте, як у лісі, без догляду» – казав він. Хто із хлопчиків мав рацію? Чому?

Екологічні ігри та вправи

«Назви мене»

Мета: уточнити знання дітей про особливості зовнішнього вигляду і поведінку тварин, розвивати вміння створювати «образ» тварини, використовуючи міміку і жести.

Ігрові дії. Імітація поведінки, тварин.

Правило: мовчки імітувати поведінку тварин.

Хід гри. Вихователь пропонує дітям загадати будь-якого представника фауни (кожному окремо). Діти по черзі творять тварин, яких задумали, передають характерні особливості поведінки тієї чи іншої тварини за допомогою міміки й жестів. Гру можна ускладнити, запропонувавши двом-трьом дітям «зобразити» одну тварину.

«Чарівні дощечки»

Мета: розширити чуттєвий досвід дітей, розвивати уяву.

Матеріал (для кожної дитини): комплект із 10 карток (5x10 см). З одного боку на кожній картці закріплений або наклеєний природний матеріал (стебла різної товщини, листя та кора дерев, хвоїнки, насіння рослин, пісок, дрібні камінці, черепашки, рибна луска, пір'їнки тощо).

Методичні рекомендації. Дітям роздають картки й пропонують обстежити їх у різний спосіб (розглянути, помацати, понюхати абощо), визначити природний матеріал і пригадати, де його можна побачити у природі.

Потім треба заплющити очі, вибрати з-поміж карток якусь одну, обстежити її. Уявивши себе на тому місці, де зустрічається вміщений на ній матеріал, розповісти про свої відчуття, про реальні спогади, пов'язані з цим місцем, а також про використання цього природного матеріалу. Наприкінці треба придумати назву картці. Такі вправи проводяться кілька днів. Кожна картка отримує свою назву, відповідно до відчуттів дітей.

Ускладнення:

1. Вихователь пропонує прослухати коротеньку розповідь чи вірш, де описується природа. Діти добирають картку з відповідним зображенням і пояснюють свій вибір.

2. Дитині пропонують вибрати картку, яка може нагадати їй туман над рікою, осінній вітер, пташиний щебет, грибний дощ та інше. Треба не лише обґрунтувати свій вибір, а й намалювати це явище.

«Кумедні танці»

Мета: вчити дітей ідентифікувати себе з тваринами та рослинами. Стимулювати бажання відтворювати ці образи у танці.

Методичні рекомендації. Учасникам тренінгу пропонують уявити улюблену тварину або рослину й спробувати показати її рухами. Одна дитина показує, інші вгадують.

Ускладнення: придумати танок равлика, дощового черв'яка, осіннього листочка, надламаного деревця, літнього дощу, веселки та інших природних явищ. Танок може супроводжуватися музикою.

Екологічний проект «Досліджуємо дерево»

За характером: Пошуково-дослідницький, інформаційний, практично орієнтований.

Змістовий аспект проекту: Проект розділений на підтеми.

Кожна підтема має свій зміст і завдання.

Одна підтема розглядається (в залежності від складності) від 5-ти до 30-ти днів.

1. « Про що розповідає дерево ».
2. « Які бувають дерева ».
3. « Життя Дерева ».
4. « Повалена дерев'яна колода ».
5. « Хвала дереву! »
6. « Багатство лісів ».
7. « Харчовий ланцюжок лісу ».
8. « Я б хотів побувати...»
9. «Правила поведінки у природі».

Кількість учасників: Індивідуальний, груповий.

У проекті беруть участь діти старшої групи, батьки, вихователь.

За тривалістю: Довготривалий, 12 місяців.

Матеріальний результат проекту: Панно «Дерево скарбів», фотовиставка, індивідуальні альбоми спостереження, екологічні газети, колективна посадка саджанців фруктових дерев із залученням батьків.

Підтема 1. «Про що розповідає дерево»

Цей метод заохочуватиме дітей піклуватись про своє дерево в будь-яку пору року, завдяки чому буде більше усвідомлюватися і цінуватиметься стан місцевого довкілля. Етапи проведення: Нехай діти виберуть собі своє особливе дерево, щоб піклуватись про нього (можна піклуватись про одне

дерево підгрупами, в парах, всією групою). Діти спостерігатимуть за своїми деревами впродовж року . Вони вибиратимуть свої дерева на власний розсуд. Хтось з вихованців може вибрати найвище чи найгрубіше дерево, а інші можуть вибрати найменше чи «найсимпатичніше». Якщо є така можливість, то можна вибрати дерево, яке відповідає індивідуальному гороскопу дитини. Незалежно від того, яке дерево вони оберуть, діти повинні пояснити свій вибір. Можна порадити дошкільнятам обмотати своє дерево кольоровими стрічками, щоб його можна було впізнати.

Ознайомити батьків з вибором їх дітей і запропонувати їм підтримати вибір дитини своєю активною участю. Нехай діти регулярно відвідують свої дерева. Нехай при кожній зустрічі вони зроблять нариси з допомогою батьків, що описують будь-які помітні зміни (зламани гілки, нове листя); сліди діяльності тварин чи людей на дереві або біля нього (гніздо, вирізані букви); та будь-які інші спостереження. Якщо це дерево молоде або це кущ, то необхідно додати ще одне завдання «Підростаємо разом», де діти протягом року можуть з деревом «міряться» зростом, а в зошиті замалювати помічені зміни в рості.

Підтема 2. « Які бувають дерева »

Завдяки цьому дослідженню дошкільники дізнаються більше про дерева шляхом визначення їх ознак. Потім вони зможуть взяти участь у активній грі, розрахованій на перевірку того, як вони знають різні види дерев.

Етапи проведення: Ознайомлення з ознаками, які використовуються для визначення дерев.

- Хвоя або пластинчасті листки ;
- Форма листочка;
- Край листочка;
- Поверхня листочка;
- Розміщення листочків;
- Особливості пагонів;
- Плоди і квітки;
- Тип кори;

– **Форми дерев.**

Приготування Перед проведенням цього дослідження Вам потрібно визначити видову приналежність 7–10-ти дерев поблизу дитсадка. Зробити замальовки листочків, квіток, кори, форми крони цих дерев і підписати, виділивши першу літеру в слові. Виготовити дитячий визначник дерев та гербарій з різних частин найпоширеніших дерев; гілочки різних дерев.

Проведення.

Розпочніть цей етап з ігрового моменту «Таємничі дерева», представивши на розсуд дітей малюнки із зображенням дерев, в яких художник переплутав значні деталі, які діти мають виявити, як-от на білокорому стовбурі берізки хвоя сосни, або на ясеніві ростуть плоди схожі на груші. Запитайте в дітей, які ознаки можна використати для визначення дерев. У міру того, як діти пропонуватимуть ті чи інші ознаки, розпитуйте, як можна скористатись ними при визначенні дерев. Складіть на дошці список висловлених дітьми у вигляді схем (листочок, квітка, крона, плід, гілочка, стовбур).

1. Покажіть дітям гілочки, які Ви заздалегідь зібрали. Нехай вони оглянуть і порівняють їх. Чи діти можуть запропонувати якісь інші способи, за допомогою яких можна розрізнити дерева?

2. Під час обговорення способів визначення дерев використовуйте відомості, наведені у «Підготовчій інформації».

3. Запропонувати обстежити дерева, які ростуть на території дитсадка, і за допомогою визначника, який є у вихователя, спробувати самостійно визначити декілька дерев. Виведіть учнів надвір і дайте їм можливість приступити до роботи. 5. Після повернення до приміщення закріпіть інформацію, розглянувши з дітьми гербарій, ілюстрації, фотографії та принесені з території дитсадка природні зразки частин дерев.

4. Після повернення до приміщення закріпіть інформацію ,розглянувши з дітьми гербарій, ілюстрації, фотографії та принесені з території дитсадка природні зразки частин дерев.

Підтема 3. «Життя Дерева».

Дерева, як і всі живі істоти народжуються, ростуть, пошкоджуються і хворіють, старіють та гинуть. У міру того, як дерева розвиваються від народження до смерті, змінюється і їх фізична форма, а також їх роль у екосистемі.

Фізкультхвилинка «Імітація життя Дерева» Спитайте в дітей, чи рослини живі. Чому вони так вважають? (Бо рослини ростуть). Як народжуються дерева? (З насіння). Чи вони вмирають? (Так, але можуть жити довготривалий час). Попросіть дітей наслідувати Вас, а Ви своїми рухами імітуйте дерево на різних етапах його життя.

- Скрутіться калачиком – це насінина.
- Розігніться і станьте навколішки – з'явився проросток.
- Підійміть догори одну випрямлену руку (зі стиснутим кулаком) – виросла гілка.
- Підійміть догори іншу руку – виросла друга гілка.
- Розчепірте пальці – виросло багато листя.
- Підведіться і встаньте (ноги разом) – дерево виросло високим.
- Розставте ноги в боки – розрослося коріння.
- Розчепірте пальці на ногах – виросли маленькі корінці.
- Почніть себе шкрябати по всьому тілу - дерево зазнало нападу комах чи грибів.
- Видайте голосний звук (бабах!) – у дерево вдарила блискавка і воно втратило велику гілляку (опустіть одну руку).
- Смійтесь і зітхайте (о-ох!) – у старому дереві оселились тварини.
- Імітуйте стукіт (стук-стук-стук) і здригайтесь – це дятли видовбують відмерлу деревину.
- Імітуйте тріск і впадіть – дерево впало під час бурі.
- Лежачи, підніміть одну руку – з гнилого дерева проростає нова насінина
- Покажіть зріз стовбура і поясніть, що скільки кілець – стільки років дереву.

Підтема 4. «Повалена дерев'яна колода»

Цей етап проекту дозволяє дітям в природних умовах побачити кругообіг речовин. Вони ознайомляться із процесом розкладання деревини та із організмами, які живуть в ній. Діти впритул зіткнуться з проблемами екології – міськими сміттєзвалищами.

Підготовча інформація. Організми, які ростуть на відмерлих деревах: гриби, мохи, лишайники та інші рослини.

Хижаки у пошуках здобичі: стоніжки і павуки живляться жуками-точильщиками, які споживають відмерлу деревину. Хижаки у свою чергу стають поживою для птахів та інших тварин, які розколупують колоду у пошуках їжі.

Тварини, які точать дерево: до тварин, які виїдають деревину або прогризають у ній ходи, належать деякі мурашки і клопи.

Схованки і розплідники: для багатьох істот гнилі колоди є схованкою від хижаків і несприятливих умов. Жуки-ковалики, жуки-солдатики та інші тварини можуть проводити зиму всередині гнилих колод. Деякі жуки, оси, слизні та інші тварини відкладають яйця у напіврозкладеній деревині.

Приготування. Перед проведенням цього дослідження знайдіть місце, де на невеликій відстані між собою знаходиться декілька відмерлих колод, великі повалені гілки, напіврозкладені стовбури дерев або гнилий дерев'яний непотріб. Найкраще, щоб колоди перебували на різних стадіях розкладання. Оскільки такий матеріал рідко трапляється на дошкільному подвір'ї, можна проводити це дослідження під час екскурсії до парку чи у природу. Якщо екскурсію до парку чи на природу не вдасться здійснити, Ви можете попросити, щоб Вам дозволили покласти кілька колод на господарчому подвір'ї. Розмістіть колоди на землі, бажано у вогкій затіненій ділянці, за один-два тижні перед тим, як планується, що їх заселять тварини та інші організми-пожирачі.

Проведення:

1. Запитайте дітей, чому ліси не переповнюються поваленими колодами, гіллям і опалим листям. Що відбувається з деревом після того, як воно

відмирає? Оголосіть дітям, що вони досліджуватимуть відмерлі колоди для з'ясування відповідей на ці запитання.

2. Приведіть дітей на ділянку, яку Ви вибрали і роздайте їм потрібне приладдя (лопатки, палички, збільшуваче скло чи лупу, пластмасові викрутки, шкребки тощо).

Підтема 5. «Хвала дереву!»

Користь, яку приносять дерева, є очевидною. Нижче описано, яким чином можна заохотити вихованців поміркувати над тим, як багато люди отримують від дерев.

Проведення дослідження.

1. На помітному місці розвішати фотографії або ілюстрації, де зображені наступні середовища існування в оточуючому довкіллі: гральний майданчик, подвір'я, міська вулиця, прилегла територія, парк, зоопарк, автотраса, місце для відпочинку на природі ліс бабусине господарство.

2. Нехай кожна дитина намалює будь-яку із запропонованих ділянок (на вибір). Але є одна умова: на ній не має бути дерев. Розглянути.

3. А тепер дати можливість дітям намалювати таку саму ділянку, але зобразити на ній скільки завгодно дерев.

4. Виставити малюнки і запитати, де їм хотілося відпочити і чому?

5. Всією групою поговоріть про користь дерева у громадських місцях. Наприклад, дерева не лише гарно виглядають, а й надають тінь, захист від вітру, служать сховищем та домівкою для живих істот. А ще дерева сприяють покращенню якості повітря і поглинанню шумів. А своїми коренями утримують ґрунт.

Підтема 6. «Харчовий ланцюжок лісу»

На цьому етапі діти докладно ознайомляться з однією конкретною екосистемою (лісом) і виявлять взаємозв'язки між рослинами і тваринами.

Підготовча інформація.

Ліс – це живе середовище, у якому домінують дерева. Хоча дерева і рослини є найбільш помітними елементами лісової екосистеми, однак істотна

роль у ній належить і тваринам. Тварини необхідні для існування більшості рослин, оскільки вони допомагають у запиленні квітів і розповсюдженні насіння. Комахоїдні птахи відіграють важливу роль щодо обмеження надмірного розмноження популяцій комах. Травоїдні тварини поїдають безпосередньо рослин; м'ясоїдні тварини, тобто хижаки, у свою чергу, поїдають травоядних або інших м'ясоїдних тварин. Вони утворюють харчовий ланцюг в екосистемі. Наприклад, харчовий ланцюг: сонце → насіння соняшника → миша → сова - показує, що миша поїдає насіння соняшника, а її, у свою чергу, поїдає сова.

Проведення.

Діти приносять з дому заготовки–вирізки із зображенням мешканців лісу, іграшки-тварини лісу, вихователь прищиплює булавку біля кожної рослини чи тварини. Потім за допомогою нитки з'єднайте кожну тварину з іншими тваринами і рослинами, з якими вона прямо чи опосередковано взаємодіє (наприклад, «харчується», «нею харчуються» або «знаходить притулок».) Що трапиться, якщо в екосистемі бракуватиме одного її елемента? (Ви можете продемонструвати це, вийнявши одну булавку).

Діти готові зробити висновки самостійно. Усі звірі та рослини потрібні – кожен з них робить свою корисну справу.

Підтема 7. «Я б хотів побувати...»

Діти вивчатимуть роль зон відпочинку як необхідних елементів у житті людей.

Підготовча інформація

У сучасному світі більшість людей живе на міських, інтенсивно забудованих територіях. Вони відчують все більшу потребу у таких місцях, як парки, міські лісопосадки, сади і відкриті простори, де можна побути на самоті і відпочити.

Отримані знання

Нехай діти спроектують свої власні ідеальні парки, а також запроєктують ставки, доріжки, містки, стежки для людей і для коней, будинки, зелені насадження, футбольне поле, гральні майданчики тощо.

Підтема 8. «Правила поведінки у природі» (Поради Лісовичка)

Отримані знання на протязі всього проекту дають змогу дітям встановлювати самостійні висновки та скласти правила поведінки на природі.

Гра – імітація « З мене знімають сорочку!» Щоб влаштувати цю гру, заохотьте одного добровольця – не боязку дитину. Вона повинна одягнути на себе багато шарів одягу поверх білизни. Нехай ця особа грає роль дерева. Кожна дитина повина підійти і зняти з дерева один «листок» (елемент одягу). Діти швидко переконаються, до чого може призвести зривання лише одного листка. Припиніть це, коли «дерево» відчуватиме зайві клопоти. Потім обговоріть висновок: не зривайте з рослин листків і квітів. Можливо, зривання одного листка й не завдасть великої шкоди, але погляньте, що станеться, якщо так вчинить кожен!

Правила поводження у природі

- Не ламай гілки дерев та кущів. Це заважає рослині жити.
- Не пошкоджуй кору дерев. Через ранку витікає сік, під кору можуть потрапити мікроби і дерево загине.
- Не збирай березовий сік. Це шкодить дереву.
- Не зривай в лісі на лузі квітів. Нехай гарні рослини залишаються в природі! Пам'ятай, що букети можна складати тільки з тих рослин, які виростила сама людина.
- Із лікарських рослин можна збирати лише ті, яких у вашій місцевості багато.
- Частину рослин потрібно обов'язково залишати в природі — на корм пташкам та для розповсюдження.
- Їстівні ягоди, горіхи збирай так, щоб не пошкоджувати гілочки.
- Суницю не можна збирати букетиками, бо загине вся рослина.
- Не виривай рослини з корінням.

–Не збивай гриби, навіть неїстівні. Пам'ятай, що гриби дуже потрібні в природі.

–Не обривай в лісі павутину, не вбивай павуків. Вони теж потрібні лісу.

–Не лови метеликів, джмелів, бабок та інших комах.

–Не руйнуй гнізда джмелів.

–Не руйнуй мурашників. Бережи жаб.

–Не вбивай змій, навіть отруйних. З їх отрути людина отримує цінні ліки.

–Не лови диких тварин і не забирай їх з собою додому. В неволі тварини жити не зможуть і обов'язково загинуть.

–Не підходь близько до гнізд птахів, не руйнуй їх. По твоїх слідах їх можуть знайти і знищити хижаки.

–Якщо випадково опинишся біля гнізда, не торкайся до нього. Відразу ж відійди, бо птахи-батьки можуть назавжди залишити гніздо.

–Якщо в тебе є собака, не пускай її гуляти по лісу весною чи на початку літа. Вона легко може впіймати маленьке пташеня чи безпорадне звірятко.

–Не залишай в лісі, в парку, на лузі, біля річки сміття.

–Ніколи не викидай сміття в водойми.

–Не шуми: ліс злякається, притихне і ти не довідаєшся жодної, таємниці.

Інтелектуальна гра для старших дошкільників «Відгадай дерево»

Умови проведення гри : Якщо діти відгадують одразу рослину за описом – мають 5 балів за кожен відгадану рослину без підказки. Якщо відгадують за допомогою першої підказки – 3 бали, другої – 2 бали, третьої – 1 бал.

1. Зустрічається ця рослина по всій території України – це дуже красиве дерево з округлою кроною, білими запашними квітами весною та яскравими плодами восени. Не опадають плоди й узимку. (Горобина)

1) Підказка. Плоди терпкі, їх охоче поїдають птахи.

2) Підказка. Плодами залюбки живляться численні лісові мешканці - білки, миші тощо. Споживає їх і людина. Збирають плоди після приморозків, коли вони набувають приємного смаку. Їдять їх свіжими й сушеними.

3) Підказка. Існує багато народних назв цієї рослини. На Україні їх відомо понад два десятки. Найпоширеніші з них такі: богорошник, ворбина, горбина, орябина, горобина та інші.

З давніх-давен цю рослину люблять і вирощують по всій Україні. Досить часто її можна зустріти як декоративну рослину в садках, парках. Адже цвіте вона густим білим цвітом. Її вважають символом України (Калина)

1) Підказка. Ягоди цієї рослини мають специфічний запах і смак. Сік містить цукор, вітамін С. Ягоди використовуються при виготовленні кондитерських виробів та прохолодних напоїв.

2) Підказка. З давніх-давен існував гарний звичай: кожної весни та осені садили рослину біля криниць, річок на узліссях, на схилах ярів. Вона здавна вважалася однією з найцінніших лікарських рослин.

3) Підказка. Зіллям цієї рослини квітчають весільний коровай. Оспівана в багатьох піснях. Зернина нагадує сердечко.

Наші далекі предки вирощували цю рослину біля своїх жител, бо були переконані, що це чисте дерево відганяє від житла злих духів, охороняє від усіляких хвороб. Це дійсно так. Вчені довели, що листя цього дерева справді активно виділяє липкі корисні речовини - фітонциди. Самі ці речовини, згубно діючи на шкідливі мікроби та віруси, запобігають багатьом захворюванням (Береза)

1) Підказка. З давніх часів на Русі для письма використовували кору цього дерева.

2) Підказка. Це дерево здавна шанували за її вроду. Бруньки, сік та листя наділені цілющими властивостями.

3) Підказка. Своїй красі це дерево завдячує особливій білій корі.

Це дерево в народі називається годувальницею багатьох звірів. Її м'ясисте листя містить багато корисних і поживних речовин. Для людей має містичне значення (Осика)

1) Підказка. Кілок, хрест, зроблений з цього дерева надійно "захищав" людей від нечистої сили.

2) Підказка. Листя тримається на довгих черешках. Волокна в середині черешків перекручені, тож вони позбавляють жорсткі та важкі листки рівноваги от і тремтять вони від щонайменшого пориву вітерцю.

3) Підказка. Загадка про цю рослину «Ніхто не лякає, а вся тремтить».

Ще в сиву давнину люди шанували цю рослину. Її оспівували в піснях і легендах. Слов'яни вважали цю рослину символом родинного вогнища. Християнська церква встановила свято, яке називається цією рослиною (Верба)

1) Підказка. Використовують цю рослину в народній медицині. Речовини, які містяться в деревині цієї рослини знезаражують воду. Тому колодязь копали там, де росте ця рослина.

2) Підказка. Споконвіку відомо, що немає кращого матеріалу для плетіння, ніж пруття цієї рослини. З гнучкої легкої сировини здавна народні майстри робили музичні інструменти.

3) Підказка. Ранньою весною рослина нас радує м'якенькими та пухнастими «котиками».

Ця світлолюбива рослина досягає висоти 10 – поверхового будинку. Вона виділяє в повітря цілющі ефірні речовини, які згубно діють на багато хвороботворних організмів (Сосна)

1) Підказка. Із молодих пагонів та шишок виготовляють червону фарбу. Із деревини – музичні інструменти, папір, будівельний матеріал, вугілля та дрова.

2) Підказка. Із її смоли люди навчилися виготовляти лаки, мазі, вату, ефірні олії, парфуми, мило, шампуні, пластмаси, кіно фотоплівки та прикраси із бурштину (закамянілої смоли).

3) Підказка. Своєю красою та ароматом ця зелена красуня щороку радує дорослих та дітей на новорічні свята.

Екологічні ігри

«Що було б, якщо з лісу зникли ...»

Вихователь пропонує прибрати з лісу комах: – Що б сталося з іншими мешканцями? А якщо б зникли птахи? А якби пропали ягоди? А якщо б не було грибів? А якщо б пішли з лісу зайці? Виявляється, не випадково ліс зібрав своїх

мешканців разом. Усі лісові рослини і тварини пов'язані один з одним. Вони один без одного не зможуть обходитися.

«Дізнайся і назви»

Педагог бере з кошика гілочки та кору різних дерев і показує їх дітям. Уточнює правила гри: ось лежать гілочки різних дерев . Я буду показувати вам яку-небудь гілочку (шматок кори), а ви повинні розповісти про це дерево все, що знаєте. Назвіть місце, де росте (болото, луг, ліс) І наша гостя, Червона Шапочка, пограє і послухає про дерева разом з нами. Наприклад, гілочка дуба покручена, бо вона завжди повертається за сонцем, гілки дуба товсті, кора дуба має глибокі бороздки (2–3 розповіді дітей) .

«Ланцюжок»

У вихователя в руках предметна картинка із зображенням дерева. Передаючи картинку, спочатку вихователь, а потім кожна дитина по ланцюжку називає по одній ознаці даного дерева, так, щоб не повторитися. Наприклад, «береза» – рослина, дерево, білий стовбур, смачний сік, має сережки, дрібні листочки, форма листочка – серденько, гілки тонкі та виткі і т.д.

Гра «Харчові ланцюжки в лісі».

Мета: Закріпити знання дітей про харчові ланцюжки в лісі. Правила гри: Вихователь роздає картки із зображенням рослин та тварин і пропонує викласти харчові ланцюжки: рослини - гусениця – птахи; рослини – мишка – сова; рослини – заєць – лисиця; комахи – їжаки ; гриби – білки – куниці; молоді пагони – лось – ведмідь.

«Бережи природу»

На столі або складальному полотні картинки, що зображують рослини, птахів, звірів, людини, сонця, води і т.д. Вихователь забирає одну з картинок, і діти повинні розповісти, що відбудеться з живими об'єктами, якщо на Землі не буде захованого об'єкта. Наприклад: прибирає дерево – що буде з тваринами, з птахами, з людиною, з рослинами і т.д. [7; 22].

2.5. Аналіз результатів дослідження екологічної роботи в ЗДО

Екологічне виховання слід починати з дошкільного віку. Спочатку діти вчаться помічати прекрасне та незвичне навколо себе, учаться спостерігати, милуватись природою, посилено охороняти природу, не шкодити їй, робити довкілля чистішим. Важливий аспект психологічної підготовки підростаючого покоління у сфері екологічного виховання – формування почуття співпричетності, відповідальності; розуміння необхідності піклування про природу; готовність жити у злагоді з природою й у відповідності до її законів. Коли ці риси стануть характерними для більшості дошкільників, то на наступних етапах навчання результативність роботи з екологічного виховання, маючи міцне підґрунтя, проводитиметься значно ефективніше [26, с. 24].

Вимоги до рівня екологічного розвитку дітей визначені Базовим компонентом дошкільної освіти України.

Завдання вихователів – дошкільників полягає в вихованні бережливого відношення до всього живого через емоційно – естетичне пізнання дітей.

З метою виявлення практичного досвіду роботи з екологічного виховання дошкільників, нами було проведено дослідження на базі ЗДО 74 «Лісова пісня» м. Черкас.

Зміст методичної роботи в ЗДО «Лісова пісня» будується на основі державних документів про освіту, зокрема тих, що регламентують і визначають основні напрямки та зміст освітньо-виховної роботи з дітьми (Законів України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», Базового компонента дошкільної освіти в Україні, Національної доктрини розвитку освіти, Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Дитина»), навчальних планів, програм, методичних рекомендацій, новинок психолого-педагогічної літератури, удосконалення навчально-виховного процесу, напрямків діяльності педагогів.

Робота по екологічному вихованню ведеться наполегливо і цілеспрямовано через будь який вид діяльності. В групі є живий куточок. Діти допомагають

вихователю вирощувати квіти, злаки, горох, цибулю, розсаду: сіють, підрихлюють, поливають. Знають назви багатьох кімнатних квітів і умови догляду за ними. Під час прогулянок діти спостерігають за тваринами. На території дитсадка багато годівничок і шпаківень. Взимку під час прогулянок діти підгодовують пташок. Довготривала участь дошкільників в догляді за тваринами, яка передбачена програмою «Дитина», допомагає виховувати не тільки почуття відповідальності, любов до всього живого, а й розширює знання дітей.

У навчальних програмах на вивчення тем екологічного спрямування відводиться досить мало часу, отож, більше уваги даним темам можна приділити в позадошкільній роботі. Тут поле фантазії необмежене:

- створення груп, котрі проводитимуть діяльність із метою поліпшення екологічного стану навколишнього середовища;
- проведення годин спілкування з природою;
- проведення інтегрованих занять екологічного змісту («Подорож у зачарований ліс» тощо);
- проведення ігор для малюків (наприклад, «Формування екологічної культури»);
- святкування Всесвітнього Дня Землі (22 квітня);
- участь у конкурсах «Пізнай свій рідний край», «Екологічними стежинами» тощо (виставки робіт дітей із неживого природного матеріалу, конкурси творів про природу та її збереження, поетичні конкурси на кращий вірш чи пісню про природу, конкурси малюнків чи фотографій, захист творчих звітів, розробки сценаріїв свят, занять чи інших заходів, анкетування; складання повідомлень тощо);
- проведення агітаційно-роз'яснювальної роботи (про шкідливість спалювання опалого листя, неприпустимість винищування первоцвітів тощо);
- проведення занять і бесід з екологічного виховання;
- вивчення правил поведінки на природі;

- проведення екологічних ігор–проектів покращення стану природного середовища;

- організація виставок дитячих робіт, малюнків, творів, віршів, пісень.

Виховна ефективність екологічної діяльності зростає за тієї умови, коли дошкільники є не лише виконавцями, а й її організаторами. Саме тому треба давати більше творчих завдань, котрі вирішуються колегіально, у співпраці, спонукають до пошуку об'єктів впливу, до раціоналізаторських ідей і розв'язання проблем [29, с. 13].

Метою вивчення досвіду роботи ЗДО з екологічного виховання дітей є:

- виховувати любов і повагу до природи;
- спонукати до збереження неповторної краси рідного краю;
- формувати почуття відповідальності за стан природного середовища;
- сприяти розвитку творчих здібностей учнів;
- учити самостійно мислити, знаходити раціоналізаторські рішення поставленої проблеми;
- навчати бачити красу навколо себе, розвивати почуття прекрасного;
- формувати почуття дбайливого ставлення до навколишнього середовища;
- формувати активну життєву позицію.

З метою виявлення даних про стан екологічної освіти та екологічного виховання дошкільників, ми провели опитування у формі анкетування. У дослідженні взяли участь 12 дітей.

На основі рекомендацій щодо норм оцінювання знань, умінь і навичок дошкільників з природознавства, ми визначили наступні критерії та рівні оцінювання:

а) високий рівень: дитина глибоко, ґрунтовно, послідовно розкриває зміст екологічних завдань; без допомоги вчителя аналізує, порівнює, класифікує предмети і явища природи, застосовує набуті знання на практиці;

б) достатній рівень: легко орієнтується на місцевості, робить необхідні висновки; з легкою допомогою вихователя аналізує, порівнює, класифікує предмети і явища природи, застосовує на практиці набуті знання;

в) середній рівень: при викладі матеріалу дитина припускається незначних помилок, їй важко ілюструвати відповідь прикладами з власних спостережень; переважає поверхнева обізнаність в галузі екологічних знань; робить неповні узагальнення та висновки;

г) низький рівень: екологічні знання поверхневі; дитині важко (або вона зовсім не може) самостійно підтвердити відповідь прикладами; відповідь непослідовна, неточна.

Ми запропонували дітям дати відповіді на запитання анкети (див. Дод. А). Аналіз результатів, що наводиться нижче, дає ґрунтовні узагальнення. Результати дослідження ми зобразили за допомогою діаграми (рис. 1.1)

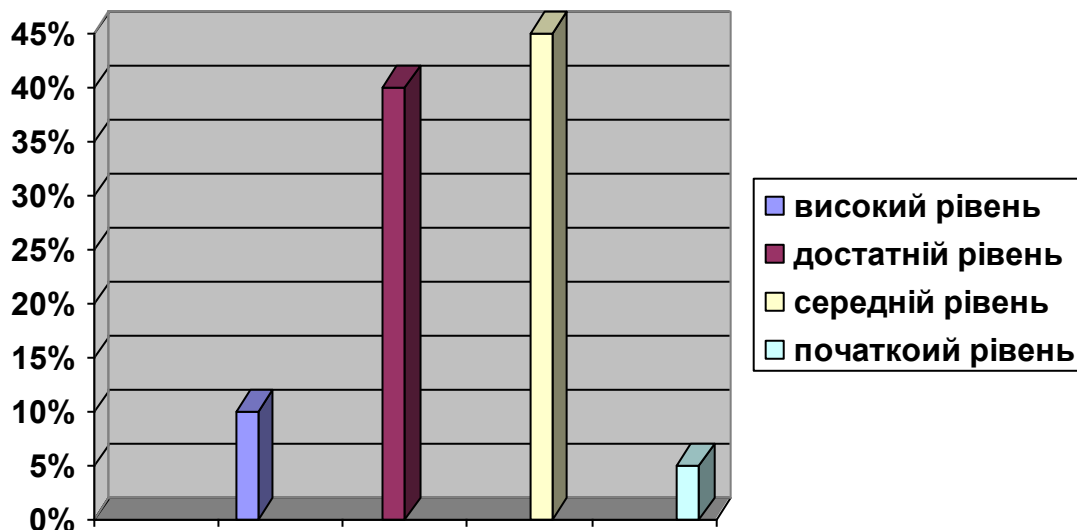

Рис.1.1. Результати виконання завдань дітьми дошкільного віку

Тест показав, що більшість дітей орієнтуються в питаннях екологічного спрямування, успішно проводять роботу з оздоровлення довкілля.

Аналізуючи відповіді дошкільників, треба вказати на непогану загальну проінформованість в проблемах екології. Діти також стверджують, що вихователь досить часто наголошують на проблемі збереження природи. Та мало хто з опитаних чітко сформулював причини, чому (навіщо) слід її оберігати. Лише 10 % дошкільників мають високий рівень знань з екологічних

знань та 40 % – достатній. Переважна більшість дітей (45 %) мають середній рівень екологічних знань.

Разом з тим, діти згадували один-два виховні заходи на екологічну тематику, серед яких переважна більшість називала підгодовування птахів узимку, свято осені і т. ін..

Все це говорить про слабе різноманіття форм та прийомів екологічної роботи в ЗДО, погане розуміння вихователем необхідності такої роботи на всіх заняттях і в вільний від занять час, а також недостатньо вдалий підбір матеріалу для роботи з дошкільнятами.

2.6. Методичні рекомендації вихователям та батькам щодо методики проведення занять у природі як засобу екологічного виховання дошкільників

На сьогоднішній день екологічне виховання дошкільників не обмежується формуванням у дітей уявлень про природу та її компоненти. Зміст екологічного виховання складає система взаємопов'язаних понять, засвоєння дітьми кожного з яких потребує спеціальної методичної підготовки вихователя. Заняття з природознавства, читання, рідної мови і т. ін. покликані виховувати у дітей екологічну культуру та формувати навички природоохоронної діяльності. Особлива увага приділяється вихованню в дошкільників відповідальності за збереження навколишнього середовища як важливого фактора існування людини.

Перед сучасною системою дошкільного виховання гостро стоїть питання про таку організацію навчально-виховного процесу, який був би більш особистісно-орієнтованим на екологічну підготовку дітей, їхній цілісний і гармонійний розвиток та особисте зростання [34, с. 34].

Водночас практика свідчить, що вихователь не завжди використовує можливості навчальних занять для екологічного виховання, формування

екологічної культури дітей, їхньої самостійності, ініціативи у природоохоронній діяльності.

Результати цілеспрямованих досліджень свідчать про те, що екологічне виховання у процесі навчальної діяльності в ЗДО проводиться епізодично, без детально розробленої методики. Проте слід враховувати, що успішність процесу екологічного виховання засобами навчальної діяльності визначається сукупністю взаємопов'язаних педагогічних умов, що забезпечують ефективне використання екологічно спрямованого матеріалу, а саме: цілеспрямованість, зв'язок з життям, наступність, єдність педагогічних вимог ЗДО, сім'ї і громадськості, використання краєзнавчого матеріалу [34, с. 36].

Заняття з природознавства, читання, образотворчого мистецтва у ЗДО – це ідеальний матеріал для створення проблемних ситуацій екологічного спрямування.

Успіх екологічного виховання великою мірою залежить від врахування ряду педагогічних вимог.

У психологічній та педагогічній літературі обгрунтовані загальні положення щодо процесів сприймання і засвоєння дітьми знань, виховання дітей певного віку. Психологи відзначають, на різних етапах свого життя вони по різному усвідомлюють і сприймають навколишнє. До того ж кожна дитина володіє їй одній притаманними особливостями пізнавальної діяльності, емоційного життя, волі характеру, поведінки. Кожна потребує індивідуального підходу на основі вивчення і врахування психологічних особливостей формування її особистості [18, с. 63].

Тому для досягнення позитивних результатів в екологічній освіті і вихованні дітей важливо брати до уваги як і вікові, так і індивідуальні особливості, риси характеру, ставлення до навчання, потреби і здібності кожного. Лише за цієї умови вихователь зможе забезпечити свідоме і повноцінне сприйняття дитиною навчального матеріалу, вибрати у неї правильне відношення до навколишнього середовища, сформувавши екологічну культуру.

Дошкільний заклад відкриває неабиякі можливості для цього, бо саме тут закладаються підвалини інтелекту, структура мислення, а природна допитливість дітей та широкий інтерес до оточення створюють надзвичайно сприятливі умови для екологічного виховання.

Вивчення педагогічних умов екологічного виховання здійснюється на основі ознайомлення з теоретичними даними з наукових джерел, узагальнення передового педагогічного досвіду та власного досвіду роботи.

Це зокрема, такі:

–комплексний підхід до вивчення природи, з використанням міжпредметних зв'язків;

–врахування вікових, індивідуально-психологічних особливостей дітей;

–організація безпосередньої діяльності дошкільників по охороні та поліпшенню природного середовища своєї місцевості під час навчальної та суспільнокорисної праці;

–вибір оптимальних норм, методів і прийомів екологічного виховання;

–вплив вихователів на вихованців власним прикладом бережливого, дбайливого ставлення до навколишнього середовища;

–єдність дій усього педагогічного колективу навчального закладу в екологічному вихованні дітей.

У процесі добору змісту екологічно спрямованого матеріалу важливим критерієм є також його особистісна значущість для дітей. Реалізація цієї вимоги забезпечується кількома шляхами: залученням дошкільників до добору даного матеріалу для заняття. Так, діти можуть робити (за власним вибором) невеликі розповіді про охорону місцевих рослин, тварин; добирати ілюстрації, виготовляти малюнки. Ще один шлях – вільний вибір дітьми відповідних об'єктів для спостережень з наступним обговоренням їх результатів; врахування вихователем змісту і обсягу пізнавальних інтересів дітей [37].

Використовуючи різноманітні методи формування екологічної культури, слід пам'ятати, що їх ефективність значною мірою визначає узгодженість дій педагогів та батьків. Тому до системи виховних впливів доцільно ввести

різноманітні форми роботи з сім'єю відповідної спрямованості. Так, з батьками бажано провести цикл консультацій, під час яких акцентується увага на значенні виховання здатності до естетичного сприймання природи для духовного розвитку дитини. Батьків важливо ознайомити з доступними методами, прийомами збагачення естетичних вражень дітей про природу, виховання гуманного ставлення до неї.

Робота з батьками може проводитися у формі семінарів-практикумів, під час яких членів родини навчають процедури проведення з дітьми ігор, завдань тощо.

Будь-яка форма роботи з батьками має проходити в атмосфері позитивно-емоційного настрою, з використанням приємного музичного супроводу. Поставлені виховні завдання можна з успіхом розв'язувати, періодично організовуючи спільні (діти, вихователі, батьки) виїзди до мальовничих куточків природи. У невимушених умовах неформального спілкування можна досягти значно більшого виховного ефекту [11, с. 41].

Таким чином, екологічне виховання дітей дошкільного віку має ряд специфічних особливостей, а його розвиток повинен відповідати комплексу педагогічних вимог. Розпишімо методичні позиції для вихователів і батьків.

ПЕДАГОГІЧНИЙ ПРАКТИКУМ ДЛЯ ВИХОВАТЕЛІВ І БАТЬКІВ

Педагогічні ситуації

I. Поки мама розмовляла зі знайомою, 4-річний син зірвав на клумбі квіти. Мати сварить його. Малюк плаче. Запитання до батьків:

1. Проаналізуйте поведінку дитини та матері: чи відповідає реакція матері вчинку дитини.

2. Чи дійсно вчинок дитини був упередженим. Обґрунтуйте свою думку. Якими могли бути причини вищевказаного вчинку 4-річної дитини?

II. Весна «заполонила» все подвір'я сонцем, світлом! Подвір'я сьогодні схоже на мурашок – стільки людей. Новосели приводять до порядку територію.

Працюють лише дорослі. Діти від п'яти до семи років і старші зайняті своїми справами. Працюють їхні мами, тата, бабусі та дідусі.

– Який з нього працівник? Він і лопату ще тримати не вміє! – говорить батько шестирічного Сашка.

А ось тато п'ятирічного Андрійка доручив сину підносити кілочки, потримати шнур. Його друзі Сергійко та Наталочка очищують ґрунт від каміння.

Запитання до батьків:

1. В чому полягає виховне значення праці дітей для інших?
2. Чи залучаєте ви дитину до участі у суспільно-корисній праці? Покажіть це на прикладах.

III. Яюсь під час осінньої прогулянки мама з шестирічним Максимом та його друзями натрапили на галявину, навкруги якої росли молоді сосни. Але найдивовижнішою була посеред галявини самотньою береза з білосніжним стовбуром і майже недоторканими осіннім подихом листочками. Мама порівнює:

– Точно як у тій пісні: «А в полі береза стояла».

Взимку вони знову навідалися на ту ж саму галявину. Дуже цікаво було дізнатися, що стало з самотньою берізкою. Зараз тут усе зовсім інакше. Білосніжна пелена аж вбирає очі і на її тлі берізка: срібний стовбур і гілочки такі тоненькі, наче вправний художник вивів їх кінчиком пензля на білому папері.

Милуються красою дерева здалеку: до берізки не підійти, снігу по пояс!

Навесні мати з сином і його друзями знову біля своєї берізки. Вона все та ж, але виглядає зовсім інакшою. Діти це помічають:

- Тепер вона зовсім не сумна.
- Вона наче в мережевому наряді.
- А стовбур такий самий .

– Пам'ятаєте, взимку ми не змогли підійти до нашої берізки і стояли, неподалік! – згадує Максим, погладжуючи стовбур, і раптом, подивившись вгору, дивується: «А небо, небо яке блакитне».

Підійшли ближче, крізь мереживо молодих листочків берези небо і Справді виглядає прозоро-блакитним.

Запитання до батьків:

1. У чому виховне значення таких прогулянок?
2. Чи використовуєте ви найближче природне оточення для формування у дитини любові до природи, рідного краю?
3. Як це здійснюєте?

IV. Мама і донька повільно йшли тихою вулицею, прогулюючись. Мама тримала дівчинку за руку, та кожна з них була сама по собі. Донька, щоправда, робила спроби «зав'язати» з мамою розмову:

– Подивись, мамусю, які у дерева великі руки.

Мама нічого не відповідала, а донька вже розглядала великий камінь, що лежав на узбіччі.

– Ці дірочки – камінцеві очі, так? Він через них бачить?

– Чого ти, Марійко, тільки не вигадуєш. Поки гуляєш з тобою, стомишся більше, ніж від будь-якої роботи. Іди спокійно.

Марійка підкорилась, ішла спокійно і вже не бачила ні «камінцевих очей», ні «рук дерев».

Запитання до батьків:

1. У чому педагогічна цінність спільних прогулянок батьків з дітьми?
2. Як їх організувати і провести так, щоб вони мали пізнавальну і виховну користь?
3. Чи ефективна прогулянка матері з дочкою в описаній ситуації? Обґрунтуйте свої судження.

V. Розповідь п'ятирічного хлопчика:

«Коли ми переїхали до нового будинку, на п'ятий поверх, бабуся подарувала мені котика. Він у нас пожив-пожив, а потім мама вигнала його з дому, і великі хлопчаки його вбили. Я його поховав біля муру, мама сказала: «Не плач. Я куплю тобі шаблю і гвинтівку».

Запитання до батьків:

1. Дайте оцінку вчинку матері.

2. Які негативні риси характеру можуть проявитися у дитини під впливом таких вчинків дорослих?

3. У чому пізнавальне і виховне значення спілкування дітей з тваринами?

4. Яких тварин можна тримати вдома?

VI. Якоюсь вихователька попросила дітей розповісти, як вони допомагають батькам у вихідні дні. Діти розповіли багато цікавого, а Михайлик сидів і мовчав.

На запитання виховательки, як він допоміг вдома мамі, хлопчик відповів:

– Я хотів допомогти мамі полити квіти на балконі, а тато сказав: «Не твоє це діло, в жіночі справи не лізь».

Запитання до батьків:

1. Як ви розумієте заяву батька?

2. Якої шкоди справі виховання синів завдають подібні заяви батьків?

VII. Мати вранці проводить сина у дитячий садок. Закінчився дощик і виглянуло сонечко. Все навколо сповнене гармонією кольорів і форм.

– Поглянь-но в калюжку, що ти бачиш? – Звертається вона до хлопчика.

– Сонечко! – відгукується він.

– А який віршик про сонечко ти знаєш? Дитина пригадує і декламує маленький віршик.

– Яке чудове сьогодні небо – синє, без жодної хмаринки, воно здається бездонним, – каже мати сину.

– До чого прекрасні віти квітучої вишні, – продовжує вона. – Кожна квіточка тендітна і не схожа на іншу. У японців квіти сакури, квітучої вишні, вважаються символом краси. Ану лиш, придивися до цих двох квіточок. Яка з них тобі подобається найбільше?

Запитання до батьків:

1. Чи може у дитини естетичне сприйняття виникнути саме по собі?

2. З якою метою мати постійно звертає увагу сина на красу природи, довкілля?

3. Як би ви використали прогулянку для пробудження у дитини естетичних почуттів, вміння бачити і розуміти красиве?

КОНСУЛЬТАЦІЯ ДЛЯ ВИХОВАТЕЛІВ І БАТЬКІВ

Кому не знайома звичка постукати по дереву, щоб не наврочити? А чому саме по дереву? Звідки пішов такий звичай, звідки впевненість, що доторкнувшись до пагона або гілки, ми віддаємо їм свої напасті?

Виявляється, ще в давнину зранені воїни завжди шукали дерево. Вважалося, що доторкнувшись до нього та «увібравши» енергію рослини, можна швидко видужати. Особливо ефективними в такій терапії вважались дуб або сосна. Насититися їхньою енергією вважалося доцільним перед далекою дорогою або битвою. Ще з давніх часів говорили, що той, кому необхідно серйозно подумати, хай постоїть біля дуба.

Дуб для наших предків був священним деревом. У дубових гаях здавна будувалися храми, де приносили жертви богам. Збереглися уламки священного дуба X–XI ст. із вбитими в нього щелепами дикого кабана. Українські колядки розповідають, що дуб був першим деревом на землі, що росло на невеличкому острівці. Це вже потім три соколи, що сиділи на його вершечку, дістали піску із дна моря і, розвіявши його, утворили всю землю. «Нехай ваш синочок росте як дубок» – тобто міцний і сильний, бажали батькам хлопчика на хрестинах. Кажуть, під дубом завжди зупинявся на спочинок козак Мамай і ставав ще сильнішим і міцнішим.

І дійсно, сьогодні дуб і сосна стоять першими у списку дерев енергодарювачів. Того, хто «зарядився» біля дуба, одразу упізнаєш за швидкою та розмашистою ходою: у людини ноги наче самі переміщуються, майже не торкаючись землі. Дуб – чудовий цілитель, особливо для тих людей, у кого є проблеми з артеріальним тиском: у гіпертоніків – понижує, а у гіпотоніків – підвищує до нормального рівня. Мігрень знімає менше ніж за хвилину і на тривалий час, благотворно впливає дуб і на здоров'я дітей. Отже, його можна вважати «сімейним деревом».

Сосна наповнює тіло людини тяжкою щільною біоенергією. «Заряджатися» у сосни – це у певній мірі велике навантаження для організму. А воно підходить далеко не кожному. Навряд чи це слід робити людям з хворим серцем, дуже ослабленим дітям. Не дуже добре прогулюватися у сосновому лісі тим, кого непокоять головні болі.

А ось біоенергія акації приносить свіжість та бадьорість. Хода стає легкою, настроїй хорошим. Акація – універсальний донор, і її біоенергія корисна всім, особливо жінкам та дітям.

При відсутності вже згаданої трійки дерев **клен** може вважатися лідером. Особливо гарні клени в алеях, коли висаджені в ряд на відстані 5 м один від одного. Тоді вони створюють живий ланцюг, єдине могутнє біополе.

Береза є деревом особливим, і далеко не кожен може отримати від неї необхідну допомогу, а тільки ті, хто її любить, вірить в неї і ставиться з великою повагою. До таких людей береза щедра і дарує їм свою біоенергію понад норму. Недарма в народі кажуть: «Кого береза полюбите, той завжди коло неї буде здоровим».

Горобина червона своєю біоенергією нагадує акацію, але за своїми запасами на порядок нижча. До енергодателів належить також липа. У доброго дерева-донора, яке володіє великим запасом біоенергії, звичайно, на відстані не менше 6 м, немає сусідів. Водночас, якщо ці дерева ростуть густо, то як в своїй масі, по одному вони не володіють значними запасами цієї енергії. Не менш важливо знати, що пора року теж має значення. Так, навесні наймогутнішим джерелом біоенергії є плодові дерева, які квітують. Взимку ж, природні запаси біоенергії у дерев-енергодарувачів різко знижуються, але повністю не зникають.

Отже, ви вирішили разом з дитиною вирушити на природу, щоб «підзарядитися» від дерев. Краще це робити навесні та влітку. Заздалегідь подумайте, до якого енергодарувача краще всього звернутися по допомогу: дуба, акації, клена, липи або горобини. Але слід пам'ятати, що існують і такі

породи дерев, які навпаки, здатні відбирати енергію. Тож добре запам'ятайте їх. Це – осика, тополя, ялина, верба, каштан.

Осика вважалась у народі особливим, проклятим деревом. Переповідають, що коли Богородиця з немовлям Ісусом утікала від царя Ірода, то ховалась від погоні під деревами. І всі дерева, щоб не видати їх, стояли тихо, не шелестіли, тільки на осиці дрібно тремтіло листя. За цей гріх Бог прокляв осику.

І ось ви вже наприроді і облюбували собі дерево. Розслабтеся, не поспішаючи підійдіть до нього, настройтеся (можна подумки прочитати якісь віршовані рядки, віруючі читають молитви). Потім покладіть руки на стовбур дерева і починайте лагідно гладити знизу догори і промовляти: «Дубе, дубе, заряди мене, будь ласка, своїм біополем, дай силу і здоров'я, хай всі мої хвороби йдуть у твоє коріння, а коріння омиється святою водою, і спасибі тобі за все!». Подібний текст слід повторити кілька разів, тобто протягом всього часу, поки проходить «зарядка».

Як тільки ви відчуєте легке приємне запаморочення, тепло і поколювання в ділянці хребта, а також легкість по всьому тілу (вас неначе піднімає, відриває від поверхні землі), значить, процес почався. Ви вбираєте живу біоенергію, яку краще всього приймати дитині не більше 1–2 хв., а дорослому протягом 3–5 хв.

Заняття поза зазначеним часом у дитини можуть викликати сильне збудження, а у дорослого – підвищення артеріального тиску. Як кажуть: все повинно бути в міру. З цих же міркувань цим не рекомендується займатися за 2–3 години до сну, інакше може з'явитися безсоння.

Однак нерідко бувають і такі ситуації (наприклад, при деяких захворюваннях), коли внаслідок тих чи інших причин в енергетичних каналах можуть утворюватися так звані «пробки». Внаслідок цього в окремих нервових структурах, які відповідають за хворий орган, може з'явитися надлишок енергії. І якщо його усунути, вдається істотно допомогти цьому органу. Саме тоді і загадують про те, що існують дерева-енергоспоживачі. Підносячи до такого дерева руку, можна відчути лише легку прохолоду, рука наче притягується до

поверхні кори. Ось чому не рекомендується гуляти з часто хворіючою дитиною в осиковому лісі, тому що це може призвести до чергового захворювання. Якщо ж така прогулянка відбулася, бажано зразу ж виправити свою помилку, поповнити нестачу біоенергії від дерев-енергодарувачів.

Однак, нерідко та ж сама осика може надати і велику послугу людині при лікуванні хвороб. Наприклад, всі дерева – споживачі енергії – добре витягують біль. Під час віддачі енергії ви можете відчувати легку слабкість та запаморочення, ось чому зцілюватися, знімати біль зубний, головний, від ударів і т.д. за допомогою відбираючих енергію об'єктів бажано лише в тому випадку, коли поруч є об'єкт, що підживлює енергією. Це необхідно для того, щоб швидко усунути сильну слабкість, яка виникає у деяких людей. Адже кожен організм індивідуальний. Не виключений і такий варіант. Ви підійшли до осики і хочете вгамувати за її допомогою головний біль, а нічого з цього не виходить: біль як був, так і залишився. Це говорить про небажання дерева вступати з вами в контакт: можливо, ви були до нього не дуже ласкаві. У такому випадку вам доведеться пошукати інший об'єкт і бути з ним більш «тактовним».

Круглячки з *каштану* дуже ефективно здавна застосовувалися при поліартриті.

Порада народної медицини носити з собою у кишені каштани людям, які страждають враженням суглобів, популярна і до сьогодні. Правда, часто радять наблизити ліки до хворого місця, а не просто носити у кишені. Тому пов'язку з каштанами прикладають до попереку чи до суглоба, який турбує. Не дуже зручно, але на які жертви не підеш заради здоров'я! Отже, знайдений у кишені зморщений каштан, що завалювався там ще з осіннього «полювання», теж може бути маленьким «благодійником», який позитивно впливає на хворе місце.

Круглячки з дерев-споживачів біоенергії є добрим засобом при комплексному впливі на організм хворого. Звичайний курс лікування – 1 місяць. Прикладати слід 5 днів підряд на 20–30 хв, а потім робити перерву на 1–2 дні.

ПОРАДИ ДЛЯ БАТЬКІВ: «ЯК ПРИВИТИ ЛЮБОВ ДО ПРИРОДИ ДІТЯМ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ?»

Виховання у малят бережного ставлення до природи, формування природоохоронних навичок набувають сьогодні особливого значення в дошкільному закладі і в сім'ї. Що ж можуть зробити батьки, щоб їхня дитина не просто вмiла бачити красу, а й була здатна співчувати кожній зламаній гілці, знівеченому кущику, щиро бажати допомогти їм?

Якомога більше бувати з дітьми на лоні природи. Показувати їй яке чудове будь-яке творіння природи – від каменя до тварини, від хмарини – до придорожньої травинки. Розповідати, як живе все на землі і під землею, у воді і повітрі.

Навіть 5–6-річна дитина здатна розуміти, що на твердій, сухій землі нічого не може вирости, що коли повирубують дерева, ніде буде жити птахам, то й ніхто не захистить садок від гусені, а значить не буде ні яблук, ні слив.

Не менш важливо, щоб дитина бачила особистий приклад рідних у ставленні до природи. Далекоглядні ті дорослі, які збираючись з дітьми на природу, наперед продумують нюанси прогулянки, щоб вона була приємною і корисною для всіх членів сім'ї, а для наймолодшого особливо.

Ще більше можна зробити, прилучаючи дітей до посильної праці в природі. Дорослі повинні пояснити їм як слід поводитись з рослинами. Добре коли в дошкільника є свої підопічні - квіти, городні культури, які він доглядає, допомагає дорослим поливати їх, полоти, пізнаючи в процесі роботи, що саме потрібно зеленим друзям для нормального розвитку.

Та й відпустка, проведена разом з дитиною, в будь-якому куточку природи, дає достатній простір для екологічного виховання, формування природоохоронних навичок.

Частіше читайте дітям вірші й оповідання про природу. Читаючи, поясніть, що в багатьох творах рослини, тварини наділені людськими якостями, це тому, що в народі споконвіку живе внутрішнє відчуття своєї єдності з навколишнім світом.

Вдумливі батьки під час прогулянок не втомлюються повторювати дітям, що обов'язок людини збагачувати природу, охороняти і захищати її, берегти кожен рослин, кожен живу істоту. Давньою доброю традицією в народі є садіння дерева з нагоди народження дитини.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ БАТЬКІВ

Осінь

1. Шановні батьки! Перебуваючи разом з дітьми на прогулянці, поспостерігайте, що шукають в траві птахи? Чому метелики літають біля квітів? Що вони роблять? Висновки зробіть разом з дітьми: всім тваринам потрібна їжа, адже вони живі істоти.

2. Перебуваючи разом з дітьми в парку, помилуйте його красою, погодуйте білочку горішками. Акцентуйте увагу дітей на тому, що вона жива істота і також хоче їсти.

3. В теплий осінній день, перебуваючи з дітьми біля водойми, зверніть увагу дітей, яка вода в ній – чиста чи брудна? Хто мешкає у водоймі? Зверніть увагу дітей на те, що і рослинам, і тваринам, і птахам, як і людям, вода потрібна чиста.

4. Разом з дітьми уважно огляньте кімнатні рослини, які є у вас удома. Доручіть дітям самостійно дізнатись, які з рослин більш вологолюбиві, а які менше (діти про це вже знають) і полоти їх.

5. Проведіть разом з дітьми дослід: в дві склянки посадіть цибулини, але в одну налейте воду, а в іншу – ні. Далі спостерігайте за змінами. Висновки зробіть разом з дітьми.

6. Пересадіть зі свого городу кущ помідорів чи чорнобривців, а потім разом з дітьми поспостерігайте, де довше буде рости рослина – на городі чи в квартирі? Чому?

7. Перебуваючи у парку чи на присадибній ділянці, зверніть увагу дітей на стан рослинності. Чому зів'яли рослини на городі, на квітнику? Чому опало листя? Хай про все це розкажуть вам діти.

Зима

1. Шановні батьки! Поспостерігайте разом з дітьми за мешканцями акваріуму і спитайте в дітей: чому на поверхню води піднімаються молюски? Чи добре живеться рибкам в акваріумі? При необхідності разом з дітьми частково замініть воду в акваріумі.

2. Запропонуйте дітям провести невеликий дослід: де краще дихається – на вулиці, біля дороги, чи у парку? Допоможіть дітям зробити правильний висновок.

3. Проведіть разом з дітьми невеликий дослід: вазу з квітами помістіть в прозорий поліетиленовий мішок і туго зав'яжіть його. Через деякий час зверніть увагу дітей на те, що в середині мішка з'явилися крапельки води. Чому вони з'явилися? Відповідь шукайте разом з дитиною: рослина також дихає.

4. Вранці, йдучи у дитячий садок, зверніть увагу дітей на місцезнаходження сонця. Чи знаходиться воно так високо, як було влітку? Зверніть увагу дітей на температуру повітря. Спитайте в них, чому стало холодно? Допмагаючи відповісти дітям, поясніть положенням сонця на небі.

5. Перебуваючи з дитиною в лісі чи парку, запропонуйте їй знайти тих комах, яких вона зустрічала влітку. Куди вони зникли і чому? Хай про все це розкажуть вам діти, вони це вже знають.

6. Перебуваючи з дитиною на прогулянці у парку, попросіть її розповісти, чому взимку рослини «сплять»? З чим це пов'язано? Про залежності, які існують між неживою природою і живою, діти вже знають.

Весна

1. Шановні батьки! Перебуваючи на присадибній ділянці, зверніть увагу дітей на перших комах. Чому з'явилися метелики? Де вони літають? Чи потрібні рослинам метелики?

2. Йдучи у дитячий садок, зверніть увагу дітей на те, чим зайняті птахи? Де вони мешкають? Чим живляться? Яку користь приносять?

3. Прочитайте дітям книжку Ю.Дмитрієва «Про природу для великих і маленьких». Спробуйте подивитися на природу разом з дітьми очима героїв цієї книги.

4. Запропонуйте дітям розповісти вам оповідання, яке прочитали їм у дитячому садку (З.П.Плохій «Хто потрібніший») і вясніть, хто ж самий потрібний на Землі?

Такі «домашні завдання» даються з метою зацікавити батьків, коли не вдається переконати їх прийти на збори і консультації. Приймаючи завдання як обов'язкове для дитини, вони поступово самі залучаються до наміченої справи і починають проявляти до неї цікавість.

Такі «домашні завдання» виступають в комплексі взаємодоповнюючих форм роботи з сім'єю, вони використовуються для більш глибокого засвоєння дитиною знань, одержаних у дитячому садку, а також для спільної діяльності, в процесі якої дошкільники і дорослі вчаться узгоджувати свої зусилля і краще розуміти один одного. Під впливом цього батьки «повертаються обличчям» до проблем, які були підняті у дитячому садку і до педагогів як до спеціалістів з цієї проблеми. А це дуже важливо для взаємодії обох сторін. При найбільш відповідальному ставленні до справи виховання без активної взаємодії вихователі і батьки не зможуть вирішити складні завдання екологічного виховання дітей. Методичні поради розроблено на основі досвіду вихователів ЗДО.

Висновки до другого розділу

Таким чином, щоб екологічне виховання дало належний результат, воно має бути організоване належним чином, відповідати певним вимогам. Робота повинна бути цілеспрямованою, діти мають розуміти, для чого вони виконують певне завдання та яким має бути результат. Важливість і потрібність виконуваної діяльності дає дошкільникам відчуття потреби діяти, задоволення кінцевим результатом, причетності до вирішення глобальних проблем, готує до продуктивної праці в різних галузях виробництва, до свідомого самостійного життя у злагоді з природою.

Аналіз педагогічної літератури, присвяченої екологічному вихованню дошкільнят, практики роботи ЗДО щодо методики проведення занять у природі як засобу екологічного виховання дошкільників, аналіз результатів дослідження екологічної роботи в ЗДО показав, що проблема методів екологічного виховання, як і проблема методів навчання і виховання в цілому, у дидактиці і теорії виховання залишається недостатньо розробленою. Тому проаналізовано особливості використання основних методів екологічного виховання у процесі навчальної діяльності дошкільників.

Екологічна освіта та виховання дітей передбачає не тільки одержання ними певної суми інформативного матеріалу про довкілля, вивчення властивостей предметів природи, явищ засвоєння правил поведінки в природі, а й встановлення зв'язків і взаємовідносин між предметами і явищами, тобто провідною ідеєю при вивченні природничого оточення повинна бути ідея єдності природи. Усвідомлення дітьми цієї ідеї значною мірою забезпечується здійсненням систематичних цілеспрямованих спостережень у природі, особливо фенологічних. Не менш ефективним прийомом є постановка дослідів.

У процесі використання досліду дошкільники повинні оволодіти не тільки знаннями про тіла і явища природи, їх взаємозв'язки і залежності, а й про спосіб його виконання (які практичні дії і в якій послідовності здійснюються), про прилади, матеріали та їх призначення.

Розроблено методичні рекомендації вихователям і батькам щодо методики проведення занять у природі як засобу екологічного виховання дошкільників.

ВИСНОВКИ

Головна мета освіти на сучасному етапі трансформації навчально-виховних закладів, як зазначається в офіційних документах, – створення умов для розвитку і самореалізації кожної особистості як громадянин країни, формування покоління, здатного навчатися впродовж життя, створювати і розвивати цінності громадянського суспільства (в тому числі і екологічні). Цьому мають сприяти пошуки нових педагогічних технологій, створення такого освітнього середовища, яке б забезпечило кожному учневі змогу виявити закладене в ньому від природи творче начало і сформуванню здатність бути суб'єктом розвитку своїх здібностей і, в підсумку, стати суб'єктом своєї життєдіяльності.

Актуальність проблеми розвитку екологічної культури впливає сама собою. Адже, як відомо, у сучасному світі намітилося немало негативних тенденцій в екології.

Екологічне виховання покликане забезпечити підростаюче покоління знаннями про взаємозв'язок природи і суспільства, допомогти зрозуміти багатогранне значення природи для суспільства в цілому і кожної людини зокрема, сформуванню розуміння, що природа – це першооснова існування людини, а людина – частина природи, виховати свідоме ставлення до неї, почуття відповідальності за навколишнє середовище, як національну і загальнолюдську цінність, розвивати творчу активність щодо охорони та перетворення оточуючого середовища, виховувати любов до рідної природи.

Екологічна освіта – порівняно нова галузь педагогічної теорії і практики. Вона має забезпечувати реалізацію принципів загально-дидактичних положень, таких як системність і систематичність, наступність і неперервність, гуманізація і науковість тощо. Необхідність реалізації цих принципів посилює інтегративну функцію навчально-виховного процесу в дошкільному закладі. На цьому етапі навчальної діяльності необхідно дати початкові уявлення та

знання про природу і людину як основу екологічної культури та створити умови для аналізу природного довкілля.

Екологічне виховання здійснюється на всіх етапах навчання дітей, на кожному з яких ставиться певна мета, завдання, добирається відповідна методика з огляду на вікові особливості.

Структуру екологічної культури особистості складають знання, почуття, відношення, поведінка. Тому змістом еколого-виховної роботи вихователя є формування в дошкільників системи екологічних знань, почуттів, ставлень, а також екологічної поведінки, що доцільно здійснювати у різноманітних видах діяльності: навчальній, трудовій, громадсько-корисній, особливо таких її видах, де діти поставлені в ситуації безпосереднього вияву турботи про природу. Також серед якостей, що характеризують екологічну культуру особистості, важливу роль відіграють знання про природні закономірності, взаємодію людства та природи.

Ми виявили, що основними джерелами формування екологічної культури дошкільників виступають: а) пізнавальна діяльність дітей, пов'язана із спостереженням навколишнього середовища; б) дослідницька діяльність, що передбачає різноманітну активну природоохоронну роботу; в) практична (прикладна) діяльність, що виникає і розвивається під впливом цілеспрямованого дослідницького пошуку і формує активне ставлення до навколишньої дійсності, перетворюючи здобуті в процесі пошуку екологічні знання у практичні навички природоохоронної роботи.

Інструментом для залучення дошкільників до пізнавальної діяльності є завдання-запитання, вправи, проекти, ігри, вікторини, творчі завдання, загадки екологічного змісту, проведення занять у природі як засобу екологічного виховання дошкільників. Значну роль в екологічній освіті дошкільників відіграють і такі заняття як екскурсії, походи, свята на екологічну тематику.

З метою перевірки наведених теоретичних положень проводилося експериментальне дослідження особливостей екологічного виховання

дошкільників. У процесі дослідження виявлявся рівень сформованості екологічної культури та екологічної вихованості дітей.

Процес пізнання природи і її законів нелегкий. Він здійснюється поступово, шляхом спостережень відкриттів. Головна роль у цьому процесі належить вихователю. На заняттях і в позадошкільний час він формує в дітей уміння приймати екологічно правильні рішення, виховувати почуття любові й бережного ставлення до природи, вчить застосовувати набуті знання в повсякденному житті.

Для успішного забезпечення активного і осмисленого засвоєння дошкільниками природничих знань велике значення має правильний вибір і застосування у навчальному процесі методів та засобів навчання.

Таким чином, якісні зміни освіти починаються з формування нового погляду вихователя на своє місце і роль у навчальному процесі, нового ставлення до дитини, вміння проведення занять у природі як засобу екологічного виховання дошкільників. Емоційний комфорт, набуття нового особистісного досвіду людських стосунків, що ґрунтуються на само- і взаємоприйнятті та підтримці, цінність розвитку і саморозвитку – всі ці завдання освіти стосуються не тільки дошкільників, а й вихователів.

Таким чином, екологічне виховання дітей дошкільного віку має ряд специфічних особливостей, а його розвиток повинен відповідати комплексу педагогічних вимог.

Професійні завдання педагога, що займається екологічною освітою, потребують від нього нового ставлення до самого себе, проникнення у свій внутрішній світ, професійного самовдосконалення, вміння проведення занять у природі як засобу екологічного виховання дошкільників.

Розроблено методичні рекомендації вихователям і батькам щодо методики проведення занять у природі як засобу екологічного виховання дошкільників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Байбара Т.М. Я і Україна. / Т. М. Байбара, Н. М. Бібік. – К.: Форум, 2004. – 172 с.
2. Біла І. М. Феномен дитячої творчості / І. М. Біла // Дошкільне виховання. – 2015. – № 1. – С. 7–11.
3. Варакута О. Формування природничих понять в учнів початкових класів / О. Варакута // Початкова школа. – 2009. – № 5. – С. 20–23.
4. Вайновська М.К. Теоретико-методичні підходи до формування творчої особистості / М.К. Вайновська // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки: зб.нак. пр.. / Ін-ут педагогіки і психології проф. освіти АПН України, Запорз. облас. ін-т після диплом. пед. освіти. – К.; Запоріжжя, 2012. – Вип. 22 – С.7–11.
5. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посіб. / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. – К.: Просвіта, 2001. – 416 с.
6. Гавриленко О. Як навчати екологічного прогнозування / О. Гавриленко // Початкова школа. – 2017. – № 12. – С. 42–45.
7. Данильчук Т.Є. Куточок природи у дошкільному закладі. Електронний ресурс]. – Режим доступу: [elar.ippo.edu.te.ua > bitstream > Досвід Т.Є.Данильчук.docx 2017](http://elar.ippo.edu.te.ua/bitstream/Dosvid_T.E.Danilychuk.docx/2017)
8. Жестова Н.С. Возможные виды природоведческой информации в классной и внеклассной работе / Н. С. Жестова // Начальная школа. – 2000. – № 12. – С. 39–40.
9. Жаровцева Т. Г. Теоретико-методичні засади підготовки фахівців дошкільної освіти до роботи з неблагополучними сім'ями : [монографія] / Т. Г. Жаровцева. – Одеса : ПНЦ АПН України ; СВД М. П. Черкасов, 2016. – 367 с.
10. Захмарна К.П. Формування в учнів відповідального відношення до природи / К. П. Захмарна // Початкова школа. – 2015. – № 3. – С. 10–13.

11. Іванова О. Формування екологічної культури / О. Іванова // Початкова школа. – 2008. – № 8. – С. 40–42.
12. Іващенко С. Екологічна культура в контексті національного виховання / С. Іващенко // Освіта і управління. – 2009. – №4. – С. 107–115.
13. Іщенко Л.В. Формування творчої індивідуальності дітей старшого дошкільного віку: Навчальний посібник / Л.В.Іщенко. – Умань: ФОП Жовтий, 2015. – 162 с. – Бібліогр.: с. 123.
14. Кальченко А. Світ навколо нас. Тварини / А. Кальченко, С. Тишковець. – К.: Кобза, 2014. – 308 с.
15. Карабаєва І. Б Психологам про уяву дошкільників : посібник / І. Б. Карабаєва – К. : Шкільний світ, 2009. – 118 с. : іл.
16. Кисельов Ф.С. Методика викладання природознавства в початкових класах / Ф. С. Кисельов. – К.: Вища школа, 1995. – С.30–40.
17. Коваль Н.С. Самостійна робота учнів на уроках природознавства / Н. С. Коваль: посібник для вчителів. – К.: Школа, 2012. – 96 с.
18. Ковальчук Г. Виховання екологічної свідомості / Г. Ковальчук // Початкова школа. – 2009. – № 10. – С. 17–19.
19. Лисенко Н.В. Екологічне виховання дошкільників. – К.: Освіта, 2013. – 157с.
20. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року : схвал. указом Президента України від 25 червня 2013 року № 344/2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>
21. Нарочна Л.К. Методика викладання природознавства / Л. К. Нарочна, Г. В. Ковальчук, К. Д. Гончарова. – К.: Вища школа, 1990. – 297 с.
22. Передовий педагогічний досвід Скуйбиди Валентини Анатоліївни. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: Екологічне виховання дітей дошкільного віку www.osvita.ua.com › wp-content › uploads › 2016/11
23. Плахотип О. Якщо ми хочемо прогресу: екологічна освіта школярів // Світло. – 2016. – №3. – С. 37–39.
24. Плешаков А.А. Екологічні проблеми і початкова школа / А. А. Плешаков //

- Початкова школа. – 2014. – № 5. – С. 2–8.
25. Рева Ю. Розвиток особистості дитини через екологічний фактор / Ю. Рева // Рідна школа. – 2016. – №2. – С 44–46.
26. Різник Л. Народні традиції ставлення до природи як метод екологічного виховання / Л. Різник // Початкова школа. – 2016. – № 7. – С. 23–24.
27. Руденко Л. Народні традиції в екологічному вихованні учнів / Л. Руденко // Рідна школа. – 2011. – № 2. – С. 38–40.
28. Скаткін М.Н. Дидактика середньої школи – М.: Просвещение, 1992. – 319 с.
29. Степанюк А. Формування у школярів емоційно-ціннісного ставлення до живої природи / А. Степанюк // Шлях освіти. – 2009. – № 4. – С. 12–14.
30. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: У 5т. / В. О. Сухомлинський – К.: Радянська школа. – 1977. – Т.5. – 210 с.
31. Токаренко Н. Проектувальна діяльність із дітьми старшого дошкільного віку / Н. Токаренко // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2017. – №10. – С. 11–18.
32. Ушинский К. Д. Педагогические сочинения / К. Д. Ушинський. – М.: Педагогика. – 1988. – 414 с.
33. Фіцула М.М. Педагогіка / М. М. Фіцула. – К.: Академвидав, 2007. – 553 с.
34. Хафізова Л. М. Екологічне виховання молодших школярів / Л. М. Хафізова // Початкова школа. – 2016. – № 3. – С. 33–34
35. Ягупов В.В. Педагогіка: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2003. – 560 с.
36. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/690/bazovij_komponent-doshkilnoji_osviti_v_ukrajini/
37. Екологічне виховання в молодших класах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrreferat.com/index.php?referat=17332&pg=3>
38. Екологічне виховання молодших школярів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://referatu.net.ua/referats/183/19500>

39. Екологічна освіта в школі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://szsh2.ucoz.com/publ/gotuemos_do_vistupiv/ekologichna_osvita_v_shkoli/11-1-0-32
40. Електронна онлайн бібліотека [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ualib.com.ua/br_3262.html
41. Процес екологічного виховання сучасного школяра [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://referatu.net.ua/referats/183/43794>
42. Спостереження метод забезпечення пізнання природи молодшими школярами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.convdocs.org/docs/index-53079.html>
43. Формування екологічної культури [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrreferat.com/index.php?referat=21042&pg=2>
44. Формування екологічної культури молодших школярів у сучасній початковій школі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lib.4i5.ru/sheet-5016&p=2.htm>
45. Хомич Л. О. Система психолого-педагогічної підготовки вчителя початкових класів / Лідія Олексіївна Хомич – К.: Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України, 2015. – 408 с.
46. Хомич Л. О. Професійно-педагогічна підготовка педагогів / Лідія Олексіївна Хомич. – К. : Магістр – S, 2008. – 200 с.
47. Харченко І. А. Успішно здійснимо перебудову освіти / І. А. Харченко // Школа. – 2012. – № 4. – С. 60.
48. Хмельовська О. За роки незалежності з мапи України зникло 641 село [Електронний ресурс] / О. Хмельовська // Тиждень.ua. – 13 квітня 2013. – Електронний ресурс]. –Режим доступу : <http://tyzhden.ua/News/77330>.
49. Хору́жа Л. Л. Теоретичні засади формування екологічної компетентності майбутніх педагогів / Хору́жа Людмила Леонідівна. – К.: Ін-т педагогіки АПН України, 2014. – 36 с. : рис., табл.

50. Хрестоматия по истории зарубежной педагогики / сост. и авт. ввводных статей чл.-корр. АПН СССР, проф. А. И. Пискунов. – М. : Просвещение, 2001. – 560 с.
51. Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки : навч. посіб. / від упорядн., вступні нариси та упоряд. З. Н. Борисової, В. У. Кузьменко; за заг. ред. З. Н. Борисової. – К. : Вища школа, 2004. – 511 с.
52. Экология и ребёнок / под общ. ред. Н. А. Ветлугиной. – М. : Педагогика, 2002. – 287 с.
53. Шадриков В. Д. Экология, талант / В. Д. Шадриков // Развитие и диагностика способностей / отв. ред.: В. Н. Дружинин, В. Д. Шадриков. – М. : Наука, 2001. – С. 5–13.
54. Шахов В. І. Базова педагогічна освіта майбутнього педагога: загальнопедагогічний аспект / Володимир Іванович Шахов. – Вінниця, 2007. – 383 с.
55. Шевчук К. Екологічний підхід до навчання: ретроспективний аналіз / К. Шевчук // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Сер. Педагогіка і психологія. – 2017. – № 20. – С. 50–55.
56. Штайнер Р. Основные черты экологического вопроса в жизненных потребностях настоящего и будущего : пер. с нем. / Рудольф Штайнер. – Ереван : Ной, 1992. – 140 с.
57. Щербаков А. И. Формирование педагога в системе экологического образования / Щербаков А. И. – Л., 2008. – 30 с.
58. Эльконин Д. Б. Детская психология / Д. Б. Эльконин – М., 1960. – 328 с.
59. Юдин Е. Г. Системный подход и принцип деятельности / Е. Г. Юдин. – М. : Наука, 1997. – 391 с.
60. Юнг К. Г. Аналитическая психология / К. Г. Юнг // История зарубежной психологии : тексты / под ред. П. Я. Гальперина, А. Н. Ждан. – М. : Изд-во МГУ, 1986. – С. 143–170.

61. Якиманская И. С. Разработки технологии экологического обучения / И. С. Якиманская // Вопросы психологии. – 2005. – № 2. – С. 3–4.
62. Яковлева Е. Л. Условия развития экологического потенциала у детей дошкольного возраста / Е. Л. Яковлева // Вопросы психологии. – 2004. – № 5. – С. 37–43.
63. Яковлева Е. Л. Эмоциональные механизмы творческого потенциала / Е. Л. Яковлева // Вопросы психологии. – 2000. – № 4. – С. 3–5.
64. Яковлева Е. Л. Методические рекомендации учителям по развитию экологического воспитания / Е. Л. Яковлева. – М. : Молодая гвардия. 2007. – 78 с.
65. Яковлева Е. Л. Экологическое воспитание / Е. Л. Яковлева. – М. : Изд-во Московского психолого-социального ин-та, 2007. – 158 с.
66. Яковлева Н. М. Теория и практика подготовки будущего воспитателя к экологическому воспитанию детей / Яковлева Надежда Максимовна; – Челябинск: Челябинский гос. ун-т., 2002. – 307 с.
67. Яковлева Н. О. Педагогическое проектирование экологических систем / Яковлева Надежда Олеговна. – Челябинск: Челябинский гос. пед. ун-т. – 2003. – 355 с.
68. Ямницький В. М. Екологічне виховання особистості : монографія / В. М. Ямницький. – Одеса : СВД Черкасов М. П.; Рівне : РДГУ, 2004. – 360 с.
69. Ямницький В. М. Феномен креативності в аспекті проблеми здібностей дошкільників / В. М. Ямницький // Науково-практичний журнал Південного наукового центру АПН України «Наука і освіта». – Одеса, 2009. – № 5–6. – С. 74–77.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета на виявлення рівня екологічних знань у дітей та сформованості екологічної культури

1. Чи любите природу? Чому?
2. Що таке «екологія»?
 - а) наука, що вивчає походження Землі;
 - б) наука про навколишнє середовище, оселю, людину, її взаємодію з цим середовищем і шляхи забезпечення умов для її життя;
 - в) світорозуміння, яке включає в себе і свідоме ставлення до всього суцього, і його активний захист.
3. Жива природа (запиши, що до неї належить): _____
4. Нежива природа (запиши, що до неї належить): _____
5. Чи існують екологічні проблеми в Україні? Які ви можете назвати?
6. Що буде з тим куточком природи, де повністю вирубають ліс?
 - а) там буде поле;
 - б) руйнуватимуться ґрунти;
 - в) погіршиться повітря;
 - г) порушиться природний баланс, що може призвести до негативних наслідків.
7. Чи хвилює вас доля природи?
 - а) так;
 - б) ні.
8. Чи всі люди знають правила поведінки на природі?
 - а) так;
 - б) ні.
9. Що дає людині природа: _____